

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

ŽIVOTNÍ PLÁNY A STRATEGIE STUDENTŮ A STUDENTEK
VYSOKÝCH ŠKOL

Magisterská diplomová práce

Studijní program: Sociologie

Autor: Bc. Dominika Dobišová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Olomouc 2024

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „*Životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol*“ vypracoval(a) samostatně a uvedl(a) v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použil(a).

V Olomouci dne. ...25.3.2024..

Podpis

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucí mé diplomové práce, paní doc. PhDr. Heleně Kubátové, Ph.D., a to nejen za její trpělivost, cenné rady a připomínky, ale také za její inspirativní pedagogickou činnost, díky níž pro mě bylo studium sociologie jedním velkým dobrodružstvím.

Dále bych ráda poděkovala Dominikovi za to, že při mně vždycky stál a v průběhu celého studia mi byl velkou oporou a také vzorem. Mému příteli Evženovi děkuji za podporu, pomoc a neustálý přísun motivace. Děkuji všem svým přátelům i spolupracovníkům, kteří byli součástí mé vysokoškolské cesty a nikdy mě nenechali na holičkách. Své rodině děkuji za trpělivost, odvahu a možnost splnit si svůj dětský sen.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Dominika Dobišová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Studijní program:	Sociologie
Studijní program obhajoby práce:	Sociologie
Vedoucí práce:	doc. PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.
Rok obhajoby:	2024

Název práce:	Životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol
Anotace práce:	<p>Diplomová práce zkoumá životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol, a to prostřednictvím kvalitativního typu výzkumu. V teoretické části autorka vymezuje problematiku životní, profesní a rodinné dráhy, operacionalizuje pojmy životní plán a životní strategie, věnuje se také vývojovému období mladé dospělosti, v němž dochází k sekundární socializaci a proměňování identity jedince, přičemž vliv na tuto transformaci může mít právě terciární vzdělávání. Teoretické poznatky dále dokládá prostřednictvím českých i mezinárodních výzkumných zjištění. Teoretická práce je uzavřena kapitolou o osobním přesvědčení, v jejímž rámci autorka přibližuje náboženskou situaci v Česku, nové typy spirituality a také hodnotové uspořádání v postmoderní společnosti. V empirické části autorka provádí kvalitativní výzkumné šetření a dává si za cíl odpovědět na tři výzkumné otázky. Sběr dat je uskutečněn prostřednictvím polostrukturovaného rozhovoru a pro práci s daty je zvolena interpretativní fenomenologická analýza. V diskusi dochází k propojení výsledných zjištění s již existujícími výzkumy na podobné téma. Limity výzkumu upozorňují na slabá místa výzkumného šetření a v závěru práce autorka odpovídá na stanovené výzkumné otázky.</p>

Klíčová slova:	Životní plán, životní strategie, životní dráha, mladá dospělost, vzdělávání, hodnotové uspořádání, IPA
Title of Thesis:	Life Plans and Strategies of University Students
Annotation:	The diploma thesis examines the life plans and strategies of male and female university students through a qualitative research strategy. In the theoretical part, the author defines the life, work and family course, operationalizes the concepts of life plan and life strategy and also focuses on the young adulthood period, in which secondary socialization and the transformation of an individual's identity take place, while education can have an huge influence. It further substantiates the theoretical findings through Czech and international research findings. The theoretical work is concluded with a chapter in which the author tries to describe the religious situation in the Czech Republic, new types of spirituality and also the value system. In the empirical part, the author does a qualitative research in order to answer three research questions. Data collection is carried out through a semi-structured interview, which is processed by interpretive phenomenological analysis. At the end of the empirical part, there is a discussion in which the findings are connected with already existing research on a similar topic. The limits of the research draw attention to the weak points of the research investigation, and at the end of the work the author answers the set research questions.
Keywords:	Life plan, life strategy, life course, emerging adulthood, education, values, IPA
Názvy příloh vázaných v práci:	Informovaný souhlas Ukázka přepisu rozhovoru s participantkou Tamarou
Počet literatury a zdrojů:	97
Rozsah práce:	180 s. (304 805 znaků s mezerami)

OBSAH

TEORETICKÁ ČÁST.....	8
ÚVOD	8
1. Životní dráha a její teoretické vymezení	10
1.1. Definice životní situace	14
1.2. Krize a havárie na životní dráze.....	15
2. Životní plány a strategie.....	18
2.1. Životní plán.....	18
2.2. Životní strategie.....	20
3. Profesní dráha.....	26
3.1. Rozdíly mezi muži a ženami na trhu práce.....	30
4. Rodinná dráha.....	32
4.1. Proměna rodičovství	41
4.2. Rozdělení rolí v rodině?	45
5. Mladá dospělost jako klíčová životní etapa	47
5.1. Gender, sexualita a změna sexuálního chování	55
5.2. Terciární vzdělávání a jeho vliv na proměnu identity.....	57
6. Osobní přesvědčení.....	60
6.1. Náboženství a spiritualita	60
6.2. Hodnotové uspořádání	64
EMPIRICKÁ ČÁST.....	69
METODOLOGIE.....	69
7. Výzkumný cíl a výzkumné otázky	69
8. Typ výzkumu	70
9. Výzkumný design	73
10. Technika získávání dat	74
10.1. Osnova rozhovoru.....	76
11. Výzkumný vzorek.....	77
12. Metoda analýzy dat	80
13. Reflexe vlastní zkušenosti výzkumníka.....	84
14. Předvýzkum	85

15.	Výsledky	86
15.1.	Barbara: „Je třeba mít radost z maličností.“	86
15.2.	Natálie: „Chci tady po sobě zanechat něco víc než jenom děti.“	92
15.3.	Valérie: „Já, kdybych mohla, tak jdu zachránit všechny!“	98
15.4.	Ludvík: „Život má smysl, protože se rozvíjím s lidmi, které mám rád.“ ...	103
15.5.	Tamara: „Já jsem naučila být spokojená s tím, že jsem sama.“	109
15.6.	Václav: „Já se nechci vzdávat, i když to vypadá beznadějně.“	116
16.	Hledání souvislostí napříč případy	122
16.1.	Havárie na životní dráze.....	123
16.2.	Práce vs. rodina.....	127
16.3.	Vyrovňávání se s tlakem společnosti	132
16.4.	Humanismus, péče o mentální zdraví a spiritualita	135
	DISKUSE.....	142
	LIMITY VÝZKUMU.....	148
	ZÁVĚR.....	150
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	157
	SEZNAM TABULEK	168
	SEZNAM PŘÍLOH.....	169
	Příloha č. 1 - Informovaný souhlas	170
	Příloha č. 2 - Ukázka přepisu rozhovoru s participantkou Tamarou.....	171

TEORETICKÁ ČÁST

ÚVOD

V dnešní individualizované společnosti se setkáváme s pluralitou hodnotových orientací, jež následně ovlivňují životní plány a strategie nastupujících generací. Domníváme se, že je téma hluboce aktuální a přináší do sociologie nové podněty a otázky do diskuse. Ty mohou být užity v rámci společnosti jako celku, neboť jsou to právě generace mladých lidí, jež ovlivní podobu jejího budoucího fungování.

Cílem naší práce je zjištění, zda a jakým způsobem si studenti a studentky vysokých škol plánují svou budoucnost v horizontu následujících deseti let. Zároveň se společně s tím v rámci specifických výzkumných otázek snažíme objasnit, která oblast v jejich životě bude mít dle jejich názoru dominantní postavení, konkrétně tedy jaká mají očekávání ohledně podoby své profesní a rodinné dráhy, a také jaké klíčové aspekty měly na tvorbu jejich životních plánů největší vliv.

Snažíme se tedy přiblížit, jaké životní strategie mladí dospělí na své životní dráze volí. Prostřednictvím kvalitativního šetření se dále pokoušíme o lepší porozumění mladé generaci, a to skrze jejich jedinečnou životní zkušenost, kterou zkoumáme prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy. Právě tato životní zkušenost nám poté přiblíží, jakým způsobem mladí dospělí přemýšlí o své budoucnosti, a které události na ně měly klíčový vliv. Jak jsme již zmínili, pro výzkum volíme kvalitativní výzkumnou strategii a chtěli bychom jejím prostřednictvím přinést podněty a otázky do diskuse, to je ostatně jeden z našich cílů, neboť nám tento typ výzkumu neumožňuje generalizaci výsledků vycházejících z výzkumného zjištění.

Naše práce se dělí na dvě hlavní části, tedy část teoretickou a empirickou. V teoretické části práce předkládáme teoretické ukotvení námi zkoumané problematiky a snažíme se o objasnění pojmů jako je životní dráha, věnujeme se tranzicím a důležitým přechodům v rámci životního běhu, či konkrétním formám specifických drah, a to ať už v rovině profesní či rodinné. V této části práce se nesnažíme pouze o teoretické uchopení problematiky, ale zmiňujeme také výzkumy, jež se k danému tématu přímo vztahují.

Vzhledem k tomu, že se zabýváme mladou nastupující generací, v terminologii vymezujeme pojem mladé či „vynořující se“ dospělosti a s ní spojenými procesy proměny identity. K transformaci identity může docházet také v rámci terciárního vzdělávání, a právě proto se této problematice věnujeme. Teoretickou část práce posléze uzavíráme náhledem na kulturní soustavu hodnot, věnujeme se také náboženství a dalším formám spirituality, a také přibližujeme individualizační procesy, jež jsou typické pro postmoderní společnost.

V empirické části práce předkládáme metodologické ukotvení výzkumu, v jehož rámci definujeme typ výzkumného šetření, výzkumný design, vzorek či konkrétní techniku analýzy dat. Ve finální části prezentujeme výsledky našeho výzkumu, na jejichž základě se snažíme naplnit výzkumný cíl a odpovědět na výzkumné otázky. Zjištění, která zde uvádíme, v kapitole „Diskuse“ porovnááme se závěry dalších výzkumů a soustředíme se na odlišné způsoby uchopení našeho tématu.

V kapitole o limitech výzkumu poukazujeme na slabá místa našeho výzkumného šetření a v závěru práce posléze odpovídáme na výzkumné otázky, jež jsme si na počátku stanovili.

1. Životní dráha a její teoretické vymezení

Životní dráha jako fenomén, jenž se snažíme v sociologii definovat, a následně zkoumat, je pojmem problematickým, jelikož se nachází na pomezí hned několika oborů. V teorii nelze vycházet pouze ze sociologického pojetí člověka, životní dráha v sobě obsahuje i historii či psychologii jedince. To ostatně může působit problémy v názvosloví, jelikož se v literatuře setkáváme s pojmy životní cyklus, životní dráha či životní historie. V prvním případě se jedná o pojetí člověka v rámci jeho biologie a psychologie, člověk se rodí a stárne, a to všechno probíhá v jeho vymezeném biologickém čase. Životní dráha soustředí svůj zájem na sociální oblast člověka, což znamená, že je vnímán jako bytost společenská, jejíž život je charakterizován skrze další dráhy, ať už rodinné, či profesní. Životní historie pak zpracovává dějiny jedince a jeho životní milníky v rámci historických událostí (Nový, 1989).

Kromě pojetí životní dráhy se setkáme s pojmem biografie člověka, jelikož, jak tvrdí Josef Alan (1989, s. 18), *„jedinec je mnohostranně a dynamicky spojen se sociálně historickými, nadindividuálními procesy, současně však sám je procesem, nikoli pouhým prokem, ‚sociálním atomem‘. Jedince nelze odtrhovat ani od dějin jeho okolí, ani od jeho vlastní historie.“*

Na poli mezinárodní sociologie se k předním teoretikům životní dráhy řadí G. H. Elder, který do svého pojetí zahrnuje i problematiku životních šancí a poukazuje tak na znevýhodněné jedince, jejichž nepříznivý životní start ovlivňuje jejich další životní běh, a to konkrétně v oblasti vzdělávání a profesní dráhy. Podobně jako výše zmínění teoretikové pracuje s konceptem biologického a historického času a zajímá ho, jak se společenské vzorce odráží v jednání individua, a dále také podotýká, že při studiu životní dráhy je zapotřebí, aby se výzkumník zabýval všemi

věkovými stádii, tedy od dětství, přes dospělost až po samotné stáří (Elder, 1998).

Životní dráha by pak mohla být definovaná jako: *„trajektorie člověka v sociálně historickém prostoru a čase, sled změn sociálního postavení a rolí jednotlivce jako výsledek jeho intencionální a praktické činnosti v daných objektivních možnostech osobních, skupinových, společenských, přírodně historických; tvoří svěbytnou dynamickou strukturu, skladbu komponent a aktivit (biopsychických, rodinných, pracovních, volnočasových), jež zajišťují uspokojování potřeb člověka i potřeb a požadavků užší/širší společnosti v průběhu diskontinuitně kontinuitního biografického času člověka.“* (Nový, 1989, s. 32-33)

T. K. Hareven a K. Masaoka (1988) přinášejí tři základní způsoby analýzy životní dráhy, a to načasování a synchronizaci tranzic, interakci mezi životními tranzicemi a historickou změnou a dopadem dřívějších životních tranzic na ty následující. Dopadem nenormativních životních tranzic, jež následují po nečekaných, náhlých událostech negativního charakteru, se zabývá například Frank F. Furstenberg (2005).

V sociologii se téma životní dráhy vynořuje právě na základě proměny v oblasti sociálních vztahů, jež procházejí procesy stabilizace, homogenizace či standardizace, zároveň však mohou stagnovat, čelit krizovým situacím a také reagovat na nové nepoznané situace, z nichž vychází nová podoba potřeb ve společnosti – tyto potřeby se nejčastěji budou týkat pracovní sféry, rozvoje na poli vědy, či nového a důraznějšího uplatnění lidského potenciálu. Zároveň však sociologie životní dráhy poskytuje náhled na sociální procesy, ve kterém se prolíná období minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Vědec své závěry výzkumu publikuje s časovým odstupem, což v podstatě znamená, že jeho zjištění vypovídají spíše o minulosti. Na druhou stranu se však interpretace nejstarších ročníků o minulé době vztahuje určitým způsobem

i k současnosti a pohled právě na životní start mladé generace, umožňuje alespoň částečně předvídat vývoj věcí budoucích (Nový, 1989).

V tomto kontextu je třeba zmínit právě historické události, sociokulturní vlivy a také život nejbližších, jelikož mezi všemi jevy existuje provázanost. Pokud chceme rozumět sociálním procesům v současnosti, či predikovat budoucí vývoj, musíme počítat s touto vzájemnou provázaností vlivů na jedince a skrze jevy minulé pochopit přítomnost (Scott & Alwin, 1998 in Hašková, 2014).

Životní dráhu lze uchopit prostřednictvím čtyř dimenzí, ve kterých se odehrává. Jedná se o biografický čas, jenž určuje délku jejího trvání, a to vymezením počátku a konce. Dle této dimenze se životní dráhy dále kategorizují jako začínající, rozvíjející se či vrcholné a klíčová je pro ně také sociálně-historická situace, v níž se odehrávají. Promítá se do nich například válečný stav, krize a represe, či změna politického uspořádání (Nový, 1989).

Druhá dimenze představuje šířku životní dráhy, tedy její horizontální ukotvení. Zde se může projevit široká variabilita, neboť výslednou podobu tvoří obsah a struktura dne, pracovní a volnočasové aktivity či sociokulturní jevy, v jejichž rámci se projeví znalosti, osobní zájmy a specifické dovednosti. Obdobně jako v dimenzi výše zmíněné hraje podstatnou roli sociálně-historický prostor, tedy konkrétně geografické určení. Horizontální dimenze má také svá omezení, která mohou být všeobecně platná, subjektivní a objektivní. V prvním případě se jedná o časoprostorové rozhraní, kdy časová dotace v rámci jednoho dne nepřekročí 24 hodin. Subjektivní omezení pak představuje kupříkladu psychofyzickou vybavenost, objektivní limity jsou vázány k typu profese či bydlení (Nový, 1989).

Objektivní omezení, jímž jedinec ve společnosti čelí, jsou součástí objektivně společenské reality, která představuje systém sociálně-historických a nadindividuálních procesů, jež existenci individua umožňují. Okolí se může vztahovat k jedinci, stejně jako jedinec k okolí. Tento propojený systém zároveň neumožňuje jedinci, aby z něj svou existenci vyvázal, podobně se nelze odpoutat ani od vlastní životní historie (Alan, 1989).

Třetí dimenze životní dráhy je vertikální a určuje postavení na společenském žebříčku. Pokud vertikální dimenzi spojíme s biografickým časem, tedy první dimenzí, vzniká křivka biografického vývoje jedince, jež se vyznačuje pohybem vpřed, a zároveň vzhůru a dolů. Hlavními ukazateli jsou zde získané vzdělání či typ kvalifikace, přičemž z těchto socioekonomických charakteristik vyvstává pozice v sociálním prostoru a dochází k rozčlenění do společenských vrstev. Poslední dimenze určuje význam a váhu životní dráhy, představuje tedy její zhodnocení, jež bývá nejčastěji uváděno pomocí škály kategorií, a to např. smutná či radostná, lehká či těžká, tíživá či šťastná. Tato dimenze však nemůže být v kompetenci sociologů a jejich analýzy, jelikož spadá spíše do filozofické disciplíny (Nový, 1989).

Rozdělení jednotlivých dimenzí životní dráhy uvádíme pro důkladnější orientaci v tématu a snažíme se poukázat na to, o jak komplexní problematiku se jedná. Teoretické vymezení životní dráhy nám přibližuje biografii člověka a také faktory, které na něj působí.

1.1. Definice životní situace

Nyní se zaměříme na problematiku životní situace, přičemž ale nemáme na mysli onu definici situace Williama Thomase, představitele interakcionismu v sociologii.

V tomto případě jde o jakousi jednotku životní dráhy, tedy analyzujeme moment, kdy se jedinec setkává s okolím, což tedy znamená, že se vzájemně protnou subjektivní a objektivní okolnosti, jež poskytují definici konkrétní události v životě člověka, jemuž náleží pozice uprostřed. Pokud chceme rozklíčovat, jakým způsobem společnost či konkrétní sociální skupiny organizují životní procesy, musíme se zabývat všedním životem jednotlivců, jejichž životní dráha bude odlišná, a to například co se týče průběhu životních etap a způsobů, jakými na sebe vzájemně navazují. Samotná struktura, na kterou se snažíme nahlížet prostřednictvím pestrosti životních drah jedinců, se nám může zjevit prostřednictvím pravidelností a opakovaných činností, jež lidé zakoušejí kolektivně, ačkoli v odlišném čase. Tyto odlišnosti samozřejmě vycházejí z konkrétní sociální charakteristiky onoho jedince, do které spadá i to, v jaké fázi své životní dráhy se ten daný moment nachází (Alan, 1989).

Klíčovým pojmem pro naši práci bude proces individualizace, jenž proměňuje standardní podobu životních drah, kdy se jedinec emancipuje, tedy osvobodí od tradičního pojetí sociální role. Tradiční společnost minulosti, jež tvořila pevný řád, zaniká, přichází sekularizace, a právě ta způsobí změny v oblasti rodinných vztahů. Dochází k legitimizaci předmanželského sexu, kohabitace či rozvodu. Individualizační proces však s sebou nepřináší pouze výhody, jelikož nekonečný počet možností s sebou přináší novou formu zodpovědnosti, jež nabytou svobodu částečně vyvažuje. Jedinec se však ale dostává do svízelné situace –

dostává možnost volby, může si z většího množství vybrat, ale zároveň je donucen konkrétní volbu uskutečnit, a tak jeho původně nabytou svobodu začíná svazovat nová nutnost (Katrňák, Lechnerová, Pakosta & Fučík, 2010).

Definice životní situace je pro nás důležitá s ohledem na cíl našeho výzkumu. Snažíme se zjistit, jaké plány a strategie volí mladí dospělí, toho času vysokoškolští studenti. Jejich aktuální životní etapa je pro nás klíčovým výchozím bodem, ke kterému se i v rámci analýzy dat opět vztahujeme.

1.2. Krize a havárie na životní dráze

Cykly, jimiž jedinci procházejí v průběhu svého životního běhu, se vyznačují svou řádovostí a spatřujeme v nich rysy opakování či pravidelnosti. Právě tento charakter životní dráhy nám umožňuje předvídání určitých situací a procesů.

Opakem je právě krize, jež narušuje rovnovážný stav životní dráhy, přičemž její původ můžeme definovat jako vnější, či vnitřní. Druhů takovýchto krizí může být spousta, kupříkladu se může jednat o stresy, problémy, havarijní či dokonce katastrofické situace. Přestože se intenzita jednotlivých událostí může lišit, ve většině případů dojde k obnově rovnovážného stavu. Havárie můžeme posléze rozdělit do rozličných kategorií, a to přírodní, jež mohou ohrozit zdraví a život větší skupiny osob, a zároveň se promítnou do fungování sociálních či ekonomických procesů. Jedná se především o přírodní katastrofy, například povodeň či zemětřesení. Další kategorií havárie na životní dráze je změna zdravotního stavu. Zde spadají nevléčitelné diagnózy, vrozené tělesné vady či fyzické ublížení na zdraví. Jednou z událostí, jež je součástí

biografie člověka, je smrt. Ta přirozeně do životní dráhy patří, neboť ji ukončuje a její charakter tak není ryze a-cyklický. Havárií se stává v momentě, kdy narušuje rovnováhu životního běhu blízké osoby, a to zejména v případech, kdy se jedná o předčasné úmrtí, kam spadá násilná smrt, smrtelný úraz či sebevražda (Nový, 1989).

Pokud mluvíme o krizi jako takové, vyznačuje se svým charakteristickým prožíváním, na základě kterého můžeme usoudit, zda dochází k narušení rovnováhy životního běhu. Krize může představovat kritickou událost se silnou intenzitou, dlouhotrvající stres, nečekanou událost, která jedince ohrožuje či zraňuje, ztrátu či výzvu, přítomnost negativních emocí, nejistotu budoucnosti, potřebu změny a adaptace na novou skutečnost. Přestože je krize v první řadě negativní a jedinec se musí potýkat s určitou náročností v souvislosti s jejím zvládnutím, na poli psychologie je však tento zásah vnímám nejen jako hrozba, ale také jako příležitost (Špatenková a kol., 2017).

Další typ havárie, jenž se vyznačuje charakterem jak sociálním, tak i zdravotním, je narušení sociální vazby v rodině, nicméně sem spadá i oblast partnerských či sexuálních vztahů. Takovým typickým příkladem poruchy sociální vazby je ukončení vztahu, rozvod manželství, ale také rozvrat v mezigenerační rodině. Havárie se však týkají i profesní oblasti, nikoli pouze rodinné dráhy. Může zde docházet ke ztrátě pracovního místa, či degradaci. Do podoby životní dráhy se promítá také sociálně historický kontext, a to ve formě důsledků válečných konfliktů či dalších historických změn (Nový, 1989). Specifickým typem krize, která se váže k období mladé dospělosti, jež je pro naši práci klíčové, je krize čtvrtživotní. Blíže jí specifikujeme v kapitole věnované tomuto vývojovému období.

Na to, jakým způsobem se jedinec s havárií na životní dráze dokáže vyrovnat, působí několik důležitých ukazatelů. V první řadě je to věk, který určuje, co je pro konkrétní vývojové období typické a jaká jsou očekávání v kontextu sociálních rolí. Gender zase předpokládá větší ochotu žen o problémech mluvit, což může napomáhat jejich zvládnutí. Do uchopení a vyrovnávání se s náročnostmi života se promítá také specifická životní situace, ve které se jedinec nachází, tedy zda je materiálně zajištěn, pracuje a také jaká je jeho rodinná situace. K dalším faktorům, jež jsou neméně důležité, patří zdravotní stav, osobnost jedince, či další krize (Špatenková a kol., 2004).

Jedinec se může uchýlit k různým strategiím, jež napomáhají s přijetím nové situace. K těm patří například coping mechanismy, což jsou obranné mechanismy užívané ve formě svépomoci. Jedinec se začíná projevovat určitým způsobem, dochází tak k regresi, tedy návratu do nižšího vývojového období, popírání, racionalizaci, projekci, či sebeobviňování. K neformálnímu typu pomoci patří také sociální opora nejbližších. Formální typ pomoci poskytují psychologové či další odborníci na krizovou intervenci (Špatenková, 2017).

V rámci podkapitoly o životních haváriích jsme se snažili vydefinovat, co konkrétně tento krizový moment na životní dráze znamená, či jaký může mít charakter. S pomocí psychologické literatury jsme také poukázali na to, jakými způsoby může jedinec rozpoznat, že se krize dostavila, jaké ukazatele se podepisují na průběhu krize a neopomněli jsme ani strategie k jejich překonání.

2. Životní plány a strategie

Z názvu naší práce jasně vyplývá, že je naším ústředním tématem podoba životních plánů a strategií vysokoškolských studentů a studentek. V této kapitole se tedy oba pojmy snažíme teoreticky vymezit a dostáváme se k jejich operacionalizaci, neboť se běžně v odborné literatuře nevyskytují jako ustálená slovní spojení.

2.1. Životní plán

Téma životního plánu, jakožto předběžné podoby budoucího směřování jedince, je poměrně složité teoreticky ukotvit. Do určité míry je to i téma filozofické, jelikož se přímo pojí se smysluplností lidského bytí. David Heyd a Franklin G. Miller (2010) se o jeho vymezení pokoušejí a poukazují na to, že téma životního plánu úzce souvisí s populární kulturou a liberalismem. V tomto pojetí jsou jedinci povzbuzováni k tomu, aby následovali své plány a sny. Sami autoři však podotýkají, že plán by měl poskytovat životu určitou strukturu, cílem by mělo být dosažení tzv. „dobrého“ života, a dokonce zmiňují i tezi, že život, který není naplánovaný, a neodehrává se v těchto vytyčených mantinelech, lze pojmout jako ztrátu času.

Pokud budeme vycházet ze zmíněných poznatků, životní plán v naší práci bude představovat strukturu budoucího směřování mladých dospělých a jejich představy ohledně následujících deseti let. Budeme se tedy snažit uchopit toto téma i prostřednictvím paradigmatu liberalismu, kdy se snažíme objasnit, jaké je individuální očekávání daného jedince. Tyto plány a očekávání můžeme následně srovnat s očekáváním společnosti a zjistit, zda mezi nimi existuje souvislost či nikoli.

Mladí dospělí se nacházejí ve specifickém vývojovém období, jehož součástí je tvorba životních plánů, jejichž důsledky se mohou projevit v následujících dekadách. Tyto plány se mohou týkat nejrozličnějších oblastí, od vzdělávání přes finance, partnerské vztahy a rodičovství. Ačkoli je toto období životní dráhy specifikováno také jako čas objevování a nezávislosti, může se jedinec dostat do určitého konfliktu. Přestože je v mládí na jedné straně motivován k tomu, aby svobodně prožíval svůj život, společnost na něj klade vysoké nároky a v podstatě jej nutí do plánování budoucího směřování, což by měl být krok zodpovědný a relativně promyšlený. Životní plány, jež si tyto jedinci vytvářejí, pak vycházejí z různých proměnných. Jsou zde tedy důležité jedinečné příležitosti, podmínky, podoba jejich sociálních světů, a hlavně jejich vlastní pohnutky k plánování (Hellevik & Settersen Jr., 2013).

Pokud tedy vytváření životních plánů vnímáme jako specifický a subjektivní proces, je na místě provést takový typ výzkumu, jenž nám dá možnost porozumět motivům a očekáváním konkrétního jedince. Naším úkolem nemusí být pouze zjištění, zda si plány tvoří a jestli se tyto plány prolínají s očekáváním společnosti, ale snažíme se porozumět jejich specifickým potřebám a pohnutkám, které za těmito plány vězí.

Jelikož jsme však sociologové a užíváme sociologickou perspektivu, musíme vzít v potaz sociální charakteristiky, jež se s životní dráhou daného jedince pojí. Katrňák, Lechnerová, Pakosta a Fučík (2011) se ve svém výzkumu zaměřovali na jedince nacházející se na prahu dospělosti. Věnovali se jejich intimnímu životu, ale také poukázali na to, že člověk je část celku, konkrétně sociálního celku, který ho přesahuje. Společnost jedinci poskytuje sociální šance, ty však vycházejí z jeho sociální charakteristiky, tedy ukotvení v sociálním prostoru. Tyto šance jsou právě z tohoto důvodu už z principu nerovné, jelikož se každý nachází v jiné

společenské vrstvě, rozdíly najdeme také v pohlaví, věku, rase či víře. Autoři tak paradigma individualismu vnímají jako opozitum, představující ideální svět, ve kterém každý jedinec může dosáhnout čehokoli, a to bez ohledu na svůj původ.

Katrňák společně se svým týmem však zkoumá především určitou věkovou skupinu a závěry následně zobecňuje. Jejich cílem je zjistit, jaké představy mají mladí dospělí, výsledky však vypovídají o širší populaci. V našem případě se snažíme obsáhnout podobné téma a zjistit, zda mladí dospělí, studenti vysokých škol, tvoří své životní plány a jak tyto plány konkrétně vypadají. Zvolili jsme však takový výzkumný design, jenž nám poskytuje odlišnou optiku. Jedinec je vnímán ve své specifičnosti a prostřednictvím hlubokých rozhovorů se mu snažíme porozumět. Naše závěry tak nelze generalizovat, na druhou stranu však prostřednictvím kvalitativního výzkumu můžeme nastolit otázky a otevřít diskusi, jelikož naše detailní šetření nabízí bohaté poznání.

2.2. Životní strategie

Vymezení pojmu životní strategie není snadné, jelikož se nejedná o ustálené slovní spojení, jež by se běžně užívalo v odborných publikacích. Existuje však několik specifických náhledů, které lze v této problematice uplatnit.

V první řadě lze pojem strategie spojit s ustáleným slovním spojením „life history“, jež přímo souvisí s teorií životních fází. V tomto případě vycházíme z předpokladu, že zdroje jsou omezené, a tudíž závisí na tom, pro kterou z možností se jedinec rozhodne. V teorii, kterou ve svém článku blíže zpracovávají I. Wang, N. Michalak a J. Ackerman (2018), jde především o strategie spojené s biologickou reprodukcí. Jedná se tedy

o promýšlení investic ohledně kvality či kvantity potomstva, kompromis je také hledán mezi plozením a následným rodičovským úsilím. Výzkumníci však nahlížení na tuto problematiku spíše sociobiologickým způsobem, tudíž se nesoustředí na další oblasti života, mezi kterými mohou jedinci na své životní dráze volit. Klíčovou roli zde přikládají životnímu prostředí a okolním podmínkám.

Volba životní strategie může vycházet nejen z vnějších podmínek, ale také ze specifického umístění na životní dráze. V tomto ohledu můžeme tvrdit, že vývojově rozliční jedinci budou ve své životní situaci uplatňovat odlišnou formu prioritizace. Zatímco pro děti je důležité zaměřovat se na svůj osobní rozvoj a růst, jelikož se nacházejí v období učení, dospělí, jakožto zralí jedinci, budou na své životní dráze v konkrétní životní situaci volit strategie jiné (Csáthó & Birkás, 2018). Jelikož se zabýváme životními plány a strategiemi mladých dospělých, nacházíme se na škále mezi těmito dvěma vývojovými stádii. Podoba životních strategií, jež na své cestě mladí dospělí volí, bude do jisté míry určena právě tím vývojovým obdobím, ve kterém se nacházejí.

V jednoduchém významu bychom pojem strategie mohli charakterizovat jako určitý postup, či způsob jednání, jež má v některých případech i více možností. Odpovídáme tak ve své podstatě na otázku „jak“. Strategie se může týkat různých oblastí, tudíž její význam poté přímo odpovídá danému označení. Strategie kognitivní tak přináší způsoby, jakými člověk uvádí do praxe již nabyté znalosti a další schopnosti (Hartl & Hartlová, 2000). Životní strategie jako ustálené slovní spojení nenajdeme, avšak můžeme jeho význam odvodit i na základě předchozích poznatků. Pro účely naší práce bychom chtěli životní strategii pojmut jako způsob jednání či postup na životní dráze, v jehož rámci lze vybírat z vícero možností. Primárními životními strategiemi, na které se

zde soustředíme, jsou právě kariéra a rodina. I z toho důvodu teoreticky vymezujeme konkrétní typy životní dráhy, a to profesní a rodinnou. Přestože jsme toto rozdělení přednesli již v samotném cíli práci, ověřili jsme jeho platnost v terénu.

V souvislosti s typem životní strategie však vyvstává další otázka „proč“. Co za konkrétním výběrem té dané strategie stojí. V tomto ohledu se do výběru promítá spousta proměnných, a to od specifické osobní charakteristiky, přes zájmy, potřeby, postoje či hodnotové orientace. V kontextu naší práce však nejsme schopni zabývat se všemi proměnnými, a to například z důvodu povahy sociologické disciplíny. V oblasti psychologie osobnosti se budeme věnovat identitě a socializačnímu procesu, poznatky budeme však vztahovat k období mladé dospělosti. Pomineme tedy temperament, či další psychické vlastnosti. Hodnotové uspořádání však může mít na volbu strategií podstatný vliv, a zároveň je předáváním hodnot součástí vysokoškolského kurikula, tudíž jej vnímáme jako důležitou součást naší práce a dále se věnujeme jeho teoretickému ukotvení.

Do tvorby životních strategií se vpisují osobní motivy daného jedince, které v sobě obsahují pudy, zájmy, potřeby či postoje. Pohnutí neboli motiv tak předchází jednání. Ne všechny motivy se však dají odhalit, jelikož určitá část spadá do kategorie neuvědomovaných motivů. V průběhu života jedince se jeho motivační systém utváří a existuje v rámci něj určitá hierarchie vycházející ze vztahu mezi hodnotami a centrem osobnosti (Kohoutek, 1998). Motivů jsou v našem pojetí důležité obzvlášť také proto, že je jejich původ nejen vrozený, ale také získaný. Do podoby vrozených motivů se tedy vpisuje genetika a dědičnost, zatímco získané motivy se v životě jedince vyvíjejí postupně a klíčovou roli zde sehrávají jiní lidé, sociální skupiny, kultura či instituce. Povaha získaných

motivů může být výkonnostní, zároveň však jedinec může upřednostňovat motiv afiliace (Cakirpaloglu, 2012).

Součástí motivace je poznání cílů, které si jedinec stanoví, odráží se zde také působení incentiv, což jsou hnací síly z okolí, a pobídek, jejichž charakter může být dvojitý. Jedná se o biologický, označovaný jako nižší, a pak také vyšší, který se dále dělí na hmotný, kulturní, či duchovní. Na regulaci jednání, jež směřuje k určitému cíli, se podílejí emoce, očekávané hodnoty a poznávací elementy, které jsou tvořeny v rámci minulé zkušenosti. Motivy jsou utvářeny v přítomném čase, jejich podoba však v sobě obsahuje budoucí očekávání (Kohoutek, 1998). I z toho důvodu jsou motivy důležitou součástí naší práce, neboť přímo ovlivňují budoucnost jedince.

Charakter motivů jedince může být rozlišován podle svého původu. Zde je důležité podotknout klasifikaci tří světů, v jejichž průniku člověk existuje. Tyto světy se v něm propojují. Jedná se o svět přírody, svět společnosti a svět idejí. Pokud budeme vycházet z odlišného původu motivů, můžeme je rozdělit na biogenní, psychogenní, sociogenní a ideové (Smékal, 2002). V našem případě nás budou zajímat především ty sociogenní, jelikož z perspektivy sociologa nemůžeme zcela porozumět psychice daného jedince a pohnutkám vycházejících pouze z jeho osobnostních charakteristik.

Hodnoty působí na jedince různými způsoby, mohou se však promítnout právě do výsledné podoby motivů či postojů. Z nastavení hodnotového žebříčku jedince vychází několik typů, jež charakterizují jeho postoje. Typologii vytvořil E. Spranger. Typ teoretický hledá pravdu, ekonomický typ touží po prosperitě a nahlíží na věci prakticky, typ estetický vyznává formu a harmonii, projevuje se u něj značný individualismus. Typ sociální představuje altruistického jedince, jehož

primární hodnotou je láska, typ politický je zaměřen na moc a kompetici. Posledním typem je ten náboženský, který směřuje za mystickým zážitkem (Říčan, 2007). Hodnoty jedince mohou mít svou specifickou charakteristiku vztahující se k tomu, koho se primárně týkají. Může se jednat o hodnoty autotelické, jež představují orientaci na sebe sama, heterotelické, které usilují o blaho druhých a hypertelické, jež samotného jedince přesahují (Kohoutek, 1998).

Problematika motivů či hodnot, jež se za jednáním skrývají, je důležitá především ve spojitosti s kladením životních cílů, jež představují činnost či jednání, ke kterým jedinec směřuje. Cíl tak odpovídá na otázku „co“, kdežto motiv vysvětluje příčinu a zodpovídá otázku „proč“. Takovými cíli mohou být i dílčí úkoly, jež přímo souvisí s naplněným jiného cíle. V rámci této problematiky opět vyvstává důležitost morálního jednání, jež může zapříčinit konflikt v situacích, kdy na jedince působí incentiva z okolí a jeho vnitřní motivy se s těmito pobídkami neslučují. V těchto případech se dostáváme do sféry manipulace, která je nebezpečná. Prvotním požadavkem totiž je, aby byl jedinec plně ztotožněn s cílem, za kterým směřuje, bez ohledu na působení sil zvenčí (Smékal, 2002).

Edward L. Deci a Richard M. Ryan (2000) vypracovali studii zaměřenou na životní cíle a potřeby jedinců. Dle jejich zjištění je sociální prostředí pro vytváření a plnění cílů klíčové. Sociální kontext se projevuje například v potřebě kompetence či autonomie, dochází k posílení vnitřní motivace a vnější motivace působí na autonomní motivační či regulační orientace. Další poznatek vychází ze životní spokojenosti projevené na základě naplnění základních potřeb. Vnitřní motivace jedince je dostatečně vysoká, tím pádem podává kvalitní výkon a jeho mentální stav je v pořádku. Pokud však dochází k tomu, že jedinec nemá naplněné základní potřeby, vyskytuje se u něj nedostatek vnitřní motivace a vysoká

míra motivace vnější jej naopak vede ke snížení výkonnosti a horšímu psychickému stavu. Tlak okolí tedy může v některých případech působit negativně a snižovat aspirace jedince (Deci & Ryan, 2000).

Tuto poznámku vnímáme jako velmi důležitou, neboť se přímo pojí s tlakem a očekáváním společnosti, jež mohou být na člověka vyvíjeny. Definice životního cíle je pro naši práci přínosná zejména proto, že právě charakteru cíle může jedinec uzpůsobit životní strategie, které zvolí. Ať už tedy hovoříme o životním plánu, strategii, či cíli, neustále se pohybujeme v oblasti tvorby postupů budoucího uspořádání, jež spolu navzájem souvisí.

Kladení cílů, za kterými jedinec směřuje, přímo souvisí s vnímáním časové perspektivy. Pokud jedinec užívá dlouhou časovou perspektivu a konstruuje dlouhodobé cíle, znamená to, že jsou pro něj tyto cíle o to hodnotnější, a zároveň se k nim budou vázat probíhající činnosti (Nuttin, 1980 in Kubíková, Boháčová, Pavelková & Štech, 2021). Navíc, samotné utváření životních cílů či plánů souvisí s vývojovým stádiem jedince, jelikož je zde potřeba určitého nadhledu a schopnosti plánovat budoucnost takovým způsobem, aby spolu cíle vzájemně souvisely a ideálně na sebe navazovaly. Do protikladu se pak staví jedinec s nedostatečně rozvinutým charakterem, jenž je podobně jako dítě schopný utvářet pouze cíle krátkodobé, jež vycházejí z jeho aktuálního rozpoložení, tedy momentálního stavu potřeb a přání (Pavelková a kol., 2010).

V této kapitole jsme se zabývali definicemi životních plánů a strategií a pro naplnění cíle naší práce jsme tyto pojmy operacionalizovali. V souvislosti s životními strategiemi jsme se věnovali také motivaci, a to včetně té vnější, která přímo souvisí se sociálním okolím.

3. Profesní dráha

Společně s rodinnou oblastí bývá nejdůležitější komponentou na životní dráze právě profesní dráha, jíž člověk obětuje až čtvrtinu svého času, nachází-li se v produktivním věku. V následující kapitole se tedy snažíme ji teoreticky ukotvit, přibližujeme určitá specifika, jež se s ní pojí a také se věnujeme rozdílům mezi ženami a muži, které se objevují na trhu práce a mohou tak podobu profesní dráhy jedince značně ovlivnit.

Milan Nakonečný (1992) se zabývá sociálním rámcem pracovní sféry a uvádí, že jedincův vztah k práci se dělí na tři dimenze. Postojová dimenze představuje práci jako uznávanou hodnotu, motivační dimenze obnáší psychologické důvody vedoucí k pracovní činnosti, a na závěr se jedná o dimenzi výkonovou, jež představuje samotnou aktivitu. Autor v oblasti motivační upozorňuje na to, že se jedná o oblast pevně související se sociálním okolím jedince. Ten se prostřednictvím své práce vztahuje k tomuto okolí a práci vykonává s ohledem na jeho standardy a očekávání. Záměrem je tedy ocenění jeho práce a uznání sociálního okolí. Tyto pohnutky mohou být nevědomé, což si ostatně blíže přibližujeme v kapitole o mladé dospělosti, jejíž součástí jsou právě motivy jednání.

Již dříve jsme zmiňovali rozdíl mezi životním cyklem a dráhou, někteří teoretici však podotýkají, že v oblasti zaměstnání se lépe orientujeme pomocí vertikální dimenze, kdy rozlišujeme vzestupy a pády, tedy pohyb nahoru a dolů. Samozřejmě její podoba přímo souvisí s obdobím vzdělávání se a získáváním potřebné kvalifikace. Předproduktivní fáze se následně spojí s fází produktivní (Nový, 1989). Sám Ulrich Beck tvrdí, že se jedná o bipolarity, jež tvoří základní osu života. Ostatně k obojímu jedinec směřuje již od dětství. Skrze profesi či povolání charakterizujeme člověka podle role, jež mu přísluší. Při představování se sociální a ekonomický status prozradí právě tím, jakou dotyčný vykonává práci.

Na druhou stranu autor poukazuje na význam práce jako takové, který se v průběhu industrializace změnil. Přestože kdysi bývaly rodina společně s prací určitými jistotami, v dnešní době tomu tak není (Beck, 2018).

Na význam společenské změny, jež se podílí na podobě profesního života, upozorňuje i Farková (2009), jelikož profese v dnešní době nepředstavuje stabilní prostředí, které by zaměstnanci poskytlo jistotu, o které mluvil Beck. Restrukturalizační proces se navíc netýká pouze průmyslového odvětví, vpisuje se například i do fungování státní správy, ke změnám dochází i v těch profesích, jež dříve byly s pojmem „stabilita“ tradičně spojovány. V tomto případě se jedná o oblast zdravotnických a vzdělávacích profesí.

Nový (1989) se na změny v profesní oblasti soustředí také a tvrdí, že k posouzení dynamiky profesní dráhy je zapotřebí soustředit se na sociálně-historické změny povahy té dané profese, jejíž součástí může být proměna sociální role či vnitřní struktury. V rámci těchto transformací probíhá například feminizace profesí, jež představuje drtivou převahu žen v profesní oblasti, důležitý je však i vědeckotechnický rozvoj, jenž přímo souvisí se vzestupem automatizace a dalšího využití technologií, které mohou do určité míry nahradit fyzickou práci jedince (Nový, 1989).

Za připomínku však stojí, že Lubomír Nový na tyto transformační procesy upozorňuje v roce 1989, úroveň technického pokroku, se kterou se potýkáme my, je tedy značně pokročilejší, byť hlavní myšlenka zůstává stejná – proces modernizace oblast profesní přímo ovlivňuje a dochází zde k určitým modifikacím.

Při srovnání se staršími generacemi zjišťujeme, jakými způsoby se podoby profesních drah proměňují, ať už s ohledem na čas, vzdělání či pohlaví. Lze konstatovat, že nástup do prvního placeného zaměstnání nejmladších generací, tedy těch narozených po roce 1985, nastává později,

přibližně někdy okolo pětadvacátého roku života. Zajímavé je, že se v grafech vyznačují rozdíly mezi muži a ženami. Podle zjištění Štípkové a Kreidla (2012) se ženy na trh práce dostávají pomalejším tempem, což je připisováno například tomu, že se ještě během studií stávají matkami. Rozdíl ale není příliš velký, jelikož žen, které kombinují mateřství se studiem na vysoké škole, v dnešní době není příliš mnoho. To, že mladí lidé započnou svou profesní dráhu později, je samozřejmě zapříčiněno delší dobou studia, a jelikož se počty studentů na vysokých škol v čase zvyšují, ukazuje se pomalejší nástup do zaměstnání i ve statistikách.

Hodnota práce a přístup k ní se může proměňovat v průběhu času, tudíž lze provést komparaci mezi několika generacemi. Jean M. Twenge, Stacy M. Campbell, Brian J. Hoffman & Charles E. Lance (2010) se zabývali proměnou hodnoty práce v americké společnosti a srovnával mezi sebou boomers, generaci X a generaci Y, tedy mileniály. Z jejich výzkumného šetření vyplývá vzrůstající preference volného času, a to zejména u nejmladší generace, která si dává za cíl rovnovážnou kombinaci profesního a rodinného života. Autoři však dále upozorňují na vysoké sebevědomí nejmladší generace, která očekává vysoké postavení a jemu odpovídající odměnu, a to i přesto, že například nejsou ochotni pracovat přesčas. Zajímavá zjištění přinesl tento výzkum i co se týče postojů k altruistické formě práce či důležitosti profesního života jak takového. Pokud jde o práci přínosnou pro společnost, nejčastěji tedy pomáhající profesi, nebyl zde shledán signifikantní rozdíl mezi generacemi, jež by vnímali přínosnost konkrétní profese odlišně.

Nejmladší generace zároveň nevnímá práci jako nejdůležitější hodnotu v životě, a dokonce by se své profesi vzdali, pokud by dosáhli jiné formy zajištění, například nabytí dědictví. Autoři dále upozorňují také na to, že generace X a Y vyrůstaly v určitém společenském nastavení a byly

přímými svědky proměny trhu práce, tedy konkrétně prodlužování pracovní doby a omezeného přístupu k dovolené, což v kombinaci s neustále se zvyšujícími náklady na život vytváří nátlak, kterému právě nejmladší generace odmítá čelit a volá po transformaci (Twenge, Campbell, Hoffman, & Lance, 2010). Výše zmíněné poznatky nám mohou přiblížit proměnu hodnoty práce v mezinárodním srovnání, avšak rozdíly mezi pracovní morálkou americké společnosti a kupříkladu západní Evropy mohou být značně rozličné.

Ostatně na rozdílnost sektoru profesní oblasti mezi USA a Evropou poukazují také Phyllis Moen a Stephen Sweet (2010), kteří se své studii zabývají flexibilitou kariérního života. Obdobně jako je tomu v naší práci, vycházejí z teoretického ukotvení životní dráhy a upozorňují na to, že v evropských státech se do životního běhu propisují vzdělávací, pracovní či sociální politiky a evropská politika sociálního zabezpečení je značně odlišná od té americké, kde je životní běh uplatňován jako funkce trhu či vlády. V Evropě i Severní Americe se životní běh vyznačuje fází nepřetržité přípravy na budoucí povolání na plný úvazek, následované nepřetržitou fází zaměstnání na plný úvazek a končí odchodem do důchodu. Pozitivní rozdíl mezi Evropou a USA však symbolizuje individualizovaný přístup k životní dráze jedince, jejíž součástí jsou rodinné a osobní milníky. Americký systém počítá zejména s přechody a různými trajektoriemi, jež se přímo týkají profesní oblasti. Právě díky evropskému přístupu se posléze flexibilní propojení profesní a rodinné dráhy stává dosažitelnou metou (Moen & Sweet, 2010).

Na působení profesní oblasti života, jež se podepisuje právě v soukromé sféře životního běhu, upozorňuje Hana Hašková (2014) s kolektivem autorů ve své studii *Vlastní cestou? Životní dráhy v pozdně moderní společnosti*. Na základě svých zjištění tvrdí, že má profese klíčový

vliv na neustále se snižující množství volného času, tím pádem jsou aktivity v osobním a rodinném životě značně omezené. Klíčovým zjištěním však zůstává fakt, že rozkol mezi profesní a rodinnou sférou zůstává přítomen, ačkoli se v průběhu času mění proměnné, které zde působí. Faktorem může být zdravotní stav, ale také věk dětí, pakliže se jedná o jedince, kteří se stali rodiči. Náročnost skloubení obou rolí se pojí také s dalšími sociálními charakteristikami a z kvantitativního šetření vyplývá, že v období bezdětnosti, stejně jako v období výchovy dětí, jsou větší zátěži vystaveny ženy.

3.1. Rozdíly mezi muži a ženami na trhu práce

V české sociologii je důležitým milníkem sametová revoluce a přechod k tržní ekonomice, který způsobil změnu na pracovním trhu, jež se automaticky promítla do podoby profesních drah. Výzkumníci však velice často poukazují na to, že změny se týkají primárně žen, a to ve formě dvou extrémů – na prvním místě jde o ženy, jež zvolí model přerušované pracovní dráhy a z důvodu péče o rodinu, která stále závisí většinou na nich, odchází z pracovního trhu na různě dlouhou dobu. Zároveň však existují a existovat budou ženy bezdětné, jimž se povede zachovat model kontinuální pracovní dráhy, což se ale ve výsledku může povést i matkám, které svěří své děti do péče institucím, tedy jeslím a školkám. V posledním zmíněném případě bychom tedy nemuseli najít velký rozdíl mezi přístupem k rodičovství za socialismu a v období kapitalismu (Chaloupková, 2009).

Catherine Hakim (2000) ve své publikaci *Work-lifestyle Choices in 21st century* přichází s teorií preferencí, dle níž můžeme pozorovat odlišné přístupy k profesní dráze u mužů a žen, které se zakládají na vztazích

k rodině a práci. Dost možná překvapivým zjištěním může být fakt, že výzkumnice nerozděluje ženy pouze do dvou skupin – tedy na ty, jež preferují kariéru a ty, které si raději zvolí rodičovskou dráhu. Kromě těchto dvou skupin uvádí také adaptivní ženy, jež nepreferují ani jedno, ani druhé, ale snaží se najít optimální rovnováhu mezi oběma rolemi. Do této skupiny patří většina žen. Oproti tomu ty, jež jsou striktně orientovány na kariéru či rodinu, zůstávají v menšině.

Tuto teorii se snaží přenést a uplatnit na české populaci žen Rabušic a Chromková Manea (2007), a to mimo jiné i z toho důvodu, že tato teorie by mohla hrát důležitou roli při predikci chování žen, což by se následně mohlo využít při tvorbě účinných nástrojů rodinné politiky. Výzkumníci však na bázi svého šetření tvrdí, že se tato teorie podobným způsobem využít nedá. Sice množství žen, spadajících do tří hlavních skupin, odpovídá původnímu rozdělení Hakimové i u nás, avšak očekávaná či konečná plodnost se takto predikovat nedá, jelikož preference se mezi 20. a 40. rokem života mění, nejedná se o jejich finální podobu.

David R. Maines a Monica J. Hardesty (1987) se zabývali plány mladých dospělých, jež se týkaly rodiny a práce. Vymezili rozdíly mezi oběma gendery, jež na plánování těchto drah nahlížejí rozličně. Zatímco u mužů se objevuje otázka „co“, u žen se jedná o otázku „jak“. Muž tedy plánuje svou kariéru, žena se však soustředí na to, jakým způsobem by měla kombinovat profesi a potenciální roli pečovatele. U žen se dále objevuje naděje spojená s rozvinutím kariéry po návratu z rodičovské dovolené, nicméně se zde nebere v úvahu dostatečnost dříve osvojených dovedností v souvislosti s tím, že se trh práce mění a technologie představují nový stupeň náročnosti. Pozdější nástup a kariérní růst se tedy nemusí podařit již z principu kvůli příležitostem, které se dříve nepodařilo využít. Autoři však jako důležitou proměnnou zmiňují i touhu po

seberealizaci u žen, kterým se tradiční nastavení rodinného modelu nezamlouvá, a tudíž budou ve svých vztazích preferovat jiné nastavení a rovnovážné rozdělení rolí (Maines & Hardesty, 1987).

Při vstupu na trh práce hraje klíčovou roli u českých mladých žen vícero faktorů. Projevuje se zde genderová norma, pro kterou jsou typické dva aspekty. V první řadě se jedná o výběr profese, která je typicky ženská a v druhém případě jde o posouzení kombinování kariéry s potenciální rodičovskou dráhou. Oba aspekty zužují pole výběru vhodné pozice, přičemž v mnoha případech ženy rezignují na své původní ambice a plány. Jako druhý faktor zde skutečně působí změna strukturálních podmínek pracovního trhu, jež započala po roce 1989, dalším faktorem je kombinace sociálního a kulturního kapitálu v době vstupu na pracovní trh. Na závěr je zde zmíněn individuální potenciál, vycházející z osobních charakteristik a podoby lidského kapitálu, jež představuje aktivní účast na formování profesní dráhy té dané ženy (Křížková, Maříková, Hašková & Formánková, 2011).

V rámci kapitoly o profesní dráze jsme se pokoušeli o její teoretické vymezení a poznatky teoretické jsme doplnili o zjištění z výzkumných šetření, která se touto problematikou v posledních letech zabývala. V neposlední řadě jsme také chtěli upozornit na rozdíly mezi gendery, ze kterých perspektivy profesní dráhy přímo vycházejí, a mohou tak značně ovlivňovat jejich podobu.

4. Rodinná dráha

Pokud je z jedním z klíčových témat našich respondentů právě jejich osobní život, konkrétně vztahy rodinné či přímo partnerské, měli bychom se zabývat i tím, jakou definici má pojem rodina v současné době

a s jakými změnami se na poli sociologie rodiny či obecně pojmů, vymezujících typy vztahů, potkáváme.

Byť se na jednu stranu setkáváme s obecným tvrzením o rodině, jakožto tmelu společnosti, na jehož základě stojí i samotný stát, vzhledem k událostem posledních dekad můžeme rodinu označit za instituci, jejíž hlavní doménou je neustálá proměna. V 50. - 60. letech minulého století se v USA a na západě Evropy zdála být instituce rodiny vysoce fungující. Ať už společnost, masmédiá či samotné sociologické teorie nasvědčovaly tomu, že rodina vzkvétá, v manželské rodině mají muži a ženy své role rozdělené a žijí společně se svými dětmi. Právě na konci šedesátých let se ale začaly zvyšovat počty rozvádějících se manželství a souvisle s tím se do rodin rodilo i méně dětí. Ostatně, byly to změny právě v přístupu k partnerství či rodičovství, které započaly tuto rodinnou revoluci. Jednalo se zejména o legitimizaci předmanželského sexu a lepší dostupnost antikoncepčních pomůcek, přičemž obojí vycházelo z postupné sekularizace státu, jenž se od původního křesťanského pohledu na manželství a plození dění vzdaloval (Možný, 2006).

Kdybychom se chtěli podívat na soudobá data, zjistili bychom, že uzavírání sňatků stále není tak časté, jako tomu bývalo v minulosti, ačkoli se počty sňatků v poslední době zvyšují. Rozvodovost je oproti tomu stále velmi vysoká. Úhrnná plodnost nesplňuje hranici prosté reprodukce, nicméně v roce 2016 byla vůbec nejvyšší od 90. let. Souvisle s tím se neustále zvyšuje věk prvorodiček, což má později vliv na konečný počet dětí, a zároveň s sebou tento vysoký věk přináší různá zdravotní rizika, která mohou vést například k asistované reprodukci. Velmi často se v České republice momentálně vyskytuje rodina neúplná, přičemž za ideál se považují rodiče, kteří žijí společně se svými dvěma dětmi (Kuchařová a kol., 2019).

Anthony Giddens (2000) používá při popisu transformace rodiny termín „skořápkové instituce“, čímž naznačuje, že zastřešující označení zůstává stejné, ale základní charakteristika prošla obměnou. I přesto, že se pojetí rodiny neustále proměňuje, našli bychom zde několik základních rysů, jež charakterizují tuto instituci v Evropě a západních zemích. Zaprvé je to monogamní nastavení, jež definují i samotné zákony v těchto společnostech, za druhé je to právě romantická láska, na níž jedinci své manželství zakládají. Také zde spadá rys patrilinearity, což znamená, že žena a později i děti, přebírají příjmení po mužské rodové linii. Na závěr se ve většině případů jedná o nukleární typ rodiny, tedy manžele žijící společně se svými dětmi, vícegenerační soužití s prarodiči je tudíž stále méně časté.

Za zmínku jistě stojí i neolokální bydlení, kdy se každý z novomanželů stěhuje nejen ze své rodiny ke svému partnerovi, ale zároveň se jedná o místo nové a vzdálené původní rodině. Tento rys však nemůže být zobecňován na většinu evropských či západních států (Giddens, 2009).

Změnou neprochází pouze rodinná instituce, ale i vztahy mezi rodinnými příslušníky. Konkrétně máme na mysli změnu na poli partnerství, jehož charakter vycházel z tradičního nastavení rodiny a měnil se teprve v posledních desetiletích. Sňatky byly uzavírány z ekonomických důvodů a o romantické lásce zde nemohla být řeč. Zato nyní se v sociologii můžeme setkat s pojmem „čistý vztah“ (Giddens, 2012), jehož povaha je značně odlišná od původní představy partnerství. V tomto typu vztahu jedinci přetrvávají z vlastní vůle, vyznačuje se jak vysokou fyzickou, ale také emocionální intimitou, a netrvá navždy nýbrž do té doby, dokud v něm chtějí partneři setrávat.

Bylo by ale pošetilé domnívat se, že partnerství, či formálně uzavřené manželství mezi mužem a ženou, jsou jedinými způsoby vztahovosti, se

kterými se ve společnosti můžeme setkat. Nové tisíciletí s sebou přináší nová paradigmatata a možnosti, jež mění životní uspořádání jedinců, a tudíž značně přispívá k de-standardizaci životní dráhy jako takové.

Partnerství homosexuálů v dnešní společnosti již není ničím novým, ačkoli tyto páry stále nenabýly stejných práv, například co se týče uzavírání manželství či adopce dětí, jako páry heterosexuální. V budoucnu tak s největší pravděpodobností nezaloží rodinu, čímž se vzdálí od standardní podoby životní dráhy. Nutno dodat, že tomu tak může být právě s ohledem na zákony a normy, nikoli proto, že by homosexuálové nechtěli zakládat rodiny a vychovávat děti. Těmto párům je umožněno uzavřít registrované či občanské partnerství, přičemž v druhém případě se skutečně jedná o jakousi náhradu manželství, jež přiznává oběma partnerům stejná práva jako heterosexuálům, co se týče finančních záležitostí či následné péče o děti (Giddens, 2013).

V médiích jsme se začali setkávat s pojmem polyamorie, který představuje formu otevřeného vztahu, kdy partneři udržují intimní vztahy s vícero osobami najednou. Důležitým aspektem je zde emocionální pouto, jelikož se tyto vztahy nevyznačují pouze svou erotickou povahou, typickou pro promiskuitní chování. Partneři o svých vztazích vzájemně vědí, nejedná se tedy o nevěru (Fafejta, 2016). Jako kontrast k různým typům vztahů může působit neustále vzrůstající obliba fenoménu single života, jenž začíná být především v západní společnosti častou volbou. Důvodem je především pozdější vstup do manželství, jemuž může předcházet období, kdy jedinec žije sám. Toto období ale nemusí spadat pouze do doby, kdy je jedinec relativně mladý a nevstoupil do manželství; single uspořádání můžou preferovat i jedinci po rozvodu, či ovdovělí, kteří si již dalšího partnera hledat nechtějí (Giddens, 2013).

Jaká je tedy motivace uzavírat sňatek? Jak se mladí lidé staví k partnerským svazkům a zakládání rodiny? A jaké formy vztahovosti v dnešní společnosti uznáváme? Dříve, než se pustíme do našeho výzkumného šetření, se budeme věnovat českým, ale také mezinárodním výzkumům, jež se touto problematikou zabývaly.

Martina Štípková a Martin Kriedl se zabývají tranzicí založení rodiny v publikaci *Proměny partnerství* (2012) a mapují změny trendu vstupu do manželství v posledních generacích. Zatímco lidé, kteří se narodili v první polovině minulého století a nejpozději na počátku 70. let sňatky uzavírali na počátku dospělosti, mladší generace tuto životní tranzici začaly posouvat do vyššího věku, přičemž se jednalo především o muže. To je nicméně způsobeno i tím, že ženy bývají při uzavírání sňatku mladší, a tudíž bude ve společnosti větší procento žen, které jsou vdané v mladším věku, oproti mužům, kteří jsou narozeni ve stejný rok, ale zůstávají svobodní. Zároveň zde mají vliv i další proměnné, například ti jedinci, kteří absolvovali vysokoškolské studium, sňatek automaticky odkládají. Se vstupem do manželství souvisí i ekonomická soběstačnost, tudíž nejmladší generace chtějí po studiu najít nejdříve stabilní zaměstnání a teprve poté uzavřít sňatek (Štípková & Kriedl, 2012).

Judith E. Owen Blakemore, Carol A. Lawton a Lesa Rae Vartanian (2005) ve svém výzkumu vytvořily konstrukt, jež pojmenovaly „Drive to Marry“, což bychom volně přeložili jako touhu uzavřít manželství. Kvantitativního šetření se účastnilo 149 mužů a 246 žen. Výsledky odpovídaly původním predikcím a hypotézám, tedy že jsou to právě ženy, jež se vyznačují větší touhou vstoupit do manželství, a to navzdory tomu, že muži i ženy z vzorku si manželství jako instituce vážili stejně. Nicméně, pokud pro ženy a muže byla důležitá představa rodičovské role, zastávali spíše konzervativní názory, co se týče rozdělení rolí

v domácnosti, a zároveň jim záleželo na názorech okolí, jejich touha uzavřít sňatek byla o to vyšší, což přímo souvisí i s dalším zjištěním, jež tvrdí, že ženy zaměřené na profesní kariéru po uzavření sňatku touží méně. Sňatek však v dnešní době není jedinou možností a pokud se zabýváme problematikou partnerství, měli bychom se soustředit také na význam kohabitace (Owen Blakemore, Lawton & Vartanian, 2005).

Francesco C. Billari a Aart C. Liefbroer (2016) se zabývali například tím, jakou roli hrají emoce v zachování instituce manželství. Kohabitace se v moderní společnosti stala téměř rovnocennou náhradou manželství, a tudíž bychom se mohli domnívat, že motivace uzavírat sňatek bude v čase klesat. Výsledkem tohoto výzkumu je zjištění, že ochota vstoupit do svazku manželského je doménou jak kognitivních, tak i afektivních zhodnocení důležitosti této instituce. Jinými slovy bychom také mohli říci, že pozitivní náhled na manželství, jež velice často pochází právě ze zkušeností nabytých v původní rodině, zajistí opětovnou reprodukci této instituce. Takovou pozitivní zkušeností pak může být náboženské vyznání rodiny, jež své děti vychovává ve víře, ale také manželství rodičů jedince, jež se během života jejich potomka nerozpadlo.

Ač by na jedné straně mohla vzniknout obava o budoucnost uzavírání manželství, výzkumy potvrzují spíše pluralitu v názorech na uzavírání sňatků a nic nenasvědčuje tomu, že lidé tento způsob partnerského soužití zcela zavrhnou. Miluše Vítečková a Jana Klímová Chaloupková (2014) se při své sekundární analýze dat zabývaly významem kohabitace a došly k zjištění, že je to stále jen jedna z možných alternativ. Byť existují páry, které toto soužití preferují, zároveň jsou zde i tací, kteří je považují za situační, či přesněji řečeno za dočasný stav, který ale dříve nebo později povede ke svatbě. Pravděpodobnost, že se tak stane, je ještě vyšší, pokud se páru narodilo dítě, potom je zde vysoká šance, že se druhé dítě narodí

již sezdáným rodičům. Je zajímavé, že ekonomické důvody v těchto případech nebyly těmi hlavními, dokonce tomu bylo naopak. Pokud spolu partneři chtěli dále žít i bez svatby, motivovaly je právě finance. Toto nastavení však převládalo u respondentů s nižším vzděláním (Vítečková & Klímová Chaloupková, 2014).

Dana Hamplová (2004) se ve svém výzkumu soustředila na kvalitativní rozdíly mezi manželstvím a kohabitací. Ačkoli jedna z hypotéz tvrdila, že kohabitace je rovnocennějším typem soužití, do kterého jsou oba partneři dokonce méně ochotni investovat, nebyla data potvrzena. Oproti tomu se zde objevilo zajímavé zjištění, a sice že jsou to právě ženy, jež v těchto partnerstvích plní funkci hlavního živitele rodiny.

Obdobných závěrů docílil i tým výzkumníků, jenž se ve své studii zaměřil na hodnotové ideje a ekonomické vlivy, tedy jakým způsobem ovlivňují formaci kohabitací a uzavírání sňatků. Z dat vyplynulo zjištění, že mladí dospělí se často necítí způsobit k tomu, aby do manželského svazku vstupovali, přičemž jejich postoje nejčastěji souvisí s jejich finanční situací. I přesto se však ukazuje, že nestabilní příjmy jsou více než časté u nesezdaných partnerů a ženy v těchto svazcích vydělávají více než ty, které žijí v manželství, či zůstávají svobodné. A jsou to právě tyto ženy, které vstup do manželství spíše odkládají, jelikož se realizují především na poli profesním a nechtějí se své pozice vzdát (Clarkberg, Marin, Stolzenberg & Waite, 1995).

A pokud u faktického manželství ještě zůstaneme, můžeme zde zmínit i zajímavý výzkum Martina Kriedla (2010), jenž se ve své studii věnoval hodnotové proměně u sezdáných a nesezdaných párů, a došel k zjištění, že kohabitace může mít vliv na hodnotové nastavení a preference ve společnosti. Ačkoli platí, že v nesezdaném soužití setrvávají spíše ti, kteří nezastávají příliš konzervativní názory, kupříkladu co se týče rozdělení

mužských a ženských rolí, dlouhotrvající kohabitanace může proměnit smýšlení partnerů právě tímto způsobem, přestože jejich původní nastavení bylo spíše konzervativní. Nabízí se zde tedy otázka, jak by se společnost proměnila, kdyby stále větší množství lidí volilo tuto variantu a toto hodnotové nastavení reprodukovalo dále, skrze své potomky (Kriedl, 2010).

Jelikož nás v této diplomové práci zajímá, jaké životní plány mají právě studentky a studenti vysokých škol, zajímavé závěry objevíme ve studii, která se zabývala partnerskými vztahy v souvislosti se socioekonomickým statusem. Pro vysokoškoláky je typické oddalování sňatku, soustředění se na vlastní kariéru, ale na druhé straně také nižší rozvodovost, která souvisí s tím, že si mladí lidé dávají načas s výběrem správného partnera, od kterého mimo jiné očekávají, že se bude podílet na chodu domácnosti a přispívat svým podílem do rodinného rozpočtu (Karney, 2021).

Výzkum Dany Hamplové (2003) se snažil objasnit, zda postsocialistická demografická tranzice ve formě neustále se zvyšujícího množství studentek vysokých škol povede k jejich rezignaci na manželství, jelikož nebudou mít díky této tradiční instituci svobodu a prostor pro rozvíjející se kariéru. Výsledky však nic z toho nepotvrdily. Ženy s vysokoškolským titulem se vdávají později než ženy s nižším vzděláním, podoby životních drah se však kromě odkladu překrývají. Stejně tak se nepotvrdilo ani to, že by vysokoškolsky vzdělané ženy preferovaly kohabitaci oproti sňatkům.

A jelikož jsme v dřívější pasáži nastínili i netradiční typy vztahovosti, za zmínku stojí výzkum Kayly M. Sizemore a Spencera B. Olmsteda (2018), kteří se zabývali konsenzuální nemonogamií a její oblíbeností u studentů vysokých škol, a to konkrétně těch, kteří se v době sběru dat nacházeli v období „vynořující se dospělosti“. Výzkumníci kombinovali kvantitativní metodu, jež jim umožňovala získat demografické statistiky

s metodou kvalitativní, která jim osvětlila odůvodnění postojů vůči tomuto vztahovému uskupení. Zjistili, že většina mladých mužů i žen by nedokázala udržovat vztah s více lidmi najednou, a identifikovali hlavní důvody, proč tomu tak je. Respondenti zmiňovali monogamii jakožto hlavní formu vztahovosti, která s sebou přináší různé výhody, například ochranu před pohlavně přenosnými nemocemi. Dále uvedli negativní emocionalitu, jež s sebou přináší vědomé sdílení partnera/partnerky, samotný návrh otevřít vztah pak může působit urážlivě sám o sobě. Nezřídka tuto formu vztahu odmítali zejména kvůli svým náboženským a morálním hodnotám. I tak se však mezi respondenti objevili i tací, jež byli konsensuální nemonogamii otevření, a dokonce ochotní takovýto vztah navázat. Jednalo se o ty, kteří odmítali monogamii jako takovou a zajímali se o různé typy vztahů. Určité procento vykazovalo vyhýbavou emocionální vazbu, pro ty může být tato forma vztahu vyhovující, jelikož jí vnímají jako méně závaznou, nejsou totiž ochotní do intimního vztahu více emocionálně investovat. Velká část však zkouší pouze experimentovat, provádí průzkum a je více zaměřená na sebe, což ostatně sami autoři zmiňují v konotaci s výzkumem J. Arnetta, jenž „vynořující se dospělost“ charakterizoval a zahrnul do ní přesně tyto složky (Sizemore & Olmstead, 2018).

Výzkum Amber K. Stephens a Tary M. Emmers-Sommer (2020) se zabývá asociací mezi sexuální orientací, identitou a postoji a hlavním závěrem je zde skutečnost, že se nyní potýkáme s velkou rozmanitostí identit, a že právě diskuse na toto téma, tedy o nových formách vztahu, přinese do společnosti větší pochopení. Ostatně, samy výzkumnice přiznávají, že identita a postoje ke konsensuální nemonogamii souvisí s věkem.

4.1. Proměna rodičovství

Po sametové revoluci se naskytlo spoustu nových možností a cest, jimiž se mladí lidé mohli vydat. Jejich životním cílem nemuselo být pouze založení rodiny, ale také profesní rozvoj, cestování či věnování se volnočasovým aktivitám. Antikoncepční pomůcky umožnily důslednější plánování založení rodiny (Katrňák, Lechnerová, Pakosta & Fučík, 2010).

Životní tranzice přechodu k rodičovství je stále tou nejvýznamnější v oblasti rodinného cyklu. Vynález antikoncepce shledává i Ivo Možný (1999) jako klíčový zlomový bod, jenž proměnil instituci rodiny a její utváření. S plánováním rodiny však souvisí i snižující se porodnost, což se projeví i složením populace podle věkové struktury. Autor se tak snaží upozornit na to, jaký význam tato změna má a do jaké míry se projevuje ve společnosti, a to konkrétně v otázce ovlivňování široké populace.

Mladí lidé však nad správným načasováním rodiny nepřemýšlí čistě ze sebestředných důvodů, ba naopak. Snaží se o větší rovnováhu mezi pracovním a rodinným životem a vychází ze vzoru svých rodičů, což znamená, že synové, jejichž otcové byli spíše nepřítomni, nebudou reprodukovat tuto strategii a budou se snažit přistupovat k rodičovství jiným způsobem. Stejný případ platí i pro dcery, jež se s největší pravděpodobností budou snažit vyvarovat chyb svých matek. Zároveň si mladí lidé uvědomují, jak velkou investicí rodičovství je, a pokud je pro ně tato životní role klíčová, přizpůsobí jí i volbu budoucího povolání, jež nebude obsahovat přesčasy a časté služební cesty (Basuil & Casper, 2011).

Ostatně na změnu v přístupu k rodičovství upozorňuje Anthony Giddens (2000), jenž ve své publikaci *Unikající svět* popisuje, jak vnímaly zakládání rodiny minulé generace a jak ji vnímají generace současné. Zatímco v minulosti by se o dětech dalo uvažovat jako o jisté formě

ekonomického přínosu, nyní se jedná spíše o další finanční zátěž. Nejde zde o kalkul, ale o naplnění psychických a citových potřeb, přičemž náhled na celou problematiku je takový, že mít dítě je vzácné, z čehož následně vyvstává i otázka kolika sourozenců se dítě dočká.

Věra Kuchařová a kol. (2019) upozorňují na to, že původní plán ohledně počtu dětí se v průběhu života získáváním nových zkušeností mění a přizpůsobuje se vícero proměnným. Stává se tak velice často, a to konkrétně v Evropě, že plodnost, označována jako reálná, je nižší než ta, která představuje původně zamýšlený počet dětí. Petr Pakosta (2009) se ve svém výzkumu zabýval hodnotou dítěte a preferovaným počtem potomků v České republice. Z analýzy jeho výsledků například vychází zjištění, že stále vyšší počet párů preferuje mít jedno dítě, přestože většinově uznávaným ideálem bývá rodina se dvěma dětmi. Ve vzorku se nachází mizivé procento těch, kteří jsou rozhodnutí děti nemít, zato se však spousta respondentů k plánovanému počtu dětí stavěla spíše nerozhodně. Až 90 % respondentů považuje založení rodiny za něco přirozeného, avšak se vysoké procento respondentů nechává slyšet, že dítě představuje určitou formu omezení.

Šamanová (2009) ve svém výzkumném šetření tvrdí, že se preference ohledně náhledu na důležitost životních cílů liší podle pohlaví. Zatímco muži umístili na pomyslné přední příčky kariéru a věnování se zálibám, u žen dominovaly děti. Co se týče důležitosti jednotlivých preferencí, ženy řadí na první místo svých životních cílů založení rodiny a teprve na druhém místě touží po stabilním partnerovi, u mužů je tomu přesně naopak. Navíc, ve výzkumu je jasně zdůrazněno, že preference rozvíjení kariéry u muže může být spojena právě s potřebou zajištění rodiny, jež je pro ně signifikantně důležitá.

Příklad České republiky je specifický v tom, že se jedná o postkomunistickou zemi, již proměnila revoluce, která s sebou přinesla spoustu změn ve všech životních oblastech. Sobotka a kol. (2008) zmapovali změnu rodinného chování po pádu komunismu a zaměřili se především na plodnost. Česko začalo následovat příkladu západně orientovaných zemí a lidé, kteří dovršili dospělosti v 90. letech, začali odkládat nejen odstěhování se od rodičů a nástup do zaměstnání, ale právě také uzavírání sňatků a zakládání rodiny. Cílem studie bylo mimo jiné na bázi získaných dat predikovat demografický vývoj do budoucna. Dle jejich názoru ženy mateřství budou stále více odkládat, což také povede k tomu, že se úhrnná plodnost nevrátí zpátky na hranici 2,02 dítěte na ženu, jako tomu bývalo v minulosti, přičemž konkrétně se jednalo o kohortu z roku 1960 (Sobotka a kol., 2008).

Starší generace narozené v období 1944-1975 dosahují ve statistikách téměř identických hodnot. Děti mívaly v období, které v následující kapitole charakterizujeme jako mladou dospělost, tedy od 18 do 30 let. Již ve 25 letech měla aspoň jedno dítě většina z nich a bezdětnost nad hranicí 30 let bývala spíše výjimkou. Pro generaci následující, tedy jedince narozené v období 1975-1984, platila jiná pravidla. Pouze 25 % z nich mělo první dítě do 25 let, před třicátými narozeninami se stala rodiči polovina z nich, přičemž u mladší generace šlo o čísla ještě nižší; do čtyřiaadvaceti let věku se stalo rodičem 10 % z nich (Hasmanová Marhánková & Kriedl, 2012). Výzkumníci zároveň zdůrazňují rozvolněnost tradičního náhledu na uzavírání sňatků a tvrdí, že se kohabitace stane standartní variantou společného soužití (Sobotka a kol., 2008).

Jeden z výzkumů na toto téma se zabýval předpoklady pro rodičovství a podmínky, jež musí být naplněny pro to, aby se mladí lidé stali rodiči. Mezi muži a ženami panovala určitá shoda, jednalo se o předpoklad

stabilního partnerství, psychické připravenosti obou partnerů na to stát se rodičem a v neposlední řadě finanční zajištěnost. Priority však byly odlišné mezi pohlavími. Až 92 % žen považuje stabilní partnerství jako klíčové, platí to však pouze pro 85 % mužů. Opačné pořadí nacházíme u finančního zabezpečení, to zmínilo jako nejdůležitější podmínku více mužů než žen (Katrňák, Lechnerová, Pakosta & Fučík, 2010).

V souvislosti s rodičovstvím a jeho odkládáním bychom měli zmínit i bezdětnost, jež začíná být často skloňovaným pojmem. Ačkoli je na zakládání rodiny v české společnosti stále nahlíženo jako na jednu z klíčových přechodových událostí, jež přímo souvisí s identitou dospělého jedince, a tudíž je silnou sociální normou, objevují se dokonce i případy dobrovolné celoživotní bezdětnosti. Kupříkladu v české společnosti se více jak dvě pětiny mužů a žen domnívají, že posláním ženy je stát se matkou. Zajímavé také je, že v 90. letech se způsob nahlížení na tuto problematiku silně proměňoval, a to ve všech věkových kohortách. Pouze generace nejmladší však mohli tento svůj názor uplatit při plánování vlastního rodičovství (Hašková, 2009).

Rodinné dráhy se proměňují a dochází zde k určité variabilitě, jež následně vede k de-standardizaci. Pro naši práci bude jistě přínosem, pokud budeme citovat výzkum, jenž na variabilitu rodinných drah nahlíží optikou několika sociálně-demografických ukazatelů, přičemž jedním z nich je nejvyšší dosažené vzdělání. Chaloupková (2009) pro svůj výzkum používá data ISSP 2002 a zjišťuje, že téměř čtvrtina těch, kteří spadají do kolonky „singles“, jsou právě vysokoškoláci. Oproti tomu se mezi osamělými rodiči nachází pouze 3,1 % vysokoškoláků a znatelný rozdíl nacházíme i v kategoriích klasická rodinná dráha rychlá tranzice a pozdější tranzice. Klasickou formu rodinné dráhy s rychlým nástupem bude následovat vysoké procento jedinců bez maturity, a ještě vyšší

procento těch, kteří maturitu získali. Až 43,8 % vysokoškolsky vzdělaných lidí si sice klasickou formu rodinné dráhy taktéž vybere, ale tranzice u nich nastane později.

V podkapitole o rodinné dráze jsme se snažili přednést výzkumy jak české, tak i zahraniční, přičemž cílem bylo poukázat na proměnlivost rodinné dráhy v posledních dekadách, a zároveň na obtížnost formování současné definice rodiny.

4.2.Rozdělení rolí v rodině?

Problematika genderu, zaměstnání a rozdělení povinností v rodině je stále ožehavým diskusním tématem ve společnosti. Feministická hnutí západu v 70. letech začala prosazovat větší rovnost pohlaví, kupříkladu co se rozdělení domácích prací týče. Zdůrazňovali, jak je ženská neplacená práce důležitá a pro společnost významná, mnohdy náročnější než práce mužů mimo domov. Její hodnota však není tržní, a proto v ní kapitalismus neshledával takovou důležitost (Možný, 2006). Tyto myšlenky bývají spjaty se sociálním feminismem, jenž reprodukoval myšlenky Engelse či Marxe. Jelikož sami nahlíželi na kapitalismus jako zhoubu lidstva, odpovídalo tomu i nastavení ohledně genderových rozdílů. Zdůrazňovali ekonomickou závislost žen na mužích, nerovnovážnou distribuci majetku, který ve větší míře přísluší mužům, přičemž ženy hrají pouze roli spotřebitelskou. Kapitalismus však podle jejich ideologie vykořisťuje oba; muži pracují za nízkou mzdu, ženy svou práci v domácnosti odvedou zadarmo (Giddens, 2013).

V Česku, tedy konkrétně Československu, chceme-li být přesní, žádné feministické hnutí zapotřebí nebylo, jelikož se moci chopili komunisté a jejich představa ideální rodiny odstraňovala problémy výše zmíněné.

Ženy měly stejné příležitosti na pracovním trhu, ty se samozřejmě odlišovaly podle kvalifikace. Stát se do určité míry snažil ženu osvobodit od negativ spojených s mateřskou rolí, zajistil tak možnost institucionální výchovy malých dětí. Matky se díky jeslím a školčkám mohly vracet do práce již tři měsíce po porodu. Další výhodou shledával režim v tom, že matka neví, co skutečně dítě potřebuje, jelikož jí schází odbornost. Tu zaštiťuje právě výchovné zařízení (Možný, 2006). Paradoxně však po sametové revoluci začalo docházet k úbytku podobných zařízení, a to ve spojitosti s neustále se snižující porodností. Přístup k různým typům výchovných zařízení se taktéž začal měnit, jesle kupříkladu využívají ženy, které zůstaly na výchovu dítěte samy, a tudíž se musí vracet do práce záhy po porodu, anebo také ty ženy, jež se řadí do skupiny sociálně slabých a potřebují tak přispět do rodinného rozpočtu (Kalibová, 2006).

Nancy Chodorow, tak jak ji cituje Hana Maříková (2006), v roce 1978 přišla s pojmem „equal parenting“, jenž měl být kontrastem termínu „parenthood“. Druhý zmíněný pojem vnímala jako označení toho, že jedinec je rodič, kdežto termín „equal parenting“ v sobě obsahoval samotnou aktivitu, tedy že se jedinec rodičem stává, dítě vychovává, pečuje o něj. Je zde tedy patrný charakteristický aktivní přístup, přičemž zahrnuté označení „equal“ jasně demonstruje její náhled na rozdělení rodičovských rolí – na výchově a péči se podílí oba rodiče, výhradním pečovatelem zde není pouze matka. Sama autorka také zmiňuje, k jakým proměnám v rodičovství za poslední desetiletí došlo. Důraz klade na změnu postoje k otcovství, tedy větší participaci otců na výchově, přičemž ale podotýká, že se nejedná o rovnocenné rozdělení aktivit. Muži se nejčastěji realizují v těch činnostech, jež nejsou pravidelné a soustavné, tedy nejčastěji se může jednat o volnočasové aktivity. Omezení, jež pociťují ženy, ať už je časové či mentální, bývá stále větší (Maříková, 2006).

Tato forma rozdělení rodičovských rolí se pak promítá do plánování rodiny u žen, a to konkrétně počtu dětí. Pro naši práci je důležitý poznatek Dany Hamplové (2003), která tvrdí, že vzdělání žen a výsledný počet dětí v rodině spolu úzce souvisí. Platí zde nepřímá úměra ve smyslu čím vyšší vzdělání, tím nižší počet dětí. Pokud žena investovala značné úsilí do studia a vykonává práci, jež může být časově náročná, uvědomuje si, že v současném paradigmatu nahlížení na dělení rodičovských povinností zůstává většina odpovědnosti na ní, tudíž její rozhodnutí ohledně finálního počtu dětí s tím úzce souvisí. Ulrich Beck (2018) mluví o tom, jak individualizace ve formě proměny trhu práce, dostupnosti vzdělání, mobility a kariérního plánování působí na instituci rodiny, kde se střetává několik požadavků najednou. Ve stejné kapitole, jež věnuje rozdělení práce v rodině a mužsko-ženským rolím, dále odkazuje na to, že pro ženu se může stát dítě jakousi chtěnou překážkou, jelikož ji diskvalifikuje v profesní oblasti a znemožní jí jistou ekonomickou nezávislost.

Rozdělení rolí v rodině bývá neustále předmětem diskusí. V naší práci jsme za pomoci odborné literatury chtěli poukázat na to, jak se v dřívějších dobách přistupovalo k dělbě rolí a jaké změny s sebou přinesly historické události či změny v ekonomickém systému.

5. Mladá dospělost jako klíčová životní etapa

Klíčovým vývojovým obdobím jedince je v souvislosti s tématem naší práce právě mladá dospělost, v psychologii často popisovaná slovy „emerging adulthood“ (Arnett, 2000), což bychom mohli přeložit jako „vynořující se dospělost“. V této kapitole vymežíme její trvání a budeme se soustředit na její charakteristická specifika. Zároveň se budeme zabývat identitou, genderem a terciárním vzděláváním, jež může mít na proměnu identity mladého dospělého signifikantní vliv.

Obecně je dospělost definována jako období, kdy se stává jedinec plně zralým a samostatným a dosahuje svého životního vrcholu, tedy co se týče jeho fyzických sil a citové vyspělosti. Toto období je často popisováno jako stav, kdy se člověk stává sám sebou, dorůstá do své definitivní podoby a dokáže se o sebe postarat sám (Holásková, 2010). Toto pojetí by odpovídalo rozdělení vývojových úkolů dle E. Eriksona, což by ale znamenalo, že se člověk stává dospělou, definitivní a neměnnou podobou sebe sama. Tento náhled však nemusí být správný, jelikož se jedinec nikdy nepřestává vyvíjet a měnit (Ježek, Macek, Bouša & Kvitkovičová, 2016).

Dospělost v sobě může zahrnovat období od 20 do 60 let, z toho důvodu je pro nás klíčové zabývat se definicemi, jež toto dlouze trvající životní období dělí na několik period. Milan Nakonečný (1993) kupříkladu rozděluje dospělost na tři základní fáze, a to mladší dospělost, vymezenou od 19 do 30 let, dále střední dospělost do 45 let, a na závěr starší dospělost do 60 let. V české psychologii se můžeme setkat s rozdělením Příhody (1974), jenž stanovuje podobně jako Nakonečný tři fáze dospělosti, a co se týče věkového intervalu, jsou v podstatě identické. Dospělost však nemusíme rozdělovat ryze podle věku; existují zde milníky, jež samotnou definici dospělosti naplňují a patří mezi ně zakládání rodiny, finanční soběstačnost spojená s jistotou v zaměstnání, či starost o vlastní bydlení. Pokud však sledujeme životy dvacátníků, zjišťujeme, že se konkrétní vývojové úkoly posouvají spíše do pozdějšího věku a onen proces stávání se dospělým jedincem se prodlužuje (Ježek, Macek, Bouša & Kvitkovičová, 2016).

Mladá dospělost může být pro jedince náročnou etapou, jelikož se po dětství a adolescenci jedná o období, které je spojené s mnoha změnami psychosociálními, a to v oblasti vzdělávání, profese, a hlavně na poli vztahů (Millová, 2016). V sociologii se setkáváme s označeným raná

dospělost, jejíž charakteristiky jsou však totožné. Především v moderní společnosti se jedná vývojový úsek, kdy jedinec žije svůj dospělý, nezávislý život, který je často plný experimentů, spíše než závazků, a mladí dospělí tak odkládají moment plného převzetí odpovědnosti. Tato vývojová fáze je nicméně ovlivněna především prodlužující se dobou studia, přičemž je zde zdůrazněn i snižující se rozdíl mezi muži a ženami; podíl žen studujících na univerzitách se v čase neustále zvyšuje, což ovlivňuje jejich budoucí směřování a například zakládání rodiny (Giddens, 2009).

Problematikou „vynořující se dospělosti“ se ve svých výzkumech zabýval právě J. J. Arnett (1994; 1997; 1998; 2000), jenž je autorem pojmu a popsal útrapy mladé dospělosti i problémy, se kterými se tito jedinci potýkají. Provedl výzkum na americké společnosti a popsal některé základní charakteristiky tohoto citlivého období. Pro ty, kteří se ocitají na počátku svého dospělého života, je prvořadá orientace na budoucnost, a tedy konkrétně tvorba plánů, jak bude jejich život vypadat za dalších 5 až 10 let. Zároveň je však tato generace vnímaná jako spíše pesimistická, což se projevuje například na jejich přístupu ke vzdělání. Věří totiž, že jim vysokoškolský titul automaticky nezajistí práci, která je bude naplňovat a také je bude schopna uživit. Dále se bojí vzrůstající kriminality, ať už v kontextu života svého či života svých dětí, či vlivu médií. I přes tato vyjádření obav a strachu v nich ale tkví naděje na lepší budoucnost, která se promítá ve způsobu nahlížení života jejich rodičů. Pokud považují životy svých rodičů za šťastné, věří, že budou tuto úspěšnost replikovat. A překvapivě, v případech, kdy se jedná o jedince, kteří pocházejí z rodin, jež takové štěstí neměly a musely si projít rozvodem, doufají a věří mladí dospělí v to, že jim se povede v životě lépe (Arnett, 2000).

Součástí tématu mladé dospělosti je nepochybně i téma vlastní identity, kterou lze rozdělit na tři dimenze, a sice na identitu fyzickou, pod níž si představíme fyzický vzhled či příslušnost k biologickému pohlaví, identitu sociální, tedy role, jež aktér ve společnosti zastává a také psychologickou, která v sobě nese charakterové znaky osobnosti v jejím individuálním pojetí. Pokud se jedinec může projevat v souladu se svým nastavením a prožíváním, je skutečně sám sebou, což však ale není v každé situaci možné, jelikož žijeme ve společnosti, jež udává určitá omezení a mantinely našemu jednání (Nakonečný, 2021).

Pojetí identity ze sociologického hlediska nám poskytuje například sociální konstruktivismus, pro který je identita jedince důležitým prvkem subjektivní reality, a dokonce se tyto veličiny nacházejí ve vzájemném dialektickém vztahu. Berger s Luckmannem (1999) tvrdí, že identita bývá utvářena sociálními procesy, zároveň však může docházet k její neustále obměně, a to kupříkladu prostřednictvím vlivu sociálních vztahů. Sociální procesy, jež napomáhají tvorbě identity a současně její přeměně, vycházejí z charakteru sociální struktury dané společnosti. Tedy pokud to shrneme, identita je utvářena pomocí individuálního vědomí ve spojení se strukturou, a zároveň je tato sociální struktura vystavena působení identity, jež pomáhala vytvořit. Tento proces by nám nápadně mohl připomínat dvojitou strukturaci v sociologii, s níž přišel Anthony Giddens (1984).

Ačkoli je identita jevem vyznačujícím se dialektickým vztahem mezi jedincem a sociální strukturou, v sociologii se setkáváme se slovním spojením „typ identity“, což je čistě sociální produkt. Typy identity jsou platné v objektivní sociální realitě, což znamená, že jsou zde teoreticky ukotvené a relativně stabilní. Jedná se o obecné kategorie, jež prostřednictvím typizací ulehčují naši orientaci ve společnosti tím, že na

základě určitých klíčových znaků dokáží charakterizovat jedince takovým způsobem, abychom jej rozpoznali a přisoudili mu tak na základě typizací příznačné vlastnosti. V praxi to může znamenat, že jsme schopni rozpoznat a definovat typického Francouze, umělce či dělníka, což nám může zjednodušit orientaci ve světě (Berger & Luckmann, 1999).

Na druhou stranu se zde ale nabízí otázka, zda díky těmto kategoriím a definicím netvoříme negativní stereotypy. To nicméně závisí na úhlu pohledu, jelikož dle Donovan A. McFarlane (2014) lze stereotypizaci vnímat sice v negativním, ale i pozitivním slova smyslu. Stereotypy totiž slouží k pochopení a přijetí nových norem, kultur či pravidel chování, zároveň však poměřují jejich vhodnost, a to i bez negativních aspektů. Stereotypizace může zastřešovat společenské procesy, k jejichž pochopení nám chybí dostatečné znalosti, přičemž si zde lze představit rasismus, předsudky či etnocentrismus, které vedou k nepochopení a diskriminaci, ale také kulturní relativismus, asimilaci či rovnoprávnost, jež s sebou přinášejí zvyšování sociální a emocionální inteligence ve společnosti.

Vrátíme se nyní opět k pojmu identity, jenž je pro nás v této kapitole klíčový. Přestože se může zdát, že se pohybujeme především na poli psychologie, není tomu tak, jelikož, jak už jsme si prostřednictvím sociálního konstruktivismu ukázali, identita vychází ze sociální struktury a její ukotvení v sociologii je oprávněné. Kromě konstruktivismu bychom mohli zmínit i paradigma symbolického interakcionismu a jeho představitele George Herberta Meada, jenž ve svých teoretických konceptech poukázal na to, že lidské „já“ není cosi vrozeného, a zároveň k jeho rozvoji nedochází pouze prostřednictvím neustálého vývoje mozku. Mead trval na tom, aby byl jedinec nahlížen a zkoumán vždy v kontextu společnosti a uplatňovala se zde sociologická perspektiva. Je to ostatně on, kdo do sociologie přinesl pojmy „významní druzí“ či „generilizovaný

druhý“, čímž nastínil proces, jímž si jedinci od dětství vštěpují pravidla a normy fungování v sociální skupině a na své individuální já nahlíží nejen z perspektivy vlastní, ale i té, jež si vytváří jeho sociální okolí (Giddens, 2009).

A pokud se na podobě charakteru jedince podílí okolí, tedy konkrétně společnost, ve které žije, a kultura, jejíž normy si osvojil, mohou být některé prvky identity shledány jako obecně platné. Jedná se o sebepojetí, v němž dochází k rozdělení na ego závislé a nezávislé. Pro západní kulturu je typické nezávislé ego, tedy ten jedinec, jenž je samostatný, nezávislý a cení si své autonomie, za kterou také dostává vysoký sociální kredit. Oproti tomu asijská kultura a její kolektivistické pojetí častěji kladou důraz na soudržnost, kooperaci a empatii vůči druhým, jedinec se tak stává součástí systému, jež nadřazuje celek nad individuum (Nakonečný, 2021).

V souvislosti s těmito závěry se můžeme dostat k pojmu seberegulace, jenž do problematiky identity jedince přímo zapadá, a představuje tu část lidského já, která se orientuje na psychosociální oblast fungování. Současně dochází právě zde k formování a následnému výběru cílů, jichž touží jedinec dosáhnout, ať už na poli pracovním, či v osobním životě, a také dochází k postupnému nabývání schopností k tomu, aby vytyčených cílů bylo možno dosáhnout (Gestsdóttir, Lewin-Bizan, von Eye, Lerner & Lerner, 2009).

Nyní se opět vrátíme k „vynořující se dospělosti“ a jejím klíčovým aspektům. Jak jsme si již výše uvedli, výzkumy na toto téma se zabývá J.J. Arnett, jenž ve své publikaci *Emerging adulthood* uvádí pět znaků, jež jsou charakteristické pro toto vývojové období. Patří zde zaobírání se vlastní identitou, nestabilita, soustředění se na sebe, pocit „mezi“ a experimenty. Identita je nahlížena skrze to, co je pro jedince podstatné,

což může být oblast práce a vztahů. Pocit nejistoty se může dostavit například v momentě, kdy jedinec ztratí svůj původní cíl směřování, nekonečné možnosti zase mohou vyvíjet tlak na správnou volbu, přestože je tato doba popisována jako období nezávazného experimentování. Součástí mladé dospělosti se dříve nebo později stává tvorba plánů závazných, jež ovlivní další vývoj a postup v životě člověka (Arnett, 2004 in Millová, 2016).

Obdobně sestavil J. J. Arnett společně s dalšími teoretiky sedm kritérií, jež musí být naplněna, aby se jedinec mohl označit za plně dospělého. Jedná se o nezávislost, přičemž se může jednat o tu finanční, avšak zároveň zde spadá odstěhování se z původní rodiny, zodpovědnost za své jednání a proměna vztahu s rodiči, dále je to závislost vzájemná, jež se vyskytuje v dlouhodobých vztazích, které jedinec navazuje, přechody k novým rolím, kdy se ze studenta stane zaměstnanec, z partnera manžel. Dále zde spadá dodržování pravidel a norem, kromě přechodů psychosociálních se jedná i o ty biologické a chronologické a kritéria uzavírají způsobilost k vedení domácnosti s dětmi (Arnett, 2004; Badger, Nelson & Barry, 2006 in Ježek, Macek, Bouša & Kvitkovičová, 2016).

Na druhou stranu, byl to autor pojmu „vynořující se dospělost“ J. J. Arnett, který v jednom ze svých výzkumů na toto téma zjistil, že kritéria, jež jsou sociology považována za důležitá pro naplnění podstaty dospělosti, jsou ve skutečnosti mladými dospělými vnímána jinak, tedy že dospělými se nestávají po velkém přechodovém milníku, jakým může být právě ukončení studia či uzavření manželství, ale v momentě, kdy si projdou určitou psychickou změnou, která s těmito událostmi nemusí souviset (Arnett, 1997).

Soustavně se v období rané dospělosti může dostavit i krize, nazývaná jako krize čtvrtživotní, jež se objevuje v intervalu 18 až 30 let. Nejčastěji

bývá spojená právě se zpochybňováním identity jedince a jeho zpětného zhodnocování rozhodnutí, která v životě udělal. Nekonečné možnosti, ale také tlak okolí na děláni rozhodnutí, jež jsou pro život člověka ta nejdůležitější a ovlivní jeho další směřování, mohou vyústění krize mladé dospělosti podpořit (Robbins & Wilner, 2001 in Millová, 2016).

Nicole E. Rossi a Carolyn J. Mebert (2011) navazují na zmíněné autory a jejich publikaci *Quarterlife crisis: The unique challenges of life in your twenties*, v níž se vůbec poprvé téma tohoto typu krize objevilo. Výzkumnice se ve své studii snaží zjistit, zda ti, kteří procházejí fází rané dospělosti, skutečně tento typ krize zažívají. Výzkumu se účastnili respondenti rozdělení do čtyř skupin podle věku, a to včetně těch, kteří končili své středoškolské studium a také těch, kteří se chystali na postgraduální studium. Z jejich závěrů vyplynulo, že jsou to spíše středoškolští studenti, jež výrazně častěji trpí úzkostí a obavami z budoucnosti, velice často spojenými s dalším směřováním a pokračováním ve studiu v novém prostředí, což je odlišuje od vysokoškolských studentů, a to i těch, kteří se rozhodnou ve studiu pokračovat, a to na místě, které již dobře znají. Zároveň se pak častěji u vysokoškolských studentů objevovala vyšší míra sebedůvěry ve vlastní schopnosti, což mělo důrazný vliv na potenciální prožívání deprese a úzkosti. Samy autorky výzkumu jsou si vědomy limitů práce, a to například v kontextu ne příliš rovnocenně zastoupeného vzorku respondentů.

Jiná studie, jež se tímto tématem zabývala, potvrzuje závěry publikace výše zmíněné a zdůrazňuje, že mezi 20. a 30. rokem života jsou jedinci vystaveni obrovskému tlaku, co se očekávání okolí týče. To má jasnou představu ohledně vývojových úkolů a jejich načasování. Nesplněná

očekávání mohou vést k deziluzi a zpochybňování identity, což ve finále skutečně vyústí v krizi rané dospělosti (Stapleton, 2012).

V této kapitole přibližujeme problematiku teoretického ukotvení mladé dospělosti a věnujeme se již ustálenému pojmosloví „vynořující se dospělost“. Představujeme závěry J. J. Arnetta, jenž sám pojem „emerging adulthood“ zkonstruoval a na americké společnosti provedl četné množství výzkumů. Zmiňujeme ale také další autory a jejich výzkumy, přičemž i ty mapují strachy, obavy a nejistoty, jež s touto vývojovou fází přímo souvisí a mohou vést kupříkladu ke čtvrtživotní krizi.

5.1. Gender, sexualita a změna sexuálního chování

Součástí diskuse o identitě by jistě měla být i problematika pojetí genderu, jež může způsobit větší diverzitu ve společnosti, což může následně vést k náročnější orientaci a změně očekávání plnění sociálních rolí jedinců.

Kromě pohlaví biologického začínáme rozlišovat pohlaví sociální, tvořené kulturními a psychologickými rozdíly, což opět souvisí s teorií sociální konstrukce reality – pojetí ženskosti a maskulinity je kulturně konstruované nikoli biologicky dané (Giddens, 2013). Heteronormativní výchova socializuje jedince v rámci genderových stereotypů a zároveň nepočítá s tím, že by byl jedinec orientován jinak než heterosexuálně (Fafejta, 2016).

Co se týče genderu, na jedné straně jsou zde zastánci biologické teorie, kteří věří, že rozdíly mezi muži a ženami jsou dány jejich přirozeností, tedy kupříkladu muži jsou předurčeni k boji a lovu, jelikož jsou více agresivní, což by odpovídalo vysoké dávce testosteronu. Na druhé straně je zde genderová socializace, která prostřednictvím výchovy předává naučené vzorce, což v praxi znamená, že se jedinci učí feminitě či

maskulinitě podle zavedených pravidel té dané společnosti. Pokud se jedinec vymyká, neplní očekávání sociální role, která mu přísluší, může se stát deviantem, jelikož narušuje sociální normy. Ono vybočení z role může být potrestáno výsměchem či vyloučením. V praxi si můžeme představit situaci, kdy se chlapec rozhodne obléknout do dívčích šatů (Giddens, 2013).

Problematika genderu ale může být o dost složitější, podíváme-li se na ni optikou Petra Smolíka, který rozděluje identitu mužů a žen do čtyř komponentů, a tím je pohlaví biologické, jádrová pohlavní identita, pohlavní identita v širším smyslu slova, též identita genderová, a nakonec genderová role. Tvrdí také, že poslední zmíněný komponent, tedy genderová identita, definovaná tím, jak se konkrétní muž nebo žena sami definují jako příslušníci konkrétní skupiny pohlaví, se může určitým způsobem v průběhu života proměňovat, zatímco jádrová pohlavní identita, tedy samotné vědomí o tom, že jedinec patří do skupiny žen nebo mužů, zůstává od momentu uvědomění stále stejná (Janošová, 2008).

A proč je tedy teorie genderu pro naši práci důležitá? Kupříkladu z toho důvodu, že očekávání naplnění sociálních rolí vázaných na gender bude vyvíjet tlak. Pokud je pro ženu charakteristické něžné vystupování a vytvoření harmonického domova, automaticky se od ní bude čekat, že se stane matkou. V rámci další formy de-standardizace životní dráhy však může dojít k tomu, že děti mít nebude, jelikož je jednoduše mít nechce, což ale s největší pravděpodobností povede k nepochopení. Bezdětnost však ale nemůžeme vnímat jako novou verzi normality, což koneckonců potvrzuje i Hana Hašková ve své publikaci *Fenomén bezdětnosti* (2009), kde na základě získaných dat tvrdí, že dobrovolná celoživotní bezdětnost je výjimečným případem, který bychom neměli přijímat jako nový standard. Většina z těch, kteří děti nemají, ať už se jedná o muže či ženy, do tohoto

stádia došla například z důvodu neplodnosti, ženy zůstaly bezdětné nezřídka proto, že nenašly vhodného partnera včas.

5.2. *Terciární vzdělávání a jeho vliv na proměnu identity*

Povaha vzdělávání v moderní či postmoderní společnosti se mění, tudíž je důležité, abychom si je vymezili ze sociologického hlediska a věnovali se klíčovým charakteristikám, jež následně mohou ovlivnit další oblasti života jedince. Přiblížení vzdělávacího procesu je pro nás důležité zejména z důvodu pochopení vlivu vzdělávacích institucí na jedince, jelikož je to právě terciární vzdělávání, které se podílí se na procesu sekundární socializace a poskytuje kromě vědomostí výchovu k hodnotám. Vymezení této problematiky nám posléze v praktické části umožňuje zaměřením se na otázky týkající se tohoto tématu v polostrukturovaném rozhovoru.

Jan Keller a Lubor Tvrdý (2008) upozorňují na proměnu vzdělání a vzdělanosti, a to zejména ve vyspělých společnostech. Používají symbolické pojmosloví, aby tak lépe vysvětlili, jak se povaha vzdělání v čase měnila. Na samotném počátku instituce školy představovala chrám vědění, tedy místo, které bylo určeno pro úzkou část populace, jež nazýváme elita. Podobné nastavení přestalo platit teprve s koncem druhé světové války. V 50. letech došlo ke změnám v přístupu ke vzdělání, jež se pro členy společnosti stalo jakýmsi výtahem, díky kterému se lze dostat do vyšších sociálních struktur a zajistit si tak lepší živobytí. Poslední fází je vzdělání představující pojišťovnu, která nezajistí lepší pozici, ale spíše uchrání jedince v kapitalistické společnosti od sociálních rizik, jimž lidé, nacházející se v sociální struktuře níže, musí čelit.

Jitka Lorenzová (2016) poukazuje na neoliberální diskurs v pedagogice, jenž je charakterizován novým jazykem, převzatým z ekonomické oblasti.

V cílech vzdělávání se začaly objevovat nové pojmy jako konkurenceschopnost, efektivita, autonomie či flexibilita, což v praxi znamená, že se ekonomický systém podílí na kurikulu veřejného vzdělávání. K ekonomice a vzdělávacímu systému se zde přistupuje jako ke spojeným nádobám, neúspěchy na poli ekonomiky se omlouvají nedostatečností ve vzdělávacím systému (Lorenzová, 2016).

Bylo by jistě pošetilé domnívat se, že identita mladých dospělých je plně zformována ještě před jejich nástupem na vysokou školu. Právě terciární vzdělání jim dává možnost některé prvky identity upevnit, či dokonce změnit. Zároveň je však důležité podotknout, že se na této změně nemusí podílet pouze vzdělávací proces samotný, ale také další proměnné, jež s sebou vysokoškolský život přináší. Jedná se zejména o působení pedagogů, absenci rodinného zázemí, obzvlášť pokud se jedinec kvůli studia musí přestěhovat, s čímž následně souvisí také adaptace na nové prostředí (Knapík, 2018).

Karl Jaspers (2015) ve svém eseji o úloze univerzity předkládá tvrzení týkající se očekávání studentů. Ti dle jeho názoru nepřicházejí studovat pouze konkrétní obor, který by je připravil na jejich budoucí povolání, ale očekávají, že na ně univerzitní prostředí bude mít vliv i v otázkách formování jejich světonázoru. Studium univerzity tak může být cestou k pravdě, a to prostřednictvím porozumění světu i lidem obecně.

Obzvlášť důležitou roli v sekundární socializaci prostřednictvím terciárního vzdělávání hrají sociální charakteristiky. Ján Knapík (2018) upozorňuje na to, že se v rámci vysokoškolského studia odehrává proces homogenizace systémových charakteristik. Přestože studenti přicházejí z odlišného zázemí, mají za sebou rozdílné životní zkušenosti, jež zpracovali subjektivně-specifickým způsobem, a jejich ambice mohou být tím pádem značně diferencované, univerzita zde působí jako ochránce

přesvědčení a intelektuální zručnosti, jež přímo vychází z kulturního dědictví. Přestože se však tyto vzdělávací instituce snaží předávat tradiční hodnoty, neopomínají ani nové poznatky vědeckého badání. I přesto je však přístup ke studentům neindividuální (Knapík, 2018). Petra Anýžová (2018) se zabývala hodnotovou orientací u rozličně vzdělaných skupin a došla k takovým závěrům, jež vyvracejí zvětšující se rozdíly v hodnotovém systému. Zároveň však dodává, že tradiční uspořádání hodnot zastává stále méně absolventů vysokých škol. Ti přejali za své zejména hodnoty, jež jsou spojovány s úspěchem a mocí, tedy hodnoty ryze výkonnostní.

U vysokoškolských studentů dochází k neoddiskutovatelné proměně identity, přičemž primárním motivem je zde snaha stát se součástí kolektivu. Toto vývojové období s sebou také přináší experimentování ve formě změny životního stylu a jak jsme již psali výše, a další studie to potvrzují, hodnotový systém bývá velice často zpochybňován. Tento skepticismus může vést ke dvěma výsledkům, a to potvrzení původního hodnotového uspořádání, či jeho odmítnutí. Jedinec v rámci terciárního vzdělávání experimentuje s novými rolami, může také prožívat nejistotu a chaos v intersexuálních vztazích a jeho postoj je především kritický. To vše nicméně nesouvisí pouze s prvním motivem, tedy snahou o začlenění, nýbrž se jedná o komplexní a dlouhotrvající proces hledání a následného budování vlastní identity jedince (Knapík, 2018).

Anýžová (2018) však upozorňuje, že je situace hodnotového uspořádání spíše tristní, jelikož k přenosu společensky uznaných a respektovaných hodnot dle závěrů z jejího výzkumu nedochází, tedy při nejmenším ne do té míry, jak by se očekávalo. Autorka podotýká, že hodnota orientace na druhé v české společnosti mizí a nezastávají ji právě ani vysokoškolsky

vzdělaní jedinci, což následně zpochybňuje vysoké školy jako instituce, jež mají vychovávat své studenty k toleranci, respektu a preferenci rovnosti.

V této kapitole jsme se věnovali specifickým mladé dospělosti jakožto vývojového období, ve kterém se aktuálně nacházejí participantů našeho výzkumného šetření. Prostřednictvím odborné literatury a provedených výzkumů jsme upozornili na hlavní témata a problémy. Kapitulu uzavíráme genderovým pojetím identity a terciárním vzděláváním ve smyslu ovlivňujícího prvku identity jedince.

6. Osobní přesvědčení

V kontextu našeho výzkumného problému je za potřebí vydefinovat určité pojmy, jež souvisí s osobním přesvědčením, jehož klíčové aspekty se prostřednictvím výzkumného šetření snažíme odhalit. Jelikož jsme uskutečnili předvýzkum, mohli jsme na základě získaných dat identifikovat klíčová témata, která se nyní snažíme teoreticky ukotvit. Jedná se právě o náboženství, či jinou formu spirituality a hodnotové uspořádání, jež nám přibližují životní perspektivu participantů a mohou nám pomoci lépe chápat volbu dalších životních strategií.

6.1. *Náboženství a spiritualita*

Pokud nahlížíme na náboženství sociologickou perspektivou, víme, že je zapotřebí k víře a jejím projevům, například prostřednictvím rituálů, přistupovat v souvislosti s tím, v jakém kontextu se vyskytují, což znamená, že analýza jednotlivých obyčejů vychází přímo z povahy té dané kultury, v níž jsou uplatňovány. Víra jako taková je určitou formou životní strategie, jež v nadpřirozenu hledá smysl bytí, a zároveň usiluje o věčný život. V hlavních bodech by se náboženství dalo shrnout

například tak, že se jedná především o formu kultury a kultura samotná v sobě obsahuje různé hodnoty, normy či ideje, které pokud jsou ve společenství sdílené, napomáhají vytvořit identitu, která je společná. Zároveň, jak jsme již zmínili dříve, existuje zde rituální jednání, jehož se členové náboženských skupin účastní a jejich aktivní účast slouží jako identifikace s určitou komunitou. Důležitým charakterem každého takového náboženského smýšlení je právě stvrzení určité smysluplnosti. Život má přesah, a tudíž jej člověk shledává opodstatněným (Giddens, 2013).

Thomas F. O'Dea nahlíží na náboženství jako na prostředek, jež napomáhá vyrovnávání se s deprivacemi a frustracemi každodenního bytí, přesněji řečeno, prostřednictvím víry a nadpřirozena, tedy světa, který se nachází mimo náš svět, lze lépe bojovat s nepřízní osudu a nalézat v negativních aspektech života smysl. Nejde pouze o rituály upevňující společenství, stejně tak není jediným cílem určitá forma nesmrtelnosti. Víra vytváří prostor, ve kterém se jedinec může cítit v bezpečí, poskytuje mu jakousi zdánlivou jistotu a místo, kam se může kdykoli uchýlit (Václavík, 2010). Tato definice je pro naši práci obzvlášť cenná, jelikož spiritualitu definuje jako prostředek ke zvládnutí životních nepříjemností. Víra tedy skutečně může být aplikovanou životní strategií.

A přestože se může zdát, že v případě víry a náboženství není vědecké zkoumání možné, už čistě proto, že je náročné pojmout určitá východiska a názory rozumově, zjišťujeme, že tomu tak není, na což příhodně poukazuje Abraham H. Maslow (2017), který zdůrazňuje, že je legitimní zabývat se různými náboženskými otázkami, touhami, či potřebami, jelikož jsou bytostnou součástí jedince a jsou hluboce zakořeněny v lidské psychice. Podobně, jako další fenomény, mohou být předmětem studia a k jejich poznání a popisu slouží běžná vědecká metoda.

Pokud se zaměříme na religiozitu v České republice obecně, a to konkrétně po roce 1989, setkáváme se se dvěma druhy procesů, které náboženskou situaci u nás charakterizují. V první řadě se jedná o odcírkevnění, jež s sebou přináší snižující se význam náboženské organizace a menší důraz na náboženské setkávání komunity v církvi. Tento proces sám o sobě souvisí především s odmítáním zásahů náboženských představitelů do života politického či ekonomického. Dále se jedná pluralizaci, jež následuje po odcírkevnění a sekularizačních procesech, a umožňuje existenci různým náboženským skupinám, mezi kterými si jedinec smí svobodně vybrat. Podle teoretické koncepce po fázi odcírkevnění a pluralizace následuje fáze deprivatizace, jež úzce souvisí se sekularizačními procesy, jejichž výsledkem je privatizace a emancipování politického, ekonomického a sociálního života. Deprivatizace umožňuje návrat náboženství do veřejné sféry, v západních zemích dochází k diskusi ohledně morálních otázek, konkrétně se může jednat o interrupční zákon. Přestože tento proces v západních zemích probíhá a typickým příkladem by zde mohly být Spojené státy americké, v České republice se tomu stále tak neděje, a naše společnost zůstává sekularizovaná (Lužný, 1998).

Podle Sčítání lidu z roku 2021 je česká společnost opravdu sekularizovaná, což dokládají neustále se snižující počty věřících. Otázka zkoumající náboženské vyznání ve společnosti byla dobrovolná a celých 30,05 % obyvatel se z odpovědi zdrželo. Pouze 13,01 % deklarovalo takovou formu víry, při níž se hlásí k určitému náboženskému směru nebo církvi, a z toho se nejčastěji jedná o církve křesťanské, přičemž nejčetnější zastoupení zde vykazuje katolická církev, s níž se identifikuje 53,92 % věřících. Až 9,12 % věřících se neidentifikuje s žádnou institucionalizovanou formou náboženské víry. I přesto, že jsou počty

věřících relativně vysoké, v České republice bychom dle tohoto průzkumu našli 47,77 % jedinců, kteří jsou bez vyznání (ČSÚ).

Jak jsme již psali výše, pluralizace náboženství se sebou přináší nové netradiční druhy náboženství, jež bývají součástí hnutí New Age. V některých případech jsou tyto náboženské spolky označovány za sekty. Tyto náboženské skupiny mohou mít od desítek po stovky členů, nepůsobí však ve většině případů jako státem uznané církve, i z toho důvodu se nabízí označení „sekta“. Spiritualita jako taková je na druhou stranu širokým pojmem, v rámci kterého nemusí jedinec patřit do určitého společenství, avšak projeví zájem o jiný náboženský směr. Může se jednat o praktiky východního náboženství, kupříkladu jógu, početné zastoupení má i astrologie (Lužný, 1998). V této sekci se prostřednictvím výzkumu i teorie snažíme poukázat na důležitost správné definice náboženskosti. Jelikož jsou participantů našeho výzkumu čeští občané, snažíme se přiblížit náboženskou situaci v naší republice. Sekularizace a snižující se počty věřících, kteří se hlásí ke konkrétní církvi, však ale neznamenaají trvalý pokles spirituality jako takové.

Na náboženské skupiny můžeme nahlížet skrze sociální konformitu a kulturní integraci, jež vykazují, a tímto způsobem získáme rozdělení do čtyř specifických kategorií. V první řadě se jedná o integrované skupiny, jež prosazují konzervativní náboženskou tradici té dané země. Členové jsou kulturně integrovaní, internalizují sociální normy a odmítají nová náboženská hnutí. Většinou se jedná o křesťany, kteří se kriticky vyjadřují k nově vznikajícím jevům ve společnosti, příkladem může být feministické hnutí či projev homosexuality. Druhým typem je integrovaná nonkonformní náboženská skupina, jež podobně jako první zmíněná následuje tradiční náboženský vzorec, staví se však odmítavě ke kontextu ve společnosti, která jako taková neodpovídá pravidlům dané náboženské

skupiny. Ideálním scénářem by tak bylo společnost kompletně obměnit, aby odpovídala jejich představám. Jako příklad zde můžeme uvést Svědky Jehovovy. Neintegrováná konformní skupina shromažďuje jedince, kteří se kriticky vyjadřují k celospolečenské situaci, avšak jsou neméně kritičtí vůči tradičnímu náboženství. Čtvrtým typem je neintegrováná konformní náboženská skupina, jež si nedává za cíl kompletní reformu, nýbrž zlepšení fungování společenského systému. Společnost zde není vnímána jako špatná, je však nedostatečně rozvinutá, což se může změnit aplikací nových pravidel a působením na celek či jednotlivce. Novým principem, jenž by měl pozitivní vliv na fungování společnosti, by mohla být integrace vědy s náboženstvím (Václavík, 2008).

6.2. Hodnotové uspořádání

Označení „hodnota“ má v odborné literatuře hned několik významů. Může se jednat o pojem, jež zastřešuje předmět nebo ideu významově důležité pro život. Zároveň však může hodnota představovat cíl, ke kterému se jedinec vztahuje, touží po něm a usiluje o jeho dosažení. Označení se také užívá ve spojitosti s určením ceny vzhledem k něčemu, přičemž je tato hodnota připsána konkrétnímu člověku, události, či předmětu. Obecně by se dalo říct, že soustava hodnot jednoduše dává smysl životu člověka, byť je tato definice spíše filozofická (Smékal & Řehulková, 2009).

Schwartz (1996) ve své studii definuje seznam hodnot, jež se pojí s ústředním cílem jedince, jehož chce dosáhnout. Jedná se o stimulaci, samostatnost, hédonismus, moc, úspěšný výkon, bezpečí, tradicionalitu, konformitu, univerzálnost, benevolenci a spiritualitu. Těchto jedenáct hodnot následně rozděluje do čtyř kategorií podle jejich charakteru

a bližšího určení životního cíle, ke kterému směřují. Pokud uplatníme tradici, konformitu a bezpečí, orientujeme se při svém jednání na druhé, kdežto v případě hodnot hédonismu, moci a výkonu se jedinec soustředí význačně na svůj vlastní prospěch. V této teorii tak pozorujeme relativitu pojmu „hodnota“, který ve svém významu nemusí představovat pouze to dobré (Schwartz, 1996).

Svoboda, rovnoprávnost, spravedlnost či solidarita jsou hodnoty v dnešní kapitalistické společnosti ohrožené. V podstatě je náročné hledat spojitosti mezi praktikami kapitalistického systému a hodnotami, jež si dávají za cíl společenskou odpovědnost vůči ostatním a spíše než o zisk usilují o zachování dobra. V této problematice se projevuje marxistická filozofie a náhled na celospolečenské uspořádání, který se zdá být nespravedlivý. Je problematické usilovat o rovnost, pokud jsou lidé definováni velikostí ekonomického kapitálu a jejich umístěním v sociálním prostoru. Svoboda se vytrácí, nastupuje pouhé odcizení, jelikož svobodný jedinec uskutečňuje primárně své vlastní cíle a zájmy, kdežto ve společnosti kapitalistického charakteru naplňuje přání a představy mocných. Tato forma antagonismu může mít dvojí podobu, a sice první, kterou jsme zmínili výše, tedy individualistický svět upřednostňující kapitál, vycházející z liberalismu, anebo také totalitní režim, tedy taková forma státu, která vylučuje demokratické uspořádání (Feber & Petrucijová, 2020).

Pokud však pomíneme tento náhled na kapitalistickou společnost, jež prostřednictvím ekonomie vytváří a zvýrazňuje nerovnosti, ekonomika jakožto obor, by měla být vědou pozitivní. Je ovšem pravda, že v rámci svého působení nemůže přispět k vyřešení problému ohledně spravedlnosti. Jde o empirickou vědu, která se soustředí na smyslově pozorovatelné vlastnosti člověka, a do jisté míry může sloužit jako nástroj

v morální a politické filozofii, jejímž ústředním zájmem jsou vlastnosti nepozorovatelné, a jde v tomto případě o aplikovanou metafyziku (Máslo, 2021).

Na proměnu hodnotového uspořádání může mít vliv právě terciární vzdělávání, prostřednictvím kterého dále pokračuje socializační proces. Přestože vysoká škola poskytuje svým studentům především znalosti, měla by se také podílet na jejich osobnostním rozvoji. Vysokoškolský systém by tak měl poskytnout výchovu ke svobodné existenci, prohloubit sebereflexi u svých studentů, předat jim správné hodnoty, naučit je kritickému myšlení, ovlivnit jejich postoj a v podstatě kultivovat jejich osobnost. I z toho důvodu je tato fáze na životní dráze důležitá, jelikož z nabytých dovedností, schopností a vlastností může jedinec čerpat po celý život, a to jak na poli profese, tak i v osobním životě a běžném fungování (Prudký, 2014). Poznámka ohledně funkce vysoké školy v oblasti hodnot a potenciálního vlivu na životní strategie, je důležitá zejména pro charakter naší práce, kdy se snažíme mimo jiné obsáhnout i roli terciárního vzdělávání při tvorbě životních plánů.

K největší proměně hodnot došlo přirozeně po roce 1989, což ve svém výzkumném šetření zdokumentovali M. Tuček a A. Křížková již v roce 1998. Tehdy se zabývali proměnou postojů a hodnot týkajících se rodinného života a poukázali na první rozkolísání hodnotové orientace. V té době započal odklon od rodinné dráhy a došlo ke zdůraznění individualistických hodnot, ve smyslu důležitosti osobní svobody a uplatňování demokratického přístupu ve vztazích (Tuček & Křížková, 1998). Ostatně na proměnu vztahovosti a posun k tzv. „čistému vztahu“ jsme uvedli v kapitole o rodinné dráze (Giddens, 2013).

Osobní svoboda se tak stává ústřední hodnotou nové doby, o kterou je třeba usilovat. Zde je však důležité podotknout, že hodnotu svobody

dokáže zajistit pouze fungující společnost. Na počátku musí existovat spolupráce mezi jedinci, protože svobodu poskytuje společnost jako celek, a to skrze zajištění podmínek pro její existenci. Tyto podmínky mohou být materiální, ale také duchovní. Svoboda navíc umožňuje jedinci prosazení dalších svých hodnot, jež vyznává, ačkoli pouze do určité míry (Feber & Petrucijová, 2020).

Prosazování individualizačních procesů však s sebou může přinášet i negativní konotace, na které je třeba upozornit. Důležitost společenského uskupení a prosperita společnosti jako celku jsou nahrazeny individuálním prosazováním jedince, jenž se primárně soustředí na vlastní životní plány, což s sebou může přinášet změnu v celospolečenském uspořádání, které je kategorizováno ve formě tříd, či vrstev (Beck, 2018). Důraz na osobní identitu a výrazný proces individualizace se projevuje především v pluralizaci hodnotového systému. Dochází tedy k tomu, že ve společnosti neexistuje všeobecně platný kulturní rámeček, který by například určil, které hodnoty jsou dobré a které nikoliv (Bělohradský, 1991 in Feber & Petrucijová, 2020).

Na Slovensku byl proveden výzkum, jenž se zabýval hodnotovým uspořádáním mladých Čechů a Slováků, přičemž výzkumníci následně mezi sebou výsledky porovnávali. Zjistili například, že signifikantní změny se týkají postojů k moci, úspěchu a univerzalizmu. Zatímco slovenská populace klade důraz na inteligenci, vlastní schopnosti, kompetentnost a dosahování cílů, u české populace mladých dominovala touha po moci, sociální prestiži a ovládání druhých (Ilgová & Ritomský, 2009).

V kapitole o osobním přesvědčení jsme se blíže věnovali náboženství, spiritualitě a hodnotovému uspořádání, jakožto důležitým fenoménům, jež přímo souvisí s osobnostní charakteristikou jedince. Na základě provedeného předvýzkumu jsme si ověřili, že existuje spojitost mezi

vyznávanými hodnotami a životními plány a strategiemi, které jedinci volí. Z toho důvodu jsme toto téma teoreticky vymezili a vycházeli jsme jak z odborné literatury, tak i výzkumů, jež byly na tato témata provedeny.

EMPIRICKÁ ČÁST

METODOLOGIE

7. Výzkumný cíl a výzkumné otázky

V teoretické části práce se zabýváme problematikou životní dráhy a dále se snažíme objasnit specifika dráhy rodinné a profesní. Odkazujeme na Becka (2018), či Farkovou (2009) a zabýváme se transformací oblasti profesní dráhy, jež na rozdíl od dob minulých začíná být spokojována s nejistotou a mimo jiné zde dochází k restrukturalizaci. Na transformační profesy ovlivňující trh práce upozorňuje L. Nový již v roce 1989, my na tyto změny poukazujeme prostřednictvím českých i mezinárodních výzkumů.

Hana Hašková (2014) se ve své studii zabývá kombinováním profese a osobního života a upozorňuje na genderovou nerovnost. I. Možný (1999; 2006) se v sociologii rodiny snaží poukázat na změnu tradičního uspořádání a novou definici rodiny, jejíž význam se v posledních letech neustále mění. Na proměny vztahů a partnerství zase upozorňují Štípková a Kriedl (2012), kteří se zabývají pozdějším uzavíráním sňatků, prostřednictvím studií Hamplové (2004), či opět M. Kriedla (2010), otevíráme téma kohabitací a nového partnerského uspořádání. V rámci lepší orientace a pochopení životních strategií účastníků výzkumu se věnujeme také hodnotovému uspořádání, víře, či spiritualitě. Jelikož se v naší práci zabýváme plány a strategiemi vysokoškolských studentů, vycházíme například ze studie J. Knapíka (2018), jenž se zabýval proměnou identity a hodnotového uspořádání studentů vysokých škol.

Na základě výzkumů, jež byly v oblastech našeho zájmu provedeny, vycházíme z předpokladu de-standardizace životních drah a tento fenomén se snažíme blíže rozpracovat v naší práci prostřednictvím kvalitativního výzkumu.

Cílem našeho výzkumného šetření je zjištění, zda a jak studenti a studentky vysokých škol plánují svou budoucnost v horizontu 10 let, která oblast v jejich životě bude mít dle jejich názoru dominantní postavení, jaká mají očekávání ohledně své profesní a rodinné dráhy a které životní strategie pro naplnění svých cílů volí. Cílem výzkumu by mělo být lepší porozumění mladé generaci skrze jejich jedinečnou životní zkušenost, jež nám objasní, jakým způsobem o své budoucnosti přemýšlí. Jelikož je výzkumné šetření kvalitativní, chtěli bychom přinést nové podněty a otázky do diskuse a vyvarovat se generalizaci prostřednictvím výzkumných zjištění.

Na základě našeho výzkumného cíle jsme definovali jednu obecnou výzkumnou otázku a dvě specifické, které obecnou výzkumnou otázku dále rozvíjejí:

1. Jaké jsou životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol?
 - a) Která z životních oblastí zaujímá v plánech vysokoškolských studentů dominantní postavení a proč?
 - b) Jaké jsou klíčové aspekty ovlivňující tvorbu životních plánů?

8. Typ výzkumu

Jako metodický koncept pro tvorbu našeho výzkumného šetření jsme si zvolili kvalitativní přístup, který bývá ve společenských vědách využíván k popisování, analyzování a následné interpretaci získaných dat, přičemž vlastnosti fenoménů, jež jsou ústředním zájmem výzkumu, jsou

nekvantifikované a nekvantifikovatelné. V rámci tohoto přístupu se využívají specifické kvalitativní metody, jež napomáhají porozumění vnější i vnitřní reality a pokud bychom měli charakterizovat typické vlastnosti kvalitativního výzkumu, uvedli bychom, že je ve své podstatě neopakovatelný, jedinečný a v kontextu psychologického výzkumu je pro něj charakteristická kontextuálnost, což znamená, že pravidla a zákonitosti mají omezenou platnost a zřídka dochází k jejich generalizaci. Většinou jsou zkoumané fenomény vázány na konkrétní kontext (Miovský, 2006).

Ačkoli výše uvedený popis kontextuálního charakteru vnímáme především v souvislosti s výzkumem v psychologii, v našem případě se tento rys prokáže také, ačkoli provádíme výzkum sociologický. Naše téma je s oborem psychologie velmi úzce provázáno, ostatně v teoretické části práce pracujeme s obdobím mladé dospělosti, zabýváme se vztahovými souvislostmi, hodnotami či vírou, což znamená, že hledáme oporu nejen v sociologické teorii.

Kvalitativní zkoumání se snaží reflektovat sociální realitu a přinést tak porozumění úhlu pohledu konkrétních jedinců či sociálních skupin a stejně tak jejich chápání a náhled na životy ostatních. Právě ve specifičnosti tkví podstata kvalitativní výzkumné strategie, jejímž účelem je zjišťovat, jak vnímáme určité fenomény, proč se chováme určitým způsobem a jaký je náš výklad světa. Nejde pouze o to, co jedinec dělá, ale také o to, co jej k tomu vede, jak o tom přemýšlí, jaký prožitek mu to přináší, do jaké míry je ovlivněn prostředím a výchovou. Důležitým aspektem je zde práce v přirozeném prostředí jedinců, nikoli v laboratoři (Novotná, Špaček & Šfovíčková Jantulová, 2019).

K popisným charakteristikám kvalitativního výzkumu patří také reflexivita, pod níž si lze představit výzkumníkovu roli v procesu zkoumání, přičemž on sám není pouze tím, kdo ovlivňuje předmět

výzkumu, nýbrž bývá tímto procesem sám ovlivňován. Důležitým faktem je i proměnlivost participanta, adaptujícího se na nové podmínky, což vylučuje jakoukoli pasivitu z jeho strany (Miovský, 2006).

Reflexivita, jakožto důležitá součást kvalitativního šetření obecně, hraje v našem případě klíčovou roli právě proto, že jsme si zvolili metodu interpretativní fenomenologické analýzy, jejímž nultým krokem je právě reflexe vlastní zkušenosti výzkumníka (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

V souvislosti s tímto typem výzkumného šetření klademe důraz na specifičnost, jak jsme již uvedli dříve, přičemž právě tuto neopakovatelnost v praxi označujeme pojmem idiografický přístup, který nám umožňuje zachytit drobné nuance a různé varianty zkoumaného fenoménu, jež nám dávají možnost komparace, tedy nalézání podobných, ale také odlišných znaků. Právě objevená odlišnost, pluralita či diverzita, může odpovídat na otázku proč, čehož dosáhneme identifikací jevu a jeho příčin. Po vzoru Maxe Webera chceme porozumět a chápat tyto jevy, kdežto v kvantitativním výzkumu následujeme spíše ono durkheimovské „dokázat“ (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

Současně uplatňujeme tzv. induktivní přístup, tedy získáváme data, následně formulujeme závěry a navracíme se k již probádanému vědeckému poznání, přestože to neznamena, že by výzkumník přicházel do terénu bez teoretické průpravy. Závěry, které získáváme, neposuzujeme podle pravdy, nýbrž využíváme émicí perspektivu, jež nám pomáhá odhalit, jakým způsobem si svou životní realitu vykládají samotní účastníci výzkumu. V praxi to kupříkladu může znamenat odlišnosti v chápání a vykládání jednotlivých institucí – pro někoho může být rodina definována jakožto společenství nejbližších lidí, tedy matky, otce a sourozenců, kdežto pro druhého se může jednat o skupinu složenou

z několika generací, jež se k sobě navzájem vztahují (Novotná, Špaček, Šťovíčková Jantulová, 2019).

9. Výzkumný design

V rámci výzkumného šetření si kromě typu výzkumu volíme i soubor postupů v metodologii, podle kterých postupujeme při utváření vhodného vzorku, tvorbě a také následné analýze získaných dat. Tyto postupy mohou mít oporu v epistemologickém zázemí, ale ne vždy tomu tak je. V podstatě již v momentě, kdy definujeme výzkumný problém, bychom měli být schopni určit, o jaký výzkumný design se jedná, tedy který je v konkrétním případě nejvhodnějším souborem metodologických postupů. Mezi typy výzkumných designů řadíme výzkum etnografický, biografický, narativní, dále také zakotvenou teorii, případovou studii, diskursivní analýzu či fenomenologické přístupy (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

Jakožto výchozí metodologii jsme pro náš výzkum zvolili fenomenologický přístup, jenž je specifický pro svou soustředěnost na lidskou subjektivní zkušenost, což znamená, že se výzkumník snaží porozumět tomu, jakým způsobem participant zkušenost osobně prožívá, popisuje, interpretuje a jakým způsobem se pojí se zkoumaným fenoménem, přičemž zde klademe důraz právě na význam, jež je jí připisován. V kontextu fenomenologického přístupu výzkumného designu se využívá pro analýzu dat některá z fenomenologických metod, nejčastěji interpretativní fenomenologická analýza (IPA), jejímž výsledkem je popis subjektivní zkušenosti jedince prostřednictvím náhledu, porozumění a interpretace samotného výzkumníka, který v souladu se získanými daty identifikuje významná témata (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

10. Technika získávání dat

V rámci našeho výzkumného šetření jsme jako techniku sběru dat využili interview, tedy moderovaný rozhovor, což je také nejvhodnější způsob získávání dat v oblasti kvalitativního výzkumu, přestože je vůbec nejnáročnější. V tomto případě totiž nejde o pouhé informace, které od participantů získáme, nýbrž zde hraje roli výzkumníkova sociální citlivost, schopnost pozorování a jejich následné propojování. Nicméně metoda pozorování není užívána pouze jako extrospekce, nýbrž je zde důležitá i sebereflexe výzkumníka, jeho vnímavost vůči vlastním pocitům, což se odráží například ve vztahu, který mezi sebou výzkumník a participant vytvářejí. Pokud je mezi nimi důvěra, rozhovor se stává otevřenějším a hlubším, což vede k získání validních dat. Interview se následně dělí na nestrukturované, polostrukturované a strukturované (Mioviský, 2006).

Pro naše výzkumné účely jsme zvolili polostrukturovaný rozhovor, jenž někdy bývá uváděný jako polostandardizovaný. Je pro něj charakteristická dopředu připravená částečná struktura, což mohou být například tematické okruhy a obecné otázky, v některých případech mohou být otázky koncipovány konkrétně, a stejně tak jim může být přiřazeno přesné pořadí. Hlavní myšlenka ale tkví ve flexibilitě, tedy tematická osnova je pro vedení rozhovoru důležitá, ale stejně tak se zde projevuje osobnost výzkumníka, který může pružně reagovat na odpovědi participanta a rozvíjet další otázky podle potřeby. Osnova rozhovoru zajistí, že se výzkumník zeptá na všechno podstatné, jeho flexibilní reakce naopak mohou interview posunout do jiných sfér a nasbírat data bohatšího charakteru, což je hlavní výhoda ve srovnání s metodikou strukturovaného rozhovoru, který tuto možnost neposkytuje. Právě díky možnosti doptávání se v momentech, kdy je odpověď participanta nejasná, snižujeme riziko nepřesné interpretace, jelikož pokládáme

doplňující otázky, dokud zcela neporozumíme meritě věci (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

Při získávání dat pomocí polostrukturovaného rozhovoru hraje důležitou roli vnější prostředí, ve kterém se výzkumník a participant setkávají. Může se jednat o místo veřejné, kupříkladu kavárnu, restauraci, ale také kancelář nebo ordinaci (Miovský, 2006).

Vnější prostředí se v rámci našeho výzkumného šetření proměňovalo a přizpůsobovalo se aktuálním podmínkám a potřebám účastníků výzkumu. Původně jsme měli představu o setkání na veřejném místě, například v kavárně, a snažili jsme se participantovi vyjít vstříc v tom, aby konkrétní místo zvolil sám podle svého vlastního uvážení, tedy například aby zvolil podnik, který sám rád navštěvuje a cítí se v něm příjemně. Tento model jsme uplatnili ve čtyřech případech. V ostatních dvou jsme přistoupili na vedení rozhovoru online, prostřednictvím platformy sociální sítě, jelikož nás o to účastníci sami požádali. Rozhovory tak byly vedeny z domova. Sběr dat se uskutečnil v období od srpna 2023 do ledna 2024, přičemž většina rozhovorů, konkrétně 4, probíhaly formou osobního setkání, a pouze ve dvou případech jsme zvolili po domluvě s participanty interview prostřednictvím videohovoru. Co se týče délky rozhovorů, pohybovali jsme se v rozpětí od 70 do 180 minut čistého času.

Interview bylo po celou dobu nahráváno na diktafon, účastníci výzkumu byli poučeni o tématu a obdrželi také informovaný souhlas k vyplnění s možností kdykoli svou účast odřeknout. Získané nahrávky byly využity k přepisu, který v první fázi zajistil program OpenAIWhisper. Program však nezajistí dokonalou transkripci, obzvlášť pokud pracujeme s českým jazykem. Hrubý přepis dat byl následně kontrolován, nahrávky byly vyposlechnuty v celé své délce a text byl

doplňován o vynechaná výplňková slova či v některých případech i celé věty. Jakmile byl přepis rozhovoru zhotoven, nahrávky byly smazány.

10.1. Osnova rozhovoru

MINULOST

1. Náhled na dosavadní životní běh – volné povídání participanta na téma „kdo jsem, jaká byla moje dosavadní životní cesta“, přiblížení dětství a dalších konkrétních vývojových období, postup vzdělávacím systémem, významné osoby, které hrály v jeho životě důležitou roli
2. Úspěchy, vzestupy, pády, body zlomu a potenciální havárie na životní dráze – snaha o bližší uchopení subjektivní životní zkušenosti participanta, získáváme informace o nejlepších i nejtěžších momentech života, participant s námi sdílí vzpomínky, proběhlé krize a havárie na životní dráze, či body zlomu, které ovlivnily budoucí vývoj jejich života (každé téma je co do obsahu rozvinuto na základě individuální potřeby)

PŘÍTOMNOST/BUDOUCNOST

3. Jaká je aktuální životní situace participanta? – s čím se potýká, jaké je jeho rodinné uspořádání, jak vypadají jeho vztahy, angažovanost na trhu práce, původci stresu a problémů, orientace na pozitivní i negativní prožívání
4. Plány do budoucna
 - a) Profesní dráha – mapování očekávání jedince v souvislosti s jejich kariérou, ideálně zastávaná pozice, souvislost mezi vysněnou profesí a oborem studia, otevřenost vůči jinému zaměstnání, kombinace pracovního a osobního (potažmo rodinného života)
 - b) Rodinná (partnerská) dráha – otázky směřující k ideálnímu partnerskému uspořádání a potenciálnímu plánovanému rodičovství,

hodnota partnerství vs. single život, ideální partner, hodnota dítěte a důvody k založení rodiny, rozdělení rolí v rodině?

c) Nejistá budoucnost – strachy, obavy, vyrovnávání se s tlakem společnosti, aktuální krize a témata, která vysokoškolští studenti řeší

5. Osobní přesvědčení – jaké jsou životní hodnoty participantů, příslušnost k církvím, vyznávání konkrétního náboženství, či praktikování jiné formy alternativní spirituality, hledání souvislostí mezi hodnotovým uspořádáním a zvolenými životními plány a strategiemi

11. Výzkumný vzorek

Pokud hovoříme o výzkumném vzorku, polostrukturovaný rozhovor se ukazuje být vhodnou metodou sběru dat v případě, kdy se jedná o vzorek homogenní, přičemž tento rys je důležitý především v kontextu výzkumného tématu, tedy účastníky výzkumu spojuje určitá vlastnost, jíž může být například profese, nicméně jejich socioekonomické charakteristiky, kupříkladu věk či sociální třída, se mohou lišit (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

Jelikož nás zajímaly životní plány a strategie vysokoškolských studentů a studentek, bylo pro nás klíčovou charakteristikou to, aby se jednalo o stále studující ženy a muže, zároveň však v kontextu výzkumného problému bylo patrné, že se bude jednat o jedince, kteří se nacházejí ve vývojovém období mladé dospělosti, tudíž jsou často klíčové události jejich života součástí jejich blízké budoucnosti a mohou s námi svá očekávání, sny a plány sdílet. Podmínka věkového rozpětí je zde důležitá také proto, aby součástí vzorku nebyli například lidé ve středním, či pozdně středním věku, kteří mohou být také vysokoškolskými studenty.

Pro účel naplnění cíle naší práce jsme zvolili dvě metody výběru výzkumného souboru, a sice metodu záměrného neboli účelového výběru, se kterou se v případě kvalitativního výzkumného šetření můžeme setkat nejčastěji, a dále metodu samovýběru. Záměrný výběr se dále dělí na prostý, stratifikovaný, kvótní a záměrný výběr přes instituce, přičemž my jsme pro náš výzkum zvolili prostý účelový výběr, v rámci kterého získáváme participanty z potenciální skupiny účastníků výzkumu, kteří splňují námi zvolené kritérium. V našem případě se jednalo o studenty či studentky vysokých škol, nacházející se v období mladé dospělosti. Tuto metodu jsme však v průběhu výzkumného šetření doplnili o metodu samovýběru, jenž je specifický pro svou dobrovolnost, kterou potenciální účastníci výzkumu projeví poté, co jsou obeznámeni s tématem výzkumu a jeho požadavky. S nabídkou takového šetření se mohou setkat například prostřednictvím inzerátu v médiích (Miovský, 2006).

V první fázi získávání participantů jsme oslovovali potenciální účastníky výzkumu, o kterých jsme věděli, že splňují naše požadavky. Ve dvou případech se nám povedlo získat námi potřebná data a jeden z participantů nám přislíbil účast na výzkumu svého známého. Přestože jsme jej kontaktovali a v průběhu dvou měsíců jsme se snažili polostrukturovaný rozhovor uskutečnit, nebyli jsme úspěšní a následně si potenciální participant svou účast ve výzkumu rozmyslel. I z toho důvodu, ve spojení s omezeným časovým termínem na splnění požadavků, jsme přistoupili k metodě samovýběru, a to konkrétně uveřejněním příspěvku na několika univerzitních facebookových skupinách, ve kterých jsme sdíleli hlavní informace o výzkumu, a to ať už o podobě vzorku či metodě získávání dat. Na tuto naši nabídku pozitivně a se souhlasem reagovalo 7 vysokoškolských studentů a studentek, přičemž ve finále se výzkumu účastnili 4 z nich. Můžeme tedy v našem

případě tvrdit, že metoda samovýběru byla úspěšnější strategií a umožnila nám získat data právě od těch, kteří v tématu našli zálibení a projevíli ochotu věnovat energii a čas pro naše výzkumné účely. Zde je na místě zmínit i naši otevřenost vůči finální velikosti vzorku, jenž jsme označili za kompletní v momentě, kdy se sesbíraná data začala opakovat, což jsme zjistili právě díky důkladné analýze každého jednotlivého případu. Po zanalyzování posledního z případů jsme se rozhodli, že je vzorek dostačující, tedy empiricky nasycený.

Abychom participantům zajistili anonymitu, nepoužíváme jejich skutečná jména, ale přezdívky. Informace, které o participantech uvádíme, jsou omezené pouze pro účely našeho výzkumného šetření a snažíme se vyvarovat konkretizaci údajů, aby nedošlo k prozrazení identity účastníků výzkumu.

Tabulka 1 - Přehled participantů

Jméno	Věk	Fakulta	Ročník studia	Místo narození (velikost obce)
Barbara	25 let	filozofická	2. nMgr.	<1 tis. obyvatel
Natálie	23 let	pedagogická + přírodovědecká	1. nMgr.	<5 tis. obyvatel
Valérie	25 let	pedagogická	1. nMgr.	<20 tis. obyvatel
Ludvík	25 let	filozofická	2. nMgr.	<300 tis. obyvatel
Tamara	26 let	lékařská	1. Ph.D.	<10 tis. obyvatel
Václav	20 let	filozofická	1. Bc.	<1 tis. obyvatel

12. Metoda analýzy dat

Jak jsme již zmínili v podkapitole o výzkumném designu, jako metodu pro analyzování našich sesbíraných dat jsme si zvolili interpretativní fenomenologickou analýzu (IPA), jež je specifická svým přístupem k ojedinelé žité zkušenosti účastníka výzkumu, jelikož se primárně soustředí na jeho subjektivní vnímání dané zkušenosti. Participant jí sám připisuje určitý význam a my se jeho prostřednictvím snažíme o porozumění, a to ať už se jedná o událost, či proces, přičemž v tomto porozumění se projeví idiografická úroveň přístupu. Fenomenologie se v metodě projevuje právě soustředěním se na individuálnost prožitku, kdy jedinec poskytuje výzkumníkovi náhled na to, jak prožívá svou životní zkušenost, která je ukotvena časovým rozhraním a kontextem, v němž probíhá. Důležitým aspektem však zůstává role výzkumníka, který se snaží porozumět perspektivě participanta, ačkoli na ni nahlíží na základě svých vlastních zkušeností a také svého vlastního světového názoru. V této části analýzy se pracuje s dvojitou hermeneutikou, což je právě snaha o pochopení vlastního porozumění fenoménu následovaná porozuměním interpretace účastníka výzkumu a jeho způsobu provádění (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

Výzkumník musí být schopen projevit vysokou míru empatie, pozorovat participanta a jeho reakce, a zároveň projevovat citlivost vůči sdílení, jež se nesnaží v přítomném momentu podrobit zjednodušení, strukturaci a analýze. Pokud je součástí výzkumu více participantů, může v rámci procesu analýzy docházet k hledání společných jmenovatelů, vycházejících ze životních zkušeností jednotlivých případů (Hendl, 2005).

Adekvátní postup interpretativní fenomenologické analýzy v sobě obsahuje několik stěžejních bodů. V nulté fázi dochází k reflexi zkušenosti výzkumníka, jež zajišťuje transparentnost. Jedná se o reflexi vztahující se

k tématu výzkumu, pracuje se zde s motivací, jež výzkumníka vede ke zkoumání konkrétního fenoménu. Tato reflexe později pomáhá objasnit povahu interpretace dat. Teprve poté přichází čtení přepsaných rozhovorů, které v průběhu analýzy výzkumník několikrát opakuje, a snaží se vžít do role účastníka výzkumu, pochopit jeho úhel pohledu. V další fázi vznikají poznámky a komentáře vztahující se k výroky účastníka, přičemž tyto komentáře mohou mít několik rozličných charakteristik – kupříkladu se jedná o ty popisné, týkající se ryze obsahu, lingvistické, soustřeďující se na práci se slovy, užívání metafor apod., a také konceptuální, jež mají podobu otázky, která výzkumníkovi přijde na mysl při pročítání textu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

Van Maanen nabízí své metody analýzy sesbíraných dat, jež mohou dopomoci pochopení subjektivního vnímání účastníka výzkumu. První je holistická, tedy z názvu automaticky vyplývá, že je význam uchopován prostřednictvím celku. Detailní metoda nahlíží na jednotlivé názory, jež se zdají být klíčové v souvislosti s konkrétní zkušeností účastníka. Selektivní přístup se vyznačuje soustředěním se na každou pronesenou větu, poté dojde k identifikaci nosných témat a ta se interpretují v kontextu dalších rozhovorů, jež jsou analyzovány. Kromě těchto tří přístupů klade Van Maanen důraz na uměleckou citlivost výzkumníka, který by se měl zabývat poezií, hudbou, literaturou či uměním, aby dosáhl lepšího vhledu v rámci interpretace klíčových významů (Van Maanen, 1988 in Hendl, 2005).

V případě naší analýzy jsme se snažili užívat holistickou metodu, následně jsme se však rozhodli pro detailní přístup, v rámci kterého jsme nahlíželi na jednotlivé názory a hledali jsme vztahy a souvislosti mezi těmito názory a subjektivními zkušenostmi účastníků výzkumu. Výběr postupu a metodu analýzy jsme zvolili na základě opakovaného čtení

rozhovorů, které nám v mnoha ohledech nabízely situace a témata, jež se ve své specifičnosti vymykaly a nabízely tak přímou souvislost mezi událostí v minulosti a jejím vlivem na současnost, ale i budoucí perspektivu participantů.

Jakmile výzkumník vytvořil poznámky a komentáře k přepisu rozhovoru, plynule přechází k rozvíjení vznikajících témat. V této části interpretace pracuje výzkumník především s vlastními podněty, poznámkami a úvahami, které v něm rozhovor vyvolal. Vzdaluje se od konkrétních vyjádření participanta, dochází zde k organizaci a následné interpretaci. I v této fázi je však přítomná dvojitá hermeneutika, tedy pracujeme s hermeneutickým kruhem – celek, jenž sesbíraná data tvořila na začátku, se v průběhu analýzy rozdělí na jednotlivé části, k jejichž opětovnému propojení dojde opět na konci, při vzniku nové formy celku. Z původních volných asociací postupujeme k tvorbě esenciálních témat, jež jsou do jisté míry abstraktní. Co se týče jejich názvů, může se jednat o odbornou terminologii, ale také užití konkrétní citace či metafory z projevu participanta (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

V této fázi se můžou projevovat limity výzkumu, jež vycházejí z individuální interpretace rozhovorů. Při fenomenologické analýze často dochází ke skupinovému čtení a sdílení jednotlivých porozumění mezi výzkumníky, kteří pracují v týmu. Nad vynořujícími se tématy probíhá debata, tudíž jsou předsudky výzkumníka jako jednotlivce tímto způsobem odbourávány (Hendl, 2005).

Jakmile výzkumník rozpracuje hledání vzniklých témat, začíná v souvislosti s nimi hledat spojitosti mezi jednotlivými případy. I tato fáze výzkumu umožňuje výzkumníkovi projevit kreativitu, jelikož jednoznačný návod k propojování asociací neexistuje. V textu se mohou objevovat témata hlavní, nadřazená, ale také podtémata. V tomto

momentu se také soustředíme na znění výzkumné otázky a pokud námi identifikovaná témata neposkytují odpovědi, může dojít k jejich eliminaci. V kontextu interpretativní fenomenologické analýzy nevycházíme pouze z četnosti určitých fenoménů, zaměřujeme se také na bohatý obsah či vztažnost k tématu, jež vysvětluje zkušenost, která je předmětem našeho zkoumání. Při této finální analytické práci je možné navrátit se zpátky do terénu, a kontaktovat účastníky výzkumu, kteří mohou potvrdit námi zvolenou interpretaci témat. Pokud k této autorizaci nedochází, opakovaným čtením se snažíme stvrdit správnost námi definovaného tématu prostřednictvím citací v textu (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

V rámci naší analýzy jsme si vytiskli všechny přepsané rozhovory a zvýrazňovali důležité výroky různými barvami. Jelikož jsme chtěli následovat doporučení z výše zmíněné publikace a mít k datům co nejbližší, poznámky jsme vpisovali ručně a využívali jsme opětovné přehrávání rozhovorů na diktafonu. Rozhodli jsme se v této fázi používat pouze tužku, papír, barevné zvýrazňovače, popřípadě nůžky a snažili jsme se hledat souvislosti mezi tématy. Přestože sesbírané množství dat bylo velké a v některých momentech bylo snadné se v nich ztratit, vyhovovala nám tato forma práce více, tudíž jsme nepoužívali žádný program ani aplikaci a naše analýza probíhala pouze v této „analogové“ formě.

13. Reflexe vlastní zkušenosti výzkumníka

Prvotní fází interpretační fenomenologické analýzy (IPA), jež bývá často označována za nultou, je právě reflexe výzkumníka, a to konkrétně osobní zkušenost, která jej pojí s daným tématem. Tato fáze zajišťuje určitou transparentnost, jelikož napomáhá uvědomění vlastních motivací, jež výzkumníka vedou k výběru tématu. Jeho úlohou je provést interpretaci získaných dat takovým způsobem, aby byla zachována jejich validita. Zároveň je možno tuto fázi analýzy provádět opakovaně, jelikož se postoj dotyčného může v průběhu analýzy dat měnit (Koutná Kostínková & Čermák, 2013).

K výběru tématu diplomové práce mě vedla má osobní zkušenost a tápání na životní dráze. Jakožto zástupce skupiny mladých dospělých jsem si vědoma křehkosti tohoto vývojového období, a zároveň jeho klíčových aspektů. V průběhu mého studia na vysoké škole jsem se i já zamýšlela nad podobou své budoucnosti, a to ať už ve formě rozvíjení dovedností na mé profesní dráze, tak i ve sféře osobní, potažmo rodinné. Tlak, který je na generaci mladých lidí na počátku produktivního věku vyvíjen, mi není cizí. I z toho důvodu jsem se chtěla tomuto tématu věnovat a porozumět žité zkušenosti dalších zástupců mladé generace, mých vrstevníků, pochopit jejich životní strategie a životní plány, pokud ovšem nad svou budoucností tímto způsobem přemýšlejí a plány ohledně její podoby si vytvářejí.

Troufám si tvrdit, že právě vědomí toho, že se společně s participanty nacházíme v podobné životní situaci, umožnilo provést hluboké a velmi osobní rozhovory, které v konečném důsledku nepostrádaly autentičností.

14. Předvýzkum

V rámci našeho výzkumného šetření jsme uskutečnili pilotáž terénu, abychom lépe uchopili naše výzkumné téma. Pilotáž je fází předvýzkumu, která není příliš typická pro kvalitativní šetření. Nejčastěji se s ní setkáváme právě při kvantitativním výzkumu, kdy se provádí kupříkladu pilotáž dotazníku. Doslova se zde mluví o pokusných osobách, jež dotazník vyplní, a výzkumníci na základě této zkušenosti mohou stanovit čas na vyplnění či dopravit znění některých otázek, v krajním případě i některé vypustit. Dotazníky, které byly v rámci pilotáže vyplněny, nejsou součástí dat, jež jsou ve finále analyzovány (Novotná, Špaček & Šťovíčková Jantulová, 2019).

I přesto, že je náš výzkum kvalitativní jsme se po domluvě s vedoucí práce rozhodli pilotáž uskutečnit, a to víceméně ze stejného důvodu. Chtěli jsme zjistit, zda je osnova našeho rozhovoru dobře připravená, popřípadě ji doplnit. Vytvořenou osnovu polostrukturovaného rozhovoru jsme užili při prvním interview nanečisto. Díky této metodě předvýzkumu jsme byli schopni upravit námi vytvořenou osnovu rozhovoru a doplnit ji o další témata a oblasti, jež se v průběhu rozhovoru vynořovaly a po naší předběžné analýze jsme je identifikovali jako potenciálně důležité. Zároveň jsme v této fázi využili možnost propojení teorie s empirií – na základě námi získaných dat jsme upravili původní znění teoretické části naší práce a rozhodli se pro teoretické ukotvení dalších pojmů a témat, abychom dosáhli lepší provázanosti mezi částí empirickou a teoretickou.

15. Výsledky

15.1. Barbara: „Je třeba mít radost z maličkostí.“

Tabulka 2 - Témata participantky Barbary

Životní tragédie jako cesta k sebeuvědomění	Rodina je důležitější než práce	Schopnost umět si říct o pomoc
---	---------------------------------	--------------------------------

Setkání s participantkou proběhlo ve městě, kde studuje a pracuje, a to na veřejném místě, v kavárně. Barbara se připravovala na složení státní zkoušky v rámci svého navazujícího magisterského studia, a to druhého z oborů, které studovala. Jedny státnice již měla za sebou. V momentě, kdy jsme se setkali, žila sama, v pronajatém bytě a pracovala jako učitelka, přestože její studium bylo prezenční, a rozvíjela svůj nově navázaný vztah. Vyrůstala s rodiči v nedaleké vesnici a má dva další sourozence. Ani jeden z rodičů v průběhu života vysokoškolské vzdělání nezískal.

Na začátku rozhovoru jsme participantku nechali stručně shrnout její dosavadní život, klíčové vzpomínky a také vztahy s významnými osobami, které jí na životní dráze ovlivnily. Již v této fázi se vynořila nosná témata, jež nám dala komplexní náhled na životní dráhu participantky a nastínila směr, kterým se bude rozhovor ubírat. Dětství a adolescence se staly obdobím plánů a životních snů, za kterými je třeba jít, což bylo spojováno s tlakem vyvíjeným ze strany rodičů: *„Potom vlastně přišla základní škola. A je pravda, že mě... nebo máma hodně dbala na to, abych se dobře učila, abych měla dobrý známky. Někdy až moc. Takže mi přišlo, nebo teď zpětně, když se na to podívám, tak mi přijde, že si promítala prostě svůj nenaplněný sny a touhy do toho mého vzdělávání.“* Zároveň však připouští, že představa ohledně budoucího povolání vycházela primárně z ní samotné:

„Tím, že naši vlastně ani jeden vysokou neměl, tak to pro mě nebyl ani jako nějaký vzdělanostní vzor.“

Ukazuje se, že již v dětství začalo vznikat povědomí o tom, co to znamená dělat dobrou práci, a jaké atributy jsou pro ni typické. Objevuje se tak první nástin toho, kým se participantka chce stát, přičemž zde vidíme určitou touhu po uznání, ta však do jisté míry může vycházet z ambice rodičů: *„Už na základce mě začalo napadat, že bych chtěla být právníčka. Bylo to ale asi tím, že to povolání jsem měla jako dítě spojený s nějakou prestiží. Takže – vydělává hodně peněz, prostě, jo, je oblíbená třeba, dejme tomu. A fakt jsem si to hodně přála a hodně to každému tvrdila.“* Gymnázium participantka reflektuje jako období navazování prvních hlubších vztahů mimo rodinu a také se jedná o dobu, kdy přehodnocuje své dosavadní životní plány a vydává se jiným směrem: *„Ale začaly se mi tam měnit preference. Ať už k tomu, co ráda dělám, nebo co bych jednou chtěla dělat. Takže mi ve čtvrtáku došlo, že asi ta práva nebudou úplně jako volba pro mě.“* Na základě změny preferencí se participantka rozhodla pro studium na filozofické fakultě, jakožto přípravu na budoucí povolání učitelky. Z důvodu anonymizace však neuvádíme konkrétní obory, jež se rozhodla studovat.

Jako první klíčové téma rozhovoru se nám jeví *„životní tragédie jako cesta k uvědomění“*. V průběhu studia vysoké školy nastala v životě Barbary tragická událost v rodině, jež s sebou přinesla spoustu změn v uvažování nad tím, co je v životě skutečně důležité. Sama participantka uvedla, že jí tento bod zlomu vedl k vlastnímu sebeuvědomění, které zapříčinilo další změny v životě. Zprostředkovává nám náhled na náročnou životní zkušenost, jež ale dle její interpretace není primárně vnímána pouze jako negativní: *„U nás se na podzim stala taková rodinná tragédie, a prostě mi umřel jeden z rodičů. A v té chvíli prostě člověk, já si*

myslím, že to byl takovej životní jako, jak to říct, zlom, kdy prostě se člověku převrátí celý život vzhůru nohama, o všem pochybuje, znovu prostě přemýšlí, co má dělat se sebou, jak to má udělat.“

V dalších částech rozhovoru se k této události vrací jakožto ke klíčovému impulsu, jenž vedl k přehodnocení dosavadního i budoucího života: *„Myslím si, že mi to hodně změnilo jako ten úhel pohledu. Možná i nějaké přemýšlení, nebo potom jako hodnoty toho vážít si opravdu jako maličkostí.“* Dalo by se říci, že participantka začala vnímat časovou omezenost života, což se ukázalo například ve formě ukončení neperspektivního vztahu: *„Protože já jsem najednou věděla, že v životě chci něco jinýho. A že nechci být v něčem, v čem asi teda nejsem šťastná. Když vidíš, jak je ten život pomíjivý. A jak může být prostě rychlej.“* Barbara na základě tohoto specifického prožitku pozměnila některé životní strategie a přes obtížnost vyrovnávání se se ztrátou milované osoby dokázala projevit silný životní optimismus. Jistou roli zde však mohla sehrát doba, které od události uběhla, tudíž měla participantka dostatek prostoru na její zpracovávání.

Krizi a havárii na životní dráze v teoretické části vymezujeme dle Nového (1989), jenž tvrdí, že úmrtí blízké osoby vede k narušení životní rovnováhy jedince. Podle Špatenkové a kol. (2004; 2017) se však nemusí jednat o ryze negativní zkušenost. Na životě jedince se tento bod zlomu může podepsat i pozitivním způsobem, pokud bude interpretován jako příležitost ke změně. V případě Barbary se sice jednalo o náročnou stresovou událost, která však následujících měsících hrála klíčovou roli v jejím dalším směřování a vedla také ke změnám, jež participantka zpětně vnímá jako změny pozitivní.

Jakožto další klíčové téma uvádíme „rodina je důležitější než práce“. Toto téma samozřejmě úzce souvisí i s tématem výše zmíněným, nicméně v tomto případě již nahlížíme do budoucích plánů a vizí participantky,

kteřá s námi sdílí promyšlené úvahy ohledně svého budoucího kariérního směřování, ale primárně se ve svých odpovědích zaměřuje na podobu rodinného života. Na úvod zmiňuje důležitost nalezení vhodného partnera, se kterým plánuje společnou budoucnost: *„Já si myslím, že v tom mám docela teď jasno, protože paradoxně jsme se v tom s přítelem našli. Jako, že je fakt super potkat někoho, kdo má stejnou vizi budoucnosti a má stejné hodnoty asi v tom životě, který by chtěl.“* V určité fázi rozhovoru popisuje těžkosti s jeho hledáním nebo kupříkladu nefunkční vztah, který se rozhodla ukončit ve fázi přehodnocování dosavadního života po tragickém úmrtí v rodině. Oba vztahy započaly prostřednictvím seznamovací aplikace Tinder, přestože participantka aktivně nehledala partnera pro vážný vztah: *„A jako hrozná náhoda, my teď říkáme, že to byl v podstatě osud. Protože si myslím... nebo já Tinder беру tak, že je to fakt zábava.“*

Spokojený rodinný život předkládá jako primární životní cíl, neopomíjí důležitost profesní dráhy, ale nepovažuje ji za svou osobní prioritu: *„Začít teď spolu žít, prostě třeba ještě procestovat svět. Potom ideálně teda jako přejít k té svatbě a potom prostě děti. Samozřejmě k tomu patří trochu i ta práce. (...) Chtěla bych teda učit. Úplně ideálně nějaký gympl prostě. Takže to by mě bavilo prostě, fakt chodit školy, předávat to těm dětem. A do toho mít ten prostě klidnej rodinněj život.“* V této části rozhovoru se tak propojuje původní představa profese z dětství a následná změna preferencí, která přímo souvisí s tím, jakou důležitost připisuje Barbara své roli partnerky, potažmo manželky, ale hlavně matky: *„Prostě myslím si, že i ta profese jako učitelky není tak kariérní pro to, aby člověk v tom musel nějak růst. Může samozřejmě. Myslím si, že se člověk může vzdělávat, chodit na různý kurzy, ale že se to nevyklučuje pořád s tím být ta máma.“* Barbara s námi také sdílela ideální počet dětí, jež by ráda přivedla na svět: *„Jako nejméně dvě, teda jo. Víím, že dneska už asi není ideální mít víc, ale kdyby to mělo být jenom na mně, tak by mi to nevadilo.“*

Toto téma s sebou přineslo i otázku rozdělení péče či stěhování. Vztah, v němž se participantka nachází, je budován ve smyslu dlouhodobého partnerství, se kterým oba počítají. Jelikož každý z nich bydlí v jiném městě, momentálně se pouze navštěvují, nicméně oba počítají s tím, že to bude právě ona, kdo se přestěhuje. Jasno mají také co se týče rodičovských povinností – jelikož je mateřství primárním životním snem participantky, chce jít na rodičovskou dovolenou a dětem svůj kariérní život přizpůsobit, a to částečně i z důvodu náročnosti povolání jejího partnera, který pracuje ve zdravotnictví a jeho profese je zároveň tou výdělečnější.

Ostatně s podobnými závěry přišla i Šamanová (2009), jejíž studii zmiňujeme v teoretické části práce. Poukazovala na tradiční rozdělení rolí, v rámci kterého ženy preferují mateřství a muži kariéru, což souvisí hlavně se zaopatřením rodiny. Ve většině případů totiž stále vydělávají více peněz muži. V případě Barbary se tvrzení potvrzuje a potenciální rozdělení rolí v rodině nevychází pouze z vlastní prioritizace, ale souvisí s jejich (budoucím) povoláním.

Jako třetí téma uvádíme „schopnost umět si říct o pomoc“, jelikož participantka při svém popisu vyrovnávání se s těžkostmi života sama otevírá problematiku psychologické pomoci: *„Takže vždycky všechno má nějaký řešení. Já si myslím, že člověk ho musí chtít najít. A ať už je to třeba chození na terapii, což mi taky hrozně pomohlo a nestydím se za to, jakože na začátku jsem měla asi problém to říct jenom nahlas. (...) A rozhodně si myslím, že to dneska není ostuda. Nebo naopak, možná to, jako dovolit si to, je mnohem silnější než prostě...“* I v rámci tohoto tématu zůstává otevřená a projevuje vysokou úroveň sebereflexe, a to obzvlášť v momentě, kdy popisuje své vlastní vnímání a změnu nahlížení na tuto formu pomoci: *„A stejně je to takový divný se tam poprvé objednat. Já se na to vzpomínám doted, jak se mi třepaly ruce.“* Vůbec poprvé ji k terapii přiměla covidová pandemie:

„Poproé to byl, to mě k tomu donutil právě covid. A celá ta situace, kdy prostě člověk měl pocit nějaké frustrace, ztracenosti. Hledání toho smyslu. A vlastně si myslím, že mi ta terapie tenkrát hodně pomohla k tomu se osamostatnit.“

Následně vyhledala pomoc terapeuta znovu, a to v momentě, kdy přišla o jednoho z rodičů a potřebovala o tom s někým mluvit: *„Protože jsem najednou zase měla pocit, že jsem jako ztracená.“*

Aktuálně participantka psychoterapeuta nenavštěvuje, v obou případech se jednalo o několik měsíců pravidelného docházení, jež sama ukončila v momentě, kdy měla pocit, že další pomoc už není nezbytná. Její dosavadní zkušenost a názor na vyhledání odborné pomoci interpretujeme jako jednu ze životních strategií, díky kterým se participantka zvládá vyrovnat s náročnými situacemi: *„A věděla jsem, že už prostě tam nepotřebuju, že už jsem si to všechno vyřešila. A jestli to zase jednou přijde, že to budu potřebovat, tak zase půjdu.“*

Participantka Barbara obohatila výzkumné šetření svým silným příběhem. Setkaly jsme v momentě, kdy se připravovala na státní zkoušku a završení svého studentského úsilí. V průběhu rozhovoru působila velmi vyspěle a sebejistě, a přestože neznala osnovu rozhovoru, a tudíž zde nebyla možnost připravit si odpovědi na otázky, bylo znát, že nad svým životem a obecně nad svým jednáním důsledně přemýšlí. Rozhovor měl rychlý spád, participantka poskytla velmi bohaté a rozvité odpovědi, v některých případech se k určitým tématům vracela a doplňovala je. V určitém momentu došlo mezi participantkou a výzkumníci ke sdílení podobné náročné životní zkušenosti, což následně podpořilo otevřenost a autenticitu výpovědi.

15.2. Natálie: „Chci tady po sobě zanechat něco víc než jenom děti.“

Tabulka 3 - Témata participantky Natálie

Dokázat rodině, že na to mám	Chci zanechat odkaz	Být jiná než oni
------------------------------	---------------------	------------------

S Natálií jsme se sešli v její oblíbené kavárně. V době konání rozhovoru byla studentkou 1. ročníku prezenčního navazujícího magisterského studia na přírodovědecké a pedagogické fakultě. Participantka si přivydělává formou brigády, která je zároveň i plněním jejích studijních povinností – vyučuje odborný seminář na střední škole. Žije se svým přítelem v pronajatém bytě ve městě, kde studuje a pracuje, původně však pochází z malé obce, kde vyrůstala s rodiči a dvěma sourozenci, přičemž nejvyšší získané vzdělání rodičů bylo středoškolské, vysokoškolské získali později.

V rámci následování připravené osnovy rozhovoru jsme nechali participantku, aby ve stručnosti popsala svůj život a upozornila na události, jež vnímá ze své vlastní perspektivy jako důležité. Než jsme se dostali k oblasti budoucích plánů, měli jsme představu o tom, z jaké rodiny participantka pochází, s jakými těžkostmi se musela vyrovnávat a co jí na její životní dráze nejvíce ovlivnilo.

Natálie vyrůstala na vesnici v rodinném domě se svými rodiči a dvěma sourozenci. Konstatuje však, že velký věkový rozdíl zapříčinil to, že „v podstatě všichni vyrostli svým způsobem jako jedináčci.“ Participantka se při povídání o rodinné situaci vyjadřuje zejména ke svému vztahu s otcem, který pracoval na druhé straně republiky, tudíž byl jejich společný čas omezený. Natálie sama přiznává, že tam „taťka není jako polovinu toho života“, sama to však považuje za důvod, proč k sobě mají tak blízko.

V době, kdy otec nepracoval, se dětem o to více věnoval a se svou dcerou trávil čas především společným sportováním.

Již v této fázi si všímáme, že Natálie o své matce téměř nemluví, předpokládáme tedy, že je tento vztah do určité míry komplikovanější. To ostatně potvrdí sama participantka v momentě, kdy se začneme doptávat. Matku vnímá jako osobu, která jí odmala vše zakazovala, což jí působilo problémy s navazováním přátelství s vrstevníky již na základní škole: *„Potom třeba jako v té 8., 9. třídě ty holky se se mnou jako nechtěly moc bavit a nesměla jsem být dlouho venku a ostatní už mohli být a oni už chodili na nějaké akce a já jsem nemohla chodit.“* Svou pubertu popisuje jako období, kdy se vůči své matce snažila vymezit, zároveň však přiznává, že nátlak vyvíjeli oba rodiče: *„Když jsem si prostě našla kluka, oni o tom nevěděli prostě, oni neví o strašně moc jako důležitých událostech ze života prostě dospívající holky, o kterých by si jako normálně člověk s mamkou klidně pokecal, ale s tou mojí to prostě nešlo. Že když se dozvěděla, že s někým chodím, tak mi to zakázala. Když viděla, že jsem namalovaná, tak mi to prostě zakázala.“*

Již v dětství se u participantky projevoval zájem o objevování nových věcí a zpětně je vděčná podpoře svých prarodičů, kteří jsou *„hodně intelektuálně založení a strašně nám vždycky dávali do vzdělání. (...) jako bylo pro mě vždycky důležité, že někdo to vzdělání jako takhle podporoval.“* V místě, kde vyrůstala, participantka vystudovala gymnázium.

V podstatě se již v popisné fázi rozhovoru vynořuje téma rodičovského přijetí, které jsme identifikovali jako nosné a ke kterému se participantka vrací v průběhu celého rozhovoru. Pojmenovali jsme ho *„dokázat rodině, že na to mám“*. Výběr vysoké školy byl do určité míry kompromisem, po čtyřech letech studia Natálie tvrdí, že by se *„ubírala trošku jiným směrem, dávat si přihlášku na výšku teď. Možná už i na střední bych šla třeba jinam.“* Přestože na začátku své představy o budoucnosti říká, že je hodně

cílevědomá a svoje očekávání ohledně svých úspěchu plní, přiznává: „...já jsem to šla studovat trochu jako kvůli rodičům... (...) nebo nějak mě to asi úplně nenaplňuje.“ Studium však hodlá dokončit a v ideálním případě chce pokračovat studiem jiné školy nebo navazujícím doktorským studiem. Téma jejího úspěšného dokončení současných studií je však v její rodině neustále probíráno: „...a když jsem jim řekla, že uvažuji nad studiem něčeho jako jiného, tak...ehm... hodně lidí se mě ptalo, proč to nejdu studovat rovnou, což už jsem tady říkala, proč ne. A mamka mi na to řekla: ‚No tak hlavně to neukonči, to bys nás zklamala!‘ a to mě hrozně demotivovalo, proč bych já jako měla někoho zklamat, protože jsem si já sama určila, co chci v životě.“ Rodiče participantky považují učitelskou profesi za jistotu finančního zabezpečení, Natálie však svou budoucnost vidí ve vědě a výzkumu.

V teoretické části práce jsme zmiňovali výzkum, jenž se zabýval významem životních cílů a jejich utváření. E. L. Deci a R. M. Ryan (2000) potvrdili tezi, že sociální prostředí je při jejich tvorbě klíčové, zdůraznili však, že vnější motivace může do jisté míry způsobovat také negativní vlivy spojené se snížením výkonu a vnitřní motivace.

Se směřováním participantky souvisí druhé hlavní téma „chci zanechat odkaz“, které se vynořuje v momentě, kdy nás Natálie seznamuje se svými profesními plány do budoucna. V rámci oboru, který studuje na přírodovědecké fakultě, ji uchvátila ochránářská činnost. Se zaujetím a nadšením vypráví o tématu své bakalářské práce, které by ráda rozšířila. Z důvodu zachování anonymity jej nebudeme blíže specifikovat. Svou profesní dráhu vnímá Natálie jako tu ústřední, což potvrzuje i v momentě, kdy se začínáme bavit o rodinném životě: „Nepřijde mi úplně vhodná doba na to tady přivést dítě. Přece jenom ta válka prostě a celkově ta politická situace. Furt se něco děje.“ Založit si rodinu sice chce, ale v pozdějším věku a pouze za předpokladu: „...když já budu spokojená se svým životem a kdy budu zajištěná,

protože nechci si dítě přivést do toho, že budeme žít od výplaty k výplatě.“ Participantka nad založením rodiny přemýšlí spíše racionálně, což odpovídá tvrzení Giddense (2000), jež zmiňujeme v teoretické části práce. Hodnota dítěte v tomto případě nemusí být vnímána jako něco ryze pozitivního, nýbrž se může jednat o určité omezení a zátěž, a to v souvislosti s finančními náklady.

Jelikož je studentkou přírodovědecké fakulty a má k tomuto oboru blízko, nahlíží na rodičovství i pragmatickým způsobem, nikoli pouze jako na naplnění emocionální potřeby: *„Já jako hlavně na to asi v podstatě nechci sázet kartu, že ty děti budou, protože vidím jako hodně lidí, že prostě mají problémy s počítím a nedaří se jim a tady tohle, takže... nechci si teď dávat do hlavy tu myšlenku, prostě jo, za 10 let už budeme mít dvě děti.“* Z rodičovství se tak stává potenciální možnost do budoucna, nejedná se však o životní cíl, který si touží participantka splnit za každou cenu: *„...kdybych mohla něco dokázat a něco prostě napsat, nebo vynalézt nebo tak, tak to by bylo krásné. (...) Ráda bych po sobě, jak jsem říkala, nechala něco jiného než prostě biologické materiály.“*

Téma rodičovství s sebou přineslo další podněty, díky kterým jsme se dostali ke stresům a tlakům, jimž participantka čelí. Rodina a nejbližší okolí nemají vysoká očekávání pouze ohledně budoucí kariéry, Natálie se nyní dostává do věku, kdy jí její nejbližší okolí podsouvá, aby určité sociální role naplnila: *„Já vám dávám tak dva roky!“ a tak... a to je pro mě takové strašně... jako hrozný tlak a já prostě... nechci, ať mě někdo nutí do něčeho tak důležitého jako je prostě udělat si dítě, no...“* Participantka v rámci tématu plánovaného rodičovství upozorňuje především na tlak okolí a celospolečenskou situaci, do které by dítě přivedla. Smékal (2002) ve své publikaci upozorňuje na důležitost ztotožnění se s cílem, za kterým jedinec směřuje. Nepopírá však, že se na cestě za těmito cíli může objevit

pobídka sociálního okolí, jež do určité míry může být manipulativní. To ostatně vyvolává konflikt mezi vlastními motivy a incentivy z vnějšího prostředí, jež participantka zmiňuje.

Partnerství považuje za důležitý pilíř svého života, na uzavření manželství má také svůj názor a sama přiznává: *„Chtěla bych svatbu. (...) Ale kdyby partner nechtěl, tak se bez toho asi obejdu.“* Přestože připouští, že založení rodiny je součástí jejího plánu nadcházejících let, je tato část rozhovoru plná ryze negativních konotací a do jisté míry bychom mohli tvrdit, že tento životní plán není finální a bude se měnit podle situace. Společně se s podobou rodinného života vynořilo téma plánovaného bydlení. Participantka s námi sdílela své obavy z budoucnosti, nedostupnost bydlení, ale také její preferovanou formu bydlení. Jelikož vyrostla v rodinném domě, sama by chtěla bydlet v bytě. Netrvá nicméně na jeho vlastnictví, negativním vzorem jsou jí zde vlastní rodiče a jejich dlouholeté splácení hypotéky.

Jako třetí nosné téma definujeme potřebu „být jiná než oni“, což do jisté míry může být životní strategie participantky, kterou následuje. Tato linka byla přítomná od počátku rozhovoru a nejčastěji se vynořovala v momentě, kdy Natálie začala mluvit o své rodině. Už samotné místo, ze kterého pochází, definovala jako svým způsobem omezené: *„Ta komunita je dost uzavřená. Myslím si, že to hodně lidí formuje. To, že nevyroste jako ve velkoměstě, je to jiné rozhodně.“* Sama rodnou vesnici opouští na začátku svých vysokoškolských studií a odstěhování se od rodičů považuje za svůj bod zlomu a jako jednu z nejdůležitějších vzpomínek si vybaví moment, kdy se svým rodičům poprvé postavila: *„Možná když jsem jako poprvé projevila svůj názor vůči rodičům. (...) No, my se úplně nestýkáme názory politicky i v tady těch věcech, říkám, to dělá to maloměsto, že oni jsou na spoustu věcí prostě... mají klapky na očích prostě... (...) taťka je sice skvělý, ale je toho*

názoru, že jsem jeho dítě a já mu nebudu říkat, co si myslím.“ Obdobným způsobem se vymezuje nejen vůči rodičům, ale i vůči svému staršímu bratrovi, který *„má prostě úplně jiné priority v životě.“*

Natálie sama sebe vnímá jako liberálního člověka, který nad věcmi přemýšlí a z podstaty je neodsuzuje. Obzory si rozšířila prostřednictvím přátel na střední škole, kteří se zajímali o politiku, následně pomáhal její světonázor utvářet její přítel, k rozvoji myšlení přispělo samozřejmě i samotné vysokoškolské studium. Ostatně na to, jaký vliv může mít terciární vzdělávání na proměnu identity, upozorňujeme prostřednictvím výzkumu Jána Knapíka (2018) v teoretické části práce.

Návraty k rodičům Natálie vnímá ryze negativně a také jako stresovou situaci, srovnatelnou například s obavou o dostatečné finanční zabezpečení: *„Já mám stres, když jedu prostě k rodičům. (...) Já se teda snažím neodporovat. (...) Ale... občas je to takový nesmysl, že mám prostě fakt potřebu se jako vyjádřit a potom to dojde k tomu, že se prostě pohádáme s tím, že jako můj taťka mě nechce poslouchat a mamka, ta to vždycky vyřeší tím, že odejde. (...) Protože jsem jeho dítě a jeho dítě mu nebude pod jeho vlastní střechem říkat takovéhle věci.“* Témata, na nichž se participantka se svými rodiči neshodne, jsou obdobná jako kontroverzní témata ve společnosti. Nejčastěji se jedná o postoje k homosexuálům, politickou situaci v zemi či názor na menšiny obecně. Když se na závěr rozhovoru bavíme o tom, jaké bylo její dosavadní ústřední životní téma, tedy kolem čeho se její život točil, přiznává: *„Přijde mi, že určitě ne kolem mě.“* Je přesvědčená o tom, že hlavní roli hrála její matka, dokud se neodstěhovala od rodičů. Jejím aktuálním přáním je: *„Soustředit se na sebe.“*

Setkání s participantkou Natálií probíhalo na jejím oblíbeném místě, které pro setkání sama zvolila, dost možná to byl jeden z důvodů, který vedl k tomu, že se v průběhu interview cítila dobře, nepůsobila nervózně

a s pozitivním přístupem odpovídala na otázky. V průběhu rozhovoru jsme se nedotkli žádného tématu, které by bylo tabu a Natálie by se o něm nechtěla bavit. Její projev byl velmi vyspělý, mluvila v rozvitých souvětích, místy se projevil její původ, a to prostřednictvím užívání nářečí. Působila jako člověk, pro kterého je plánování budoucnosti tématem současnosti.

15.3. Valérie: „Já, kdybych mohla, tak jdu zachránit všechny!“

Tabulka 4 - Témata participantky Valérie

Dokázat rodině, že na to mám	Hledání sebe sama	Být dobrá máma	Altruismus a víra
------------------------------	-------------------	----------------	-------------------

S Valérií jsme se pro výzkumné účely nesetkali osobně, a to primárně kvůli vzdálenosti a časovým možnostem. Interview probíhalo prostřednictvím videohovoru na platformě Messenger. Participantka bydlí v menším městě v bytě rodičů svého přítele, se kterým žije již třetím rokem. Na stejném místě vyrůstala i se svými rodiči, později pouze s otcem a prarodiči. Rodiče vysokoškolské vzdělání nezískali. V létě 2023 úspěšně zakončila své bakalářské studium a od září 2023 nastoupila do kombinovaného programu na pedagogické fakultě. V současnosti tak kombinuje studium s prací na HPP. Působí ve středisku volného času.

V případě Valérie se otevírá první nosné téma na samotném počátku. Je jím „náročné dětství“. Popisuje, že se narodila rodičům, kteří se záhy rozvedli a ona se tak až do svých deseti let nacházela ve střídavé péči. Zlom nastal v momentě, kdy se její matka odstěhovala do jiného města, participantka tak vyrůstala pouze s otcem a prarodiči. V pozdější části rozhovoru se ke vztahu s matkou vrací a popisuje náročné životní situace,

se kterými se musela vypořádat: *„Já jsem měla dost problémů s mojí mamkou. (...) Ona teda měla problémy s alkoholem. (...) A vždycky, když bylo nejhůř, tak mi jako zavolala, ona teda bydlela vždycky v jiném městě, ať ji jdu jako zachránit.“* Matka od určité doby absentovala a Valérie si tuto náročnou životní situaci ospravedlňuje tím, že: *„...všechno má svůj důvod. Já jsem neměla ten vztah s tou mamkou, abych se tady dostala k prarodičům.“* Prarodiče, kteří Valérii vychovávali totiž v minulosti o jednu dceru přišli. Mateřskou roli v životě participantky sehrávala babička, která je pro ni dodnes nejdůležitějším člověkem. Používá pro ni výrazy jako *„anděl“* anebo *„dala mi úplně všechno.“* Valériin otec se snažil zastávat roli svou i roli své ženy: *„Chodil se mnou nakupovat, barvil mi vlasy, jo, řešil se mnou kluky, protože prostě musel, protože prostě nebyla jiná možnost.“* Ačkoli se zdá, že se prarodiče společně s otcem snažili dát participantce zázemí a dostatek lásky, k náročnému vypořádávání se se závislostí matky na alkoholu a neustálému koloběhu léčby a relapsu se často vrací a zdůrazňuje, že rodinné krize a problémy jsou hlavním tématem jejího dosavadního života.

Na prožívání krize a její vypořádávání se s ní má vliv několik proměnných, přičemž rodinné uspořádání hraje důležitou roli (Špatenková a kol., 2017). Přestože stresové situace vycházely ze vztahu s jedním z rodinných příslušníků, láska, péče a působení dalších členů rodiny mohly přispět k lepšímu vyrovnání se s krizovou situací.

Jako další téma identifikujeme *„hledání sebe sama“*. Vzdělání a kariérní zaměření je pro Valérii podstatné téma již od doby dospívání. Studovala řemeslo, chystala se na maturitní zkoušku a hlásila se na studium psychologie. Ačkoli ji na školu přijali, nenastoupila, jelikož se jí nepovedlo složit maturitní zkoušku. Nastoupila tedy na jiný humanitně zaměřený

obor, jelikož měla jasno v tom, že chce pracovat s lidmi: „*Já jsem takový hodně empatický člověk a hodně na ty lidi.*“

Již v průběhu bakalářského prezenčního studia začala pracovat s dětmi a kvůli práci pokračovala ve studiu v kombinované formě. Sama však dodává, že práce, kterou dělá, je psychicky náročná a svoje poslání neustále hledá: „... *je to náročné fakt jako v tom smyslu, že jsem v té práci víceméně pořád. (...) Neumím si představit, že třeba tuhle práci dělám s dětmi. (...) Za tu dobu studia ještě ten rok a půl bych chtěla hrozně zjistit, co chci dělat.*“ Valérie při svém povídání zmiňuje několik profesí, nad kterými doposud uvažovala. Ve všech případech se jednalo o obory příbuzné psychologii, na jedné straně o léčbu závislostí, na straně druhé formu poradenství. Participantka jako by se prostřednictvím oboru adiktologie snažila přiblížit k tomu, co zná ze své vlastní zkušenosti. Zároveň se však domnívá, že na splnění některých profesních snů jí už nezbývá čas: „...*ale problém je v tom, že už je jako pozdě. Já to vnímám tak, mně se vždycky lidi smějou když to někomu říkám, že mi je jako 25, že už jsem jako, že za chvíli umřu. (...) Takže jsou věci, které bych třeba chtěla, ale vím, že reálně úplně je nemůžu dělat kvůli tomu vzdělání.*“ Na příkladu svých přátel ilustruje, že si momentálně nedokáže představit další, o dost náročnější studium, které by kombinovala s prací. Objevuje se zde jistá rozmrzelost nad nemožností splnit si své sny.

Dalším tématem je pro participantku mateřství, sama o něm začíná mluvit již v první části rozhovoru. Dali jsme mu název „být dobrá máma“. Valérie již při popisu svých negativních zkušeností s vlastní matkou tvrdí, že se sama na rodičovství neuvěřitelně těší a vnímá je jako svůj hlavní životní cíl: „*A já se třeba jako osobně hrozně těším na mateřství, prostě na rodičovství. Hrozně se těším na to, že vlastně nebudu dělat ty stejné věci a myslím si, že budu super mamka.*“ Její budoucí rodičovství tak vnímá jako formu

nápravy, vymezení se vůči chybám na straně matky a jejich neopakování. Basuil a Casper (2011), jejichž poznatky citujeme v teoretické části práce, se zbývají následováním příkladů rodičů a upozorňují na to, že strategie, jež rodiče využili a byly interpretovány jako pozitivní, jsou předávány další generaci. Těm životním strategiím, které potomci vnímali jako negativní, se chtějí na své vlastní životní dráze vyhnout.

Přestože participantka neví, jakým směrem se bude v rámci své kariéry ubírat, má konkrétní a jasnou představu o tom, kdy chce mít dítě: *„Dokončit teď to magisterské studium, zůstat ještě v práci, ve které jsem do té doby, no a za ten rok a půl přibližně se snažit otěhotnět.“* Mateřské pudy se u ní objevují již na konci střední školy, podotýká však, že je pro ni důležité nad rodičovstvím uvažovat pragmaticky, utvořit zázemí, mít dostatečné finanční zabezpečení. Založení rodiny je pro ni ovšem stěžejní: *„Pro mě je to hlavní cíl na tomto světě, jako mít rodinu. Takže pro mě fakt jdou asi bych řekla všechny věci stranou a je pro mě hrozně důležité mít ty děti. Já se na to hrozně těším a přemýšlím nad tím hrozně dlouho.“*

Expresivní výrazy, jež participantka používá, a také rychlost mluvy a spád, stvrzují její rozhodnost a přesvědčení o daném tématu. Touha po dětech by mohla vycházet z vícero zdrojů, napadá nás však, že by do jisté míry mohla být formou nápravy neideálního dětství, tedy že se nejedná pouze o jakousi formu „reparátu“ role matky, ale o opakování vývojového období dětství, jež bude v tomto případě naplněno spíše pozitivními emocemi. Co se týče samotného partnerství, participantka se u něj příliš nezastavuje, nicméně zmiňuje, že je ve vztahu několik let, její partner je jejím nejlepším přítelem a co se týče profese, rozvíjí se ve vědě a výzkumu na poli techniky.

Jako poslední uvádíme téma „altruismus a víra“, jež identifikujeme jako další životní strategie participantky. Bavíme se spolu o smyslu života,

o hodnotách a o tom, co je pro ni opravdu důležité: *„To je pro mě taky jedna z hrozně důležitých věcí, co jsem možná nezmínila, že mám... babička mi říká jako matko Terezo, už toho nechej, že jsem taková, že hrozně ráda pomáhám, prostě když to jsou bezdomovci, panebože, nebo cokoli, někdy se musím brzdit.“* Zmiňuje rodinu na prvním místě, nabízí se tedy přímo nevyřčená hodnota lásky, tu však uplatňuje nejen ve svých blízkých vztazích, je altruistická i vůči ostatním lidem či dokonce zvířatům: *„Já kdybych mohla, tak jdu zachránit všechny a všechno, nehledě na zvířata. Takže určitě tohle, snažím se i nějak aktivně k tomu, ne že já o tom jenom mluvím, ale snažím se třeba vždycky kupovat nocleženy, když můžu, vždycky mě to napadne a snažíme se třeba na útulky přispívat a takhle.“*

Ve víře ji ovlivnily především babička s matkou. Valérie je věřící, popisuje svou zkušenost náboženské socializace u prarodičů, kteří jsou křesťané a svou vnučku vychovávali v těchto hodnotách. Zároveň jsou však tolerantní a otevření vůči různým alternativám. Participantka se neidentifikuje jako členka církve, věří v Boha jako nadpřirozenou osobu, svou víru opírá o různé meditační techniky a prvky z ezoteriky, přičemž sama dokládá, že k ezoterice byla vedena právě prostřednictvím své matky. Víra Valérii pomáhá, sdílí ji se svou babičkou, zároveň se však jedná o oblast vlastního přesvědčení, které nepotřebuje za každou cenu sdílet: *„Mám to fakt jako pro sebe, že mně se třeba potom dobře usne, že jo, nebo mám jako lepší pocit, že to je spíš osobní záležitost.“* Víru jakožto prostředek odbourávání frustrace a poskytnutí pocitu bezpečí, zmiňuje ve své publikaci i David Václavík (2011).

Interview s participantkou Valérií bylo velmi silné již od počátku. Neměla problém svěřit se s detaily náročných životních zkušeností, ve všech ohledech zůstávala otevřená, upřímná a autentická. Dost možná se v jejím přístupu odrazil i způsob vedení rozhovoru, při kterém se

nacházela doma, na bezpečném místě. Její projev byl velmi svižný, snažila se však své odpovědi rozvádět. Po provedení rozhovoru jsme se zaměřili také na zpětnou vazbu k této zkušenosti, jež byla veskrze pozitivní. Dle slov participantky se jednalo o příjemný rozhovor, při kterém si mohla ujasnit spoustu věcí a do určité míry byl pro ni terapeutický.

15.4. Ludvík: „Život má smysl, protože se rozvíjím s lidmi, které mám rád.“

Tabulka 5 - Témata participanta Ludvíka

Touha po přijetí	Nemusím být nejlepší	Orientace na vztahy s lidmi	Konání dobra má smysl
------------------	----------------------	-----------------------------	-----------------------

Interview s Ludvíkem proběhlo jako vůbec první, bylo totiž součástí předvýzkumné fáze. Rozhovor trval více než tři hodiny, přinesl různá zajímavá témata a pomohl nám upravit osnovu rozhovoru a obecně také představu, jakým způsobem bychom měli interview vést. I přesto, že se jednalo o zkušební rozhovor, rozhodli jsme se, že jej v empirické části ponecháme, přičemž jedním z důvodů je i menší zájem participantů-mužů.

Rozhovor s Ludvíkem jsme uskutečnili na veřejném místě, v jedné z kaváren, kde jsme v letním období měli možnost nahrávat venku a limitovat rušivé elementy konverzací z okolí. V době našeho setkání se Ludvík připravoval na finální rok svého magisterského navazujícího studia na filozofické fakultě, žil v univerzitním městě v bytě, ve spolubydlení se svou dlouholetou přítelkyní a dalšími dvěma spolubydlíci. Kromě studia si přivydělával na brigádách. Vyrůstal v jiné

části republiky, ve velkoměstě, společně s rodiči, absolventy vysokých škol a jedním sourozencem.

V úvodní části jsme participanta nechali rozdělit jeho život do kapitol podle jeho vlastního uvážení. Dobu dětství a dospívání popisoval velmi podrobně a s největší pravděpodobností se tak dělo z důvodu traumatizujících vzpomínek. Toto první téma jsme pojali jako „touhu někam patřit“. Ludvík velice otevřeně sdílel vyrovnávání se s šikanou, která provázela jeho život od základní školy až po gymnázium: *„Tak jako základní škola, to jsem byl prostě největší outsider. (...) Měl jsem takové, nevím, jestli falešné kamarády a staly se tam docela traumatizující věci. Já jsem byl hodně šikanovaný.“* Důvody přisuzuje tomu, že býval nejmladší ve třídě, a zároveň byl velice zvědavé dítě, v podstatě „šprt“: *„No, jo, vlastně jsem byl šikanovaný do té míry, že jsem to potom nezvládal, měl jsem úzkosti a tak.“*

Participant hodnotí tuto zkušenost jako určující, neustále se k ní vrací a tvrdí, že jej ovlivňuje dodnes. Kromě šikany, se kterou se musel potýkat, na něj mělo negativní vliv vyčlenění z kolektivu, absence přátel. *„Protože já jsem neměl nějaké jasné místo v kolektivu, kde bych se cítil dobře a kde by mě ostatní brali. Kde by mě ostatní respektovali. Ehm... takže jsem se cítil docela sám.“* Přestože v rámci základní školní docházky došlo ke změně školy, šikana pokračovala i v novém kolektivu. Za zlomový považuje moment, kdy na osmiletém gymnáziu navázal první přátelství: *„...měl jsem něco... Někoho, s kým jsem se cítil dobře, toho kamaráda konečně. A něco, co mě bavilo, i když to byly počítačové hry.“* V podstatě i díky technologiím se jeho základna kamarádů postupně rozrůstala. Ludvík v průběhu rozhovoru opakovaně reflektuje svůj boj s nízkým sebevědomím a také v následujících částech interview přiznává, že se mu jeho život jeví jako cesta za vlastní sebehodnotou. Spíše než výsledky jeho pojetí o sobě samém ho formují vztahy, které navazuje.

Dalším zlomovým okamžikem je vůbec jeho první romantický vztah: „*A tak jsem si vlastně jako uvědomil, že existuje někdo, komu se líbím, což pro mě bylo hrozně velký... hrozně velký milestone, hrozně velká meta v mém sebevědomí.*“ Přestože vztah nevyšel, Ludvík pokračoval v budování svého sebevědomí na vysoké škole, kde, jak říká, se „*konečně dostal mezi ty svoje lidi*“. Také zde používá výrazy jako „*rozkvetl jsem*“ apod. Jeho náhled na svět se mění na více optimistický, získává větší množství blízkých přátel a navazuje vážný vztah trvající dodnes. Přiznává ale, že na sobě pracuje i zevnějšku: „*A i to, že jsem zmohutněl, tak jsem, to mi taky pomohlo k získání dalšího sebevědomí.*“

V rámci studia na vysoké škole se prohlubuje Ludvíkova zvědavost a zájem o obory, které studuje. Pořád je tím, kdo se rád ptá, kdo se neustále vzdělává a začínají se u něj projevovat vyšší ambice, které ale, jak sám přiznává, nedokáže plně uspokojit. „*Bylo dost těžké se s tím srovnat, že na to prostě třeba nemám prostředky... (...) měl jsem období, kdy jsem byl pořád nemocný, asi nějaký chroničtější problém tam byl nebo nervy prostě pořád, pak málo času, o babičku se starám. (...) A už teda taky pracuju.*“ Tomuto tématu přisuzujeme název „*nemusím být nejlepší*“, což se ukazuje jako určitá strategie s vyrovnáváním se s faktem nedostatečného naplnění vlastního očekávání, vlastních tužeb. Přestože participant popisuje důležitost své profesní dráhy, sdílí s námi plány ohledně budoucího směřování či vysněné pozici ve výzkumné agentuře, jedním dechem dodává: „*...přijde mi jako zdravější prostě mít to, nějakou trošku střídmost, prostě být střídmy. A udržovat trošku balanc. Nemám takové jako to nutkání, takovou tu ambici vynikat úplně.*“ Co se týče kariérního postupu, Ludvík má jasno, a to i přesto, že je otevřený vůči změnám. Přiznává, že zkušenost s prací v oboru může vést k tomu, že svoje povolání bude chtít změnit: „*...protože dneska už to není tak, že máš jednu práci celý život.*“

V souladu s názory participanta a jeho zvědavosti a zájmu o obor, jež studuje, se nabízela otázka dalšího studia, konkrétně doktorandského. To ovšem Ludvík zavrhuje, ať už z důvodů „dalších roků nejistoty“ či časové náročnosti dalšího vzdělávání: *„Já jsem si vědomý, že by mi to dost nabouralo zbytek mých vizí.“* Zároveň také poukazuje na značnou sebereflexi, když vysvětluje, proč pro něj práce v akademickém prostředí není vhodná. Dle jeho názoru se jedná spíše o nevyhovující osobnostní charakteristiky než ryze výkonnostní záležitosti: *„...spíš ta akademická práce se neshoduje s... a ne s mým náhledem na můj život, ale spíše jako se mnou, s tím, jak dokážu fungovat.“*

Plány a životní vize v pracovní sféře nás plynule vedou k dalšímu tématu s názvem „orientace na vztahy s lidmi“. Participant na svém životním příběhu od samotného počátku rozhovoru demonstruje, že jsou pro něj blízké vztahy důležité a určující, a to ať už se jedná o rodiče, přátele, či partnerku. Součástí jeho plánů do budoucnosti jsou v každém směru přítomni i lidé, které považuje za své nejbližší: *„Tam zůstanu ty dva roky, pak Markéta dostuduje, přestěhuje se za mnou. (...) A budeme spolu pět let, budeme pár let pracovat, potom, potom bych chtěl mít dítě.“* Když se bavíme o práci v zahraničí, přiznává, že by si nabídku musel hodně dobře promyslet, probrat ji s přítelkyní a následně se svým otcem.

Na otázku osobních priorit a důležitosti rodiny a práce odpovídá, že by chtěl mít obojí: *„Jako netroám třeba na vedoucí pozici. (...) Ale pro mě je i ta rodina důležitá. Vlastně nemírím na manažerskou pozici a nemírím na pozici, kde, kde bych musel pracovat o víkendu, nebo pracovat dlouhé hodiny, nebo si nosit práci domů prostě nonstop. (...) Nemůžu říct, že je pro mě kariéra to nejdůležitější.“* Je pro něj důležité, aby jej práce bavila a naplňovala, aby naplňovala jeho potřeby seberealizace i potřeby finanční, neměla by však

být středobodem jeho existence: „...i přes kterou budu pořád mít čas na rodinu a na kamarády.“

Participant se při plánování své budoucnosti dotkne také tématu rodičovství, jež do jisté míry působí jako téma nevyřešené a velmi citlivé, jelikož se v těchto představách nepotkává s přáními své partnerky: „... potom bych chtěl dítě, což je trošku citlivé téma, protože ona nechce děti.“ Tématu bezdětnosti se věnujeme v kapitole o rodinné dráze, a to prostřednictvím závěrů z publikace H. Haškové (2009). Byť se rozhodnutí týká Ludvíkovy partnerky, sám si pokládá otázku, zda opravdu děti mít chce, a zda se nebude chtít soustředit primárně na svou profesní dráhu.

Byť je téma pro Ludvíka viditelně náročné a otevírá v něm spoustu otázek, několikrát se k němu ještě vracíme. V některých odpovědích dokonce projektuje představu rodičovství jako jednu z možností, která se nemusí naplnit, sám si ale odpovídá na otázku, zda je pro něj rodičovství takovým životním cílem, jehož naplnění by se dokázal vzdát: „Jedno nebo více dětí, těžko říct. Třeba žádné, jako uvidíme, třeba se poženou do kariéry, budu kariérista. Ale ne, blbost, asi si teďka vymyslím, spíš, ... (důrazná pauza) ... já chci děti.“

I přesto, že si je vědom svých rodinných plánů, setrvává ve vztahu, který sám hodnotí jako naplňující. Potenciální konec vztahu z důvodu rozličných představ o rodinném uspořádání vnímá jako jednu z významných obav jeho budoucího života: „Těžko se mi o tom mluví, protože prostě pro mě je náročné přijmout to a přemýšlet nad tím, že se možná s Markétou rozejdeme, nebo budu muset rozejít, protože ona děti nebude chtít a můj postoj se taky nezmění.“ Jakožto jeden z největších strachů, jež na něj působí, považuje strach o své blízké: „...mám asi strach ze samoty. Z toho, že budu někde sám bez svých lidí, no.“

Do tématu životních strategií se propisuje Ludvíkův náhled na svět, jeho osobní přesvědčení, politická preference či postoj k náboženství. Tuto tematickou část nazýváme „konat dobro má smysl“. Dle jeho názoru Ludvík nemá rád „*doktrínu neustálého zdokonalování*“, ačkoliv se rád učí novým věcem a nebrání se změnám. Projevuje se jako člověk, který o svém životě přemýšlí a vytváří si takové cíle, které může postupně plnit, nevylučuje však ani negativní působení okolí: „*když mám plán, tak se cítím líp, no... (...) ale pořád cítím ten stres a ten tlak, že se prostě ode mě očekává něco.*“ Opět se nám naskytl prostor, abychom připomenuli závěry Smékala (2002) či Deciho & Ryana (2000), kteří se negativním působením vnější motivace zabývali.

K náboženství se Ludvík staví spíše skepticky, sám by se označil za agnostika, nicméně víru ve svém životě zcela nezavrhuje: „*...věřím v dobré lidi a věřím ve vědu. (...) Jsem v tomhle spíše pragmatický.*“ Kdyby měl definovat své politické zaměření, zvolil by centrismus, blízká je mu také myšlenka sociálního státu, kdežto nacionalismus je mu cizí. Přestože se rozchází v názorech na křesťanství se svou přítelkyní, která jej praktikuje, přiznává, že i díky vztahu s ní se vůči němu stal tolerantní a neoznačil by jej za „*evidentně špatnou věc*“. Víru jako takovou nevnímá jako něco ryze negativního, odmítá však přijmout církev jako autoritu. Hodnoty veskrze typické pro křesťanství jsou mu však blízké: „*Myslím si, že má smysl důvěřovat lidem, že má smysl dělat dobré věci. No, konat dobro, že má smysl pomáhat lidem. (...) Myslím, že má smysl být čestný. Myslím si, že má smysl respektovat ostatní, zvláště pokud oni respektují tebe.*“ Altruismus vnímá jako jednu z podstatných součástí života, jež nevnímá jako soutěž, ale příležitost ke spolupráci: „*Chci působit na lidi a chci, aby lidi působili na mě. Chci kooperovat s lidmi, ne soupeřit.*“ Myšlenky, které s námi participant sdílel, tak přímo odporují zjištění, k němuž došli Ilgová a Ritomský (2009).

Dle jejich závěrů se totiž mladí Češi vyznačují usilováním o moc a soustředěním se primárně na svůj vlastní osobní prospěch. Solidarita a orientace na druhé nebyly často uplatňovanými hodnotami.

Rozhovor s Ludvíkem byl specifický už tím, že byl vůbec první. Použili jsme při něm předpřipravenou osnovu a nepodcenili jsme ani tvorbu poznámek, jež se v průběhu vynořovaly. Interview trvalo několik hodin, objem získaného materiálu však nebyl význačně větší ve srovnání s dalšími případy. Výsledný čas vycházel spíše z osobnosti participanta, jenž vyprávěl s rozvahou, odpovědi promýšlel a jeho projev tím pádem nebyl příliš svižný. Díky perspektivě, kterou s námi Ludvík sdílel, jsme získali lepší povědomí o terénu, upravili jsme osnovu rozhovoru a vrátili jsme se také k teoretické části práce, jelikož nám znalosti z terénu dopomohly lépe ukotvit z některé z odborných pojmů.

15.5. Tamara: „Já jsem naučila být spokojená s tím, že jsem sama.“

Tabulka 6 - Témata participantky Tamary

Vzdělání jako cesta za vyšším sebevědomím	Vyrovnávání se s tlakem společnosti	Víra a pomoc druhým
---	-------------------------------------	---------------------

Interview s participantkou Tamarou proběhlo prostřednictvím osobního setkání v její oblíbené kavárně, tedy opět na veřejném místě. Tamara je ze všech účastníků výzkumu nejstarší, má 26 let, a kromě práce ve zdravotnictví pokračuje ve svém vysokoškolském vzdělávání, a to formou doktorandského studia. Žije v několikageneračním domě, v menší obci, kde vyrůstala s rodiči a sourozencem, stará se o nemocnou babičku a momentálně neudrhuje partnerský vztah.

Participantka na počátku rozhovoru začíná shrnutím svého dětství a mládí, vytyčuje nejdůležitější události, jež ji na její životní cestě formovaly a pomalu se dostává k prvnímu nosnému tématu, které jsme identifikovali. Harmonické dětství provázela touha jednoho dne pracovat ve zdravotnictví, což v praxi znamenalo, že se Tamara i její rodina připravovaly na to, že se jednou stane lékařkou. První komplikace a ohrožení dětského snu nastaly na gymnáziu, kdy se participantce zhoršil prospěch. Tamara toto období popisuje jako velmi náročné, začaly se u ní projevovat určité psychické potíže, které ji vedly k návštěvě psychiatra: *„...protože jsem byla hodně úzkostná, fakt jako hodně. Hodně jsem si všechno brala a byla jsem taková pesimistická.“*

V období před maturitou došlo ke konfliktu mezi ní a jedním z vyučujících, což následně vyústilo v neúspěšný první pokus u maturitní zkoušky, která musela být opakována. Přestože Tamaru přijali ke studiu medicíny, nenastoupila na něj právě kvůli tomu, že se jí nepodařilo maturitní zkoušku složit včas. Následující rok se rozhodla přihlásit se ke studiu příbuzných zdravotnických oborů, na něž byla přijata a následně tedy začala studovat jiný obor než všeobecné lékařství. Toto rozhodnutí se však ukázalo být tím správným: *„...a po půl roce jsem věděla, že už se bez toho neobejdu. Protože jsem šla na ty první praxe a ty první praxe byly... prostě takové, že jsem si vlastně uvědomila, že to je to, co jsem v životě chtěla dělat. (...) Že nejde prostě o to, že... bych ty pacienty léčila, ale že já je léčím, ne tím, že jim napíšu léky a že je operuju, ale že prostě s nima jsem, že se o ně starám.“*

Téma „vzdělání jako cesta vyšším sebevědomím“ se v rozhovoru odhalovalo postupně. Studium vysoké školy s sebou přineslo nejen naplnění životního snu a objevení svého poslání, ale zároveň určitou formu zadostiučinění, jež Tamara vnímala například ve chvíli, kdy úspěšně zakončila první stupeň vysokoškolského studia: *„Jeden*

z nejšťastnějších okamžiků byl, když jsem udělala bakalářské státnice, protože to jsem si vůbec nevěřila, že bych to jako mohla dát a že jakoby jsem si konečně potvrdila, že na to mám. Že prostě jsem to zoládla a že teďka zoládnou všechno.“ Tamara popisuje svůj vývoj od stydlivé dívky, která měla neustálý strach a bála se, že není dost dobrá. Tento pocit podpořily i některé z výroků nejbližších lidí, kupříkladu rodičů: *„I když občas jsem měla jako pocit, že taťka úplně nesouhlasí s tím,... že jsem... že v jeho očích, že je to málo. (...) To je takové trošku, pocit, že se musím občas víc zavděčit.“*

Naopak na poli partnerství se setkala s opačným problémem, kdy jí její studijní ambice byly vytýkány: *„...a právě to nevyšlo z toho hlediska, že oni nedokázali pochopit to, proč já se vzdělávám.“* V profesním životě se Tamara také setkala s určitou formou závisti, jelikož pro její povolání není potřebné magisterské vzdělání, natož doktorské. Její dosavadní studijní úspěchy a uchycení se na pozici ve vysněném oboru vnímá jakožto velký životní úspěch: *„Jako bylo to o tom, že jsem si splnila ten největší dětský sen, že prostě pracuju v tom zdravotnictví a že jsem si jako by dokázala, že nejsem hloupá. (...) ...já jsem právě v tom úzkostném období hodně přemýšlela nad tím, jestli... jsem dost chytrá. A teď si jako... to zní tak jako narcisticky, ale jakože si to umím říct, že jako jsem. A že jako jsem schopná dělat některé věci a že už se nebojím...“*

V dalších částech rozhovoru jsme se věnovali nejen profesnímu životu, ale také představě o rodinné dráze. V tomto případě jsme s participantkou nerozebírali téma partnerství, jelikož v té době žádný vážný vztah neudržovala. I přesto však sdílela svoje životní plány a očekávání týkající se této oblasti: *„V ideálním světě... Tak asi bych chtěla jako dál se věnovat svému oboru, který jsem zvolila. A chtěla bych mít děti. To jsou asi dvě takové věci, které já bych v tom životě chtěla. Že vážně bych chtěla mít vlastní rodinu a chtěla bych dál dělat to, co mě baví a naplňuje.“* To, že jsou rodinné vztahy

pro Tamaru důležité, bylo zjevné z jejího vyprávění o obavách, které ji v tuto dobu tíží. Babička, kterou má v péči, je nevyлéčitelně nemocná, a souběžně s tím se s podobnou diagnózou potýká ještě několik členů její rodiny, což s sebou přineslo otázky ohledně podoby budoucnosti: *„Takže bych řekla jako takovej ten stres toho, že jestli se pohromadě všichni někdy uvidíme ještě.“*

Tamara má plány ohledně profese a rodiny ujasněné. Jak sama tvrdí, nemá ambice pracovat na vedoucích pozicích, ráda by totiž skloubila práci s výchovou dětí. Z profese by odešla jen na nezbytně nutnou dobu, a také připouští, že by se do práce vrátila dříve než po třech letech rodičovské dovolené. Problém je ovšem v tom, že jsou tyto předběžné plány do jisté míry hypotetické, a přestože má Tamara ambice vdát se a mít děti, společnost jí neustále předkládá, že se to již dávno mělo stát. I z tohoto důvodu identifikujeme toto téma jako „vyrovnávání se s tlakem společnosti“.

Participantka Tamara zde vystupuje jako první účastník výzkumu, který v době jeho konání nemá stálého partnera. V průběhu našeho povídání jsme se od rodinných plánů přesunuli k tlakům a potížím, kterým čelí, a to hlavně ze strany nejbližších lidí: *„Já jsem se naučila být spokojená i s tím, že jsem sama. Že... jsem se jako naučila nevnímat to, že mi všichni říkají: ‚Je ti 26, ty už bys měla být jako ideálně vdaná!‘, ale naučila jsem se být jako spokojená sama se sebou.“* Na příkladech z rodiny vysvětluje různá věková rozpětí nastávajících rodičů a popisuje, svůj vlastní úhel pohledu. Tvrdí, že ideální čas na to stát se rodičem neexistuje a věří v to, že na uskutečnění jejího snu rozhodně není pozdě: *„...každý k tomu dospěl v jiné fázi, tak proč bych nemohla dospět já? Že jako po třicítce můžu taky být naprosto spokojená ve vztahu jako i v rodině.“* Na proměnu načasování založení rodiny, tedy konkrétně na odložení této životní tranzice, upozorňují ve

své studii Sobotka a kol. (2008). Česko se totiž po roce 1989 začalo vývojově přibližovat západním zemím, pro které je odložení rodičovství do vyššího věku typické. V tomto případě navíc hraje důležitou roli nabyté vzdělání a jak tvrdí Hamplová (2003), vysokoškolsky vzdělané ženy vstupují do manželského svazku později a tím pádem může dojít i k pozdějšímu založení rodiny.

Tamara vypráví o tom, že si svou spokojenost ohledně single života musí v rodině neustále obhajovat: *„Když jako všichni uvidí, že jsem spokojená, tak by mi snad mohli dát pokoj. (...) Že... prostě ségra jako taky tak tlačí, že jakto, že nemáš přítele. Tak jsem říkala jako dobré, ty jsi s tím svým pět let a taky ještě nemáš děti, tak mi dej pokoj.“* Své pocity ohledně vytváření nátlaku pak generalizuje na společnost obecně: *„Je to určitě jako tlak, že se vlastně tlačí na to, že vlastně v mém věku už bych měla mít vystudováno, mít dostatek zkušeností v práci a už zakládat rodinu, že to je vlastně hrozně... že jsou na mě kladeny ve společnosti strašně velké nároky a je divné, když jako jeden nebudu splňovat.“* Chaloupková (2009) se fenoménem singles zabývala a došla k závěrům, že vysoké procento lidí, kteří nežijí v partnerském vztahu, tvoří jedinci s vysokoškolským vzděláním, tudíž to, že Tamara momentálně partnera nemá a soustředí se primárně na svůj vlastní seberozvoj, není ničím výjimečným.

Přestože je pro ní mateřství životním snem, má ráda děti a na toto životní období se těší, snaží se neustále poukazovat na to, že to není jediná forma zajištění určitého životního naplnění, což ilustruje na životních příbězích z praxe: *„No hlavně já jsem, nebo jako spíš mi přijde, že když ty ženy, já to vidím i u nás na oddělení třeba u těch některých žen, že měly děti hrozně brzo, děti jim odešly a najednou neví co se sebou, že vlastně celý život měly jenom ty děti, jenom tu rodinu a najednou nic a od toho se začínají odvíjet problémy.“* Aktuální životní fázi vnímá jako příležitost k vlastnímu sebepoznání a je

přesvědčená o tom, že další vývojové milníky přijdou včas: „...já mám pocit, že mám dost času najít sama sebe.“

Tamara s námi kromě svých profesních a rodinných cílů sdílela také svá osobní přesvědčení a hodnoty, dle kterých se snaží žít svůj život. Téma jsme charakterizovali jako „víra a pomoc druhým“, jelikož se nám začaly v rozhovoru objevovat životní strategie participantky. Ta vyrostla v křesťanské katolické rodině, má zkušenost s návštěvou bohoslužeb v kostele, zároveň však tvrdí, že jejich víra by se rozhodně nedala charakterizovat jako ortodoxní. Setkávání se v církvi nebyvalo pravidelnou aktivitou, víra se v jejím životě utvářela především působením nejbližší rodiny, nicméně má charakter něčeho osobního, co se nesdílí. Jakožto klíčovou osobu, která jí pomáhala se v této sféře rozvíjet, uvádí svou babičku: „Ale právě i v tom mi jako babička pomáhala jakoby utvářet tu víru v toho boha. Že mě jako naučila, že to nemusí být striktní, prostě do kostela a tady toto, ke zpovědi, že mě prostě naučila, že ta víra je moje a nikomu do toho nic není. Takže jako mám víru v boha, ale mám ji takovou jako osobní, že jako sice ta církev nějaká jo, ale neberu to nějak jako zlášť...“

V životě participantky také nastalo období, kdy se od víry odklonila. Bylo to způsobeno chováním členů církve, kteří se od rodiny „odvrátili“ v době, kdy babičce stanovili vážnou diagnózu. Tamara na nějakou dobu dle svých slov víru „odsunula a pak se k ní zase vrátila“, jelikož si uvědomila, že chyba není na straně boha, ve kterého věří, ale v lidech z církve. V rámci tématu víry jsme se dostali k osobním hodnotám, které jsou dle jejího názoru nejdůležitější: „Pro mě jako v žebříčku hodnot je na prvním místě rodina a soudržnost té rodiny. (...) Pro mě je hodně důležité vzdělání, a ne jenom u mě. (...) A potom i nějaká ta otevřenost, přátelství...“ Celým rozhovorem se vine linka důležitosti pomoci, což je opodstatněné a logické, vzhledem

k tomu, že snem participantky bylo vykonávat pomáhající profesi: *„Ona mi dává smysl v tom, že opravdu vidím, že ne všem, ale že lidem pomůžu.“*

Anýžová (2018) ve svém výzkumu týkajícím se hodnotového uspořádání v rámci populace poukazuje na to, že vysokoškolští studenti si v rámci terciárního vzdělávání osvojují spíše hodnoty úspěchu a moci. Toto zjištění bychom mohli použít jako kontrast i v případě dalších účastníků výzkumu, kde se tato teze nepotvrdila. Mohli bychom vznést otázku, jaké jsou zde příčiny, nicméně v případě participantky Tamary s největší pravděpodobností bude hrát roli i obor studia, jež je zaměřený na pomáhání druhým.

V kontextu jejího dalšího studia jsme se zabývali i tím, jaké možnosti profesního růstu existují a zda si dokáže představit, že by se charakter její profese určitým způsobem změnil. Participantka přiznává, že si svoje uplatnění dokáže představit i ve formě učení, což ostatně bude součástí jejího doktorandského studia, zároveň však přiznává, že si nedokáže představit situaci, kdy by přestala vykonávat svou práci: *„A... já jsem se úplně zamilovala do toho oboru. A...on je fakt tak strašně komplexní, že bych jako... si neumím zatím představit, že bych ho nedělala. (...) Že jako v případě nutnosti bych byla schopná odejít z oboru, ale neumím si představit, že bych přestala pomáhat nemocným.“*

Interview s Tamarou probíhalo na místě, kde se cítila dobře a od počátku rozhovoru byla velmi otevřená, to se však později změnilo. V některých citlivých oblastech se ukázala její emocionalita a pozorovali jsme, jak je pro ni vyprávění náročné. Snažili jsme se projevovat empatii a opatrnost v momentech, kdy jsme se k těmto tématům vraceli a doptávali se. U Tamary bylo zřetelné, že jsou zde oblasti, o kterých příliš mluvit nechce. Nastolila některá fakta v největší možné obecnosti, ale ani při následném doptávání nebylo možné získat více informací. I z toho

důvodu bylo náročné určit nosná témata, jelikož jsme se často pohybovali na povrchu věcí a nedostali jsme prostor zabývat se jimi dostatečně do hloubky.

15.6. Václav: „Já se nechci vzdávat, i když to vypadá beznadějně.“

Tabulka 7 - Témata participanta Václava

Vyrovňávání se s minulostí	Otevřenost vůči budoucnosti	Aktivismus jako životní styl
----------------------------	-----------------------------	------------------------------

Interview s Václavem probíhalo formou videohovoru na sociální síti, a to z důvodu velké vzdálenosti, jež nás od sebe dělila. Participant sám o tuto možnost požádal, jelikož jsme v příspěvku na facebookové univerzitní skupině deklarovali, že je rozhovor možné vést osobně, ale také na dálku. Václav je nejmladším participantem našeho výzkumného šetření, v době konání rozhovoru má 20 let, a studuje humanitní obor na filozofické fakultě, přestože jeho středoškolské vzdělání je technické. Žije se svou matkou v menší obci a do univerzitního města dojíždí. Má dva nevlastní sourozence. Jeho rodiče vysokou školu neabsolvovali.

V průběhu rozhovoru se nám podařilo odkrýt několik klíčových témat, participant s námi sdílel některé ze svých bolestných životních zkušeností, avšak ve srovnání s ostatními rozhovory se nám nepodařilo objasnit všechny otázky. Václav sám tuto obezřetnost na konci rozhovoru formuloval, když přiznal, že: „Já jsem to jako... jsem se to snažil filtrovat tak, aby to bylo pro mě v pohodě, že jsem jako nešel za něco, co by mi v hlavě říkalo, že nechci říkat.“ I přesto, že se nám nepovedlo dosáhnout plné otevřenosti, i toto interview s sebou přineslo zajímavé poznatky, díky kterým se nám podařilo identifikovat alespoň základní nosná témata participantova života.

Podobně jako při ostatních rozhovorech jsme začali klíčovými událostmi v dětství a relativně brzy jsme tak odkryli první téma, jež jsme obšírně nazvali „vyrovnávání se s minulostí“. Václav se nám v průběhu svého vyprávění svěřil s momenty, které měly vliv na jeho další vývoj či změnu perspektivy. Situace, které se odehrávaly v průběhu jeho dětství a dospívání, byly tak náročné, že se s jejich důsledky potýká dodnes. V pubertě mu byla oznámena nepříznivá diagnóza, což vnímá jako nejnáročnější okamžik v životě: *„...potom jako by v osmičce jsem onemocněl na štítnou žlázu.“* V patnácti letech podstoupil operaci, po které se delší dobu zotavoval, a musel se například vzdát svého oblíbeného sportu, ve kterém závodil. Změnila se také jeho životní perspektiva, do jisté míry ztratil životní optimismus: *„...protože to mělo úplně význam pro můj život, v nějakém vnímání jako naděje a takhle, protože jsem měl po té operaci komplikace a ti doktoři pořád říkali, že to bude dobré, ale dobré to vůbec nebylo.“*

Nový (1989) vymezuje typy životní krize, se kterou se jedinec může na své životní dráze potýkat, a zmiňuje mimo jiné i havárii na životní dráze, jež se týká zdravotního stavu. Špatenková a kol. (2017) popisují ohrožení života jedince, nejistou budoucnost či adaptaci na novou skutečnost, jež může vycházet z krizové události. Charakteristiky, jež zmiňujeme, odpovídají havárii na životní dráze, se kterou se účastník výzkumu musel potýkat.

Nemoc však nebyla jediným negativním vlivem. Václav se vrací k některým vzpomínkám a mimo jiné zmiňuje komplikovaný vztah s otcem, jehož nazval *„kontroverzní osobou“*. Václav se odpovědím na toto téma spíše vyhýbá, nesnaží se jít do detailu a některé aspekty z dětství popisuje spíše v obecnostech: *„Jo je to... ale on potom táta byl jako hodně nemocný, takže mu občas ujížděly řekněme jako nervy a tohle i za maličkosti. Takže jsem vnímal tu výchovu poměrně přísně.“* Traumata z dětství, která si

s sebou nese, se snaží řešit formou terapie a medikace. Projevuje určitou míru sebereflexe a snaží se mít sám pro sebe pochopení. To, že jej psychické obtíže tíží, je zjevné od samotného počátku rozhovoru, Václav je však momentálně soustředěný na to, aby se se svou minulostí vyrovnal: *„Že mi přišlo, že jsem jako v tom dětství... ty události některé jako neměl šanci jako zvládnout. Že... že to nebylo jako nějakou mojí slabostí nebo tak, ale že jsem prostě jako dítě na tady tohleto vůbec nebyl připravenej a neměl jsem šanci na to být připravený. A teď jako dospělák se k tomu můžu vrátit a... a můžu s tím bojovat jako mnohem účinněji.“* Špatenková a kol. (2004) zdůrazňují fakt týkající se souběžného působení krizí. Pokud se jedinec musí vyrovnávat s několika krizovými událostmi zároveň, komplikuje to jeho vyrovnávání se s nimi.

Následující téma, „otevřenost vůči budoucnosti“, jsme vydefinovali na základě vyprávění participanta týkajícího se jeho představy o budoucím směřování. Pojmenovali jsme ho tímto způsobem, jelikož participant spoustu klíčových otázek nemá zodpovězených, což ostatně může souviset i s jeho věkem a také tím, že se nachází na počátku svého vysokoškolského studia. Sice si není jistý profesí, kterou by chtěl vykonávat, jako první životní plán však zmiňuje změnu bydliště: *„Tak hodně takový stěžejní bod vidím, že bych se chtěl jakoby odstěhovat odsud... asi do zahraničí, že jo.“* Lákají ho především severské země, a to kvůli hodnotám, jež vyznávají. Těm se budeme v naší analýze věnovat v následujícím tématu.

Participant si dokáže představit různé profese, které by mohl zastávat, což může vycházet z jeho nynější aprobace. Získal středoškolské vzdělání technického směru, a pokud se mu podaří úspěšně absolvovat vysokoškolské studium, rozšíří své pole působnosti i do oblasti humanitních sfér. Václav momentálně neudrhuje partnerský vztah,

plánování této životní dráhy se pro něj nezdá být aktuálním tématem. Přiznává ale, že: „...asi celkově pořád bych takhle s někým ten život strávil. Nevadilo by mi třeba, kdyby za život bylo více těch lidí.“ Václav tedy jako vůbec první zmiňuje sériovou monogamii a jeho otevřenost vůči ní.

Stephens & Emmers-Sommer (2020) se zabývali proměnou identity jedince a také tím, jaké názory mají lidé na nové formy vztahů. Přestože se primárně soustředili na kontroverzní téma konsensuální nemonogamie, sériová monogamie je taktéž nestandardním partnerským uspořádáním, přestože může být jedním z budoucích standardních typů vztahovosti. Otevřenost novým formám partnerství dle výzkumníků souvisí s věkem, což by odpovídalo i v tomto případě, kdy se jedná o nejmladšího účastníka výzkumu.

Nad rodičovstvím také přemýšlel, definitivní rozhodnutí však stále neudělal. Co se plánování rodiny týče, přemýšlí nad ním pragmaticky a bere v úvahu více proměnných, a to kupříkladu svou nemoc: „Nad tím jsem jako hodně často uvažoval kvůli té nemoci, kvůli nějakým dědičným nemocem v rodině a takhle. A... Asi je to jako hodně složité, asi bych se, když bych neměl jistotu, že to dítě jako bude v pořádku, tak bych do toho jako nešel.“

Dědičná nemoc však není jediným důvodem, proč nemít děti, což nás pomalu přivádí k dalšímu tématu, jímž je „aktivismus jako životní styl“. Václav zmiňuje jako důvod bezdětnosti svou obavu o stav přírody na Zemi: „Taky je to trošku kontroverzní vzhledem k té klimatické krizi, kterou jakoby vnímám, že je to taková... že bych jako přivedl dítě do světa, který se bude při nejmenším jako strašně moc měnit skladbou různých prostě, těch pilířů, na kterých stojí prostě celý ten ekosystém.“ Václav svůj zájem o enviromentalismus zmiňuje i na začátku rozhovoru, podrobněji se k němu dostáváme později v průběhu rozhovoru. Václav dokonce zmiňuje předsedu jednoho enviromentálního hnutí jakožto svůj vzor.

Když se zabýváme nejdůležitějšími hodnotami v jeho životě, přírodu zmiňuje na prvním místě: *„Asi určitě nějaká rovnováha s přírodou a... role nějakého vzájemného respektu a nějaké vzájemné péče, že jsem jako i docela levicově v tom, že bychom si měli jako... navzájem si strašně moc pomáhat.“*

Do jeho postoje k aktivismu, konkrétně enviromentalismu, se promítají i jeho názory na spiritualitu, vědu či filozofii: *„... jsem jako hodně skeptický, mám nějakým stylem radši, když je tam nějaká věda a takhle takže... A kolikrát to nejde moc k sobě, jako to náboženství, ta věda, takže... Mám asi dost existencialistickéj postoj, že i kdyby nějaký duch existoval, tak že to vlastně v podstatě až tolik neznamená, že mám pořád jako zodpovědnost za svůj život já sám.“* U Václava se projevuje skepticismus a spíše odmítavý postoj k náboženství, které reprezentují sekularizační proces ve společnosti, jak ho uvádí například Lužný (1998).

Václav s námi sdílí určitou formu ekologického žalu, který pociťuje, a to například i v místě svého bydliště, které začal o to víc prozkoumávat v době světové pandemie, kdy kvůli zákazu, který po určitou dobu na území České republiky platil, nesměl opustit okres: *„V tom chráněném krajinném území třeba v minulosti káceli a v budoucnosti se tam chystaj kácet taky. A snažím se s tím nějakým stylem proti tomu bojovat, ale... Prostě nějaký rozvoj je, nějaký rozvoj a prostě asi to už úplně nepůjde zastavit.“*

I přes problémy, jež Václav řeší, a zranění, se kterými se potýká, by však tuto životní kapitolu charakterizoval jako nejlepší úsek svého dosavadního života: *„Určitě já se nechci vzdávat, i když to vypadá beznadějně. (...) ale teďka se zase pomalu vracím k tomu, že dokážu jako strašně moc věcí jako překonat a dostat se dál. (...) Já si myslím, že určitě, že z toho hlediska stability je to jako zatím nejlepší doba.“*

Interview s Václavem patřilo k těm náročnějším. I přesto, že nás dělily desítky kilometrů a rozhovor probíhal prostřednictvím sociální sítě, bylo

do jisté míry náročné vyslechnout si jeho příběh. Působil však jako bojovník, který se nevzdává, ačkoli jej v životě potkaly náročné situace. Při vedení tohoto rozhovoru se nám v mnoha případech nepovedlo rozvinout některé z událostí do detailu. Vnímali jsme, jako by mezi participantem a námi byla „zeď“, přes kterou je nemožné se dostat. Jelikož jsme již měli zkušenosti z předchozích rozhovorů, naše odvaha doptávat se byla dost možná i větší, avšak nebyla dostačující. Jako důležitou poznámku zde uvádíme fakt, že si tento rys jakési nedotknutelnosti participant sám uvědomoval a na konci rozhovoru nás utvrdil v tom, že jsou jednoduše v jeho životě oblasti, jejichž sdílení se vyhýbal. Přestože se v tomto ohledu snažíme mít pro participanta pochopení, vnímáme tento aspekt jako negativní prvek, jenž limituje naše výzkumné možnosti.

16. Hledání souvislostí napříč případy

V této části analýzy se snažíme organizovat námi identifikovaná témata do shluků takovým způsobem, abychom mohli definovat hlavní tematické okruhy a následně díky nim odpovědět na výzkumné otázky. Naše výzkumné téma je svým způsobem obecné, a tudíž dávalo velký prostor rozvinutí různých témat, jichž jsme se v rozhovorech dotýkali. V průběhu jednotlivých rozhovorů jsme se drželi námi připravené osnovy, jež stanovovala hlavní kategorie zájmu. Jelikož se náš výzkum soustředil na mladé dospělé, chtěli jsme zjistit, zda si tvoří životní plány ohledně své budoucí profesní, partnerské a také rodinné dráhy a jaké strategie volí. I přesto jsme však byli otevření nastolení dalších témat, jež by mohla z polostrukturovaných rozhovorů vzejít a odpovědět tak na otázku, jaké životní plány a strategie mají studenti a studentky vysokých škol.

V první části analýzy dat jsme zvolili idiografický postup, což znamená, že jsme se věnovali každému participantovi zvlášť a identifikovali jsme jeho osobní témata. Jakmile byla tato část analýzy dokončena, soustředili jsme se na absolutní počet všech témat, jež se v rozhovorech objevila. Těchto dvacet témat, stále rozdělených podle účastníků výzkumu, jsme mezi sebou porovnávali a snažili jsme se pro ně najít společný jmenovatel. Některá témata se objevovala pouze u jednotlivců, jiná se však opakovala, ačkoli mezi nimi mohly být jemné rozdíly. Pro opakující se témata jsme hledali téma nadřazené, jež mohlo námi identifikované pojmy zastřešit a definovat klíčové oblasti, kterými se mladí lidé zabývají, což by nám do určité míry mělo dopomoci výsledky aspoň částečně generalizovat, byť si uvědomujeme, že zevšeobecnění je v případě kvalitativního výzkumu velmi ošemetné.

Na základě námi sesbíraných a analyzovaných dat prostřednictvím interpretativní fenomenologické analýzy jsme identifikovali čtyři hlavní

témata, jež se objevovaly v průběhu výzkumného šetření u více než poloviny participantů.

16.1. Havárie na životní dráze

V rámci kvalitativního výzkumu vstupujeme do terénu s určitými předpoklady, avšak hypotézy se vynořují teprve posléze. Osnova našeho rozhovoru byla zkonstruována takovým způsobem, abychom se seznámili s dosavadním životním působením participanta a teprve následně jsme se mohli věnovat jeho budoucím plánům a vizím. Chtěli jsme tak zajistit co možná nejkonkrétnější subjektivní zkušenost participantů a dále také zjistit, zda a jakým způsobem se minulé události odráží v perspektivě přítomné a budoucí. Tento způsob vedení rozhovoru se ukázal být správnou volbou, jelikož jsme díky němu identifikovali klíčové životní aspekty životů jednotlivců, jež sebou přinesly změnu vnímání, ale také se otiskly do podoby nepříjemných důsledků, se kterými někteří z našich participantů bojují dodnes.

V teoretické části práce jsme ukotvili termín havárie na životní dráze za pomocí definice L. Nového (1989), jenž vymezil životní dráhu jako sociologický problém a poukázal ve své publikaci na krizové momenty, které mohou jedince potkat. V případě našeho výzkumu se objevilo hned několik typů, a to včetně tragického úmrtí v rodině či nepříznivé diagnózy. Prostřednictvím teorie Špatenkové a kol. (2017) jsme přiblížili klíčové aspekty probíhající krize, a zároveň jsme relativizovali její charakter, který nemusí být pouze negativní, jelikož i tento typ události může mít v budoucnu pozitivní vliv na další směřování jedince, pokud je vnímán jako příležitost ke změně.

V 5 ze 6 případů jsme se setkali s životními příběhy, jež měly společný bod zlomu, námi pojmenovaný také jako životní havárie, která ve většině případů vedla k uvědomění či přehodnocení dosavadního života a osvojení si nových životních strategií. Participantka Barbara s námi sdílela nedávné úmrtí otce, jež s sebou přineslo nejen negativní prožívání, ale právě také určité životní prozření, jež participantku ještě více podnítilo k tomu, aby usilovala o naplnění konkrétních životních plánů: *„Myslím si, že mi to hodně změnilo jako ten úhel pohledu. Možná i nějaké jako přemýšlení, nebo potom jako hodnoty vážít si opravdu jako maličkostí.“* Přestože změna orientace z kariéry na rodinnou dráhu přišla již v průběhu střední školy a ovlivnila výběr školy vysoké, tato událost utvrdila směřování participantky a vnímání důležitosti blízkých vztahů.

Valérie s námi sdílela útrapy z dětství a několikaletý boj matky se závislostí na alkoholu, jež vyvrcholil jednou konkrétní událostí, při které musela být povolána záchranná služba. Participantka tyto okolnosti, se kterými se musela v průběhu života vyrovnávat a do určité míry se s nimi vyrovnává dodnes, přetavila ve snahu o neopakování podobných chyb a při svém výzkumu k bakalářské práci se věnovala právě adiktologii. Neschopnost jednoho z rodičů důsledně naplnit svou sociální roli v ní vzbudila touhu po nápravě, která vedla k relativně brzkému uvědomění ohledně budoucího rodinného uspořádání. Participantka jakožto svůj primární životní cíl zvolila právě rodičovskou dráhu: *„...skrz tady ty zkušenosti i s tou mojí mamkou, tak já to mám kvůli těm všem právě jako negativním věcem. Já jsem za ně jako svým způsobem hrozně ráda, protože mě to transformovalo úplně někam jinam. A já se třeba jako osobně hrozně těším na mateřství, prostě na rodičovství a hrozně se těším na to, že vlastně nebudu dělat ty stejné věci a myslím si, že budu super mamka.“*

Participant Ludvík ve svém vyprávění sdílí svůj boj se šikanou na základní škole a na gymnáziu. Popisuje svoje útrapy a vyčlenění z kolektivu, jež vedly k psychickým problémům: *„A prostě jako si mě dobírali a já jsem byl šprt, že jo. No, jo, vlastně jsem byl šikanovaný do té míry, že jsem to potom neztoládal, měl jsem úzkosti a tak.“* Tyto negativní zkušenosti se na něm podepsaly do takové míry, že svou cestu budování sebevědomí charakterizuje jako tu ústřední. Vnímání sebe sama se začalo zlepšovat díky navazování nových přátelství, později vážných známostí. Díky studiu na vysoké škole našel své umístění v kolektivu a dle svých slov *„rozkvetl“*, jelikož se začal rozvíjet v oborech, ve kterých je dobrý a objevily se u něj ambice něco dokázat.

Tamara se ve vzpomínkách vracela do náročného období na střední škole, kdy se potýkala se zhoršením prospěchu, jenž se podepsal na jejím mentálním zdraví a také s námi sdílela konflikt s vyučující, který dle jejího názoru vedl k neúspěšnému složení maturitní zkoušky. Tato komplikace měla posléze vliv na výběr školy, tedy došlo ke změně původního budoucího směřování. Kromě náročných středoškolských let participantku ovlivnila také vážná diagnóza v rodině. Ke všem negativním aspektům se však vrací a považuje je za pozitivní vlivy, jež jí dopomohly stát se člověkem, kterým je dnes: *„Jako já jsem zpětně strašně ráda, že jsem dostala ten kopanec od toho života v rámci toho, že se mi nepovedla ta maturita, protože to bylo první takové velké prozření, že ten život není úplně jako jenom sluníčkový.“*

Václav oproti tomu v dětství bojoval s několika náročnými vlivy, se kterými se v podstatě vyrovnává dodnes. Konkrétním momentem, jež bychom mohli nazvat havárií na životní dráze, bylo pro něj oznámení nepříznivé diagnózy a nevyhnutelnost operace. Jelikož zákrok nedopadl podle představ, musel se s následky potýkat několik měsíců. Zároveň

vyrůstal v rodině, kde se musel potýkat s náročnou povahou otce a byť participant nebyl v této oblasti příliš konkrétní, zdá se, že se zde odehrály situace, jež ho hluboce traumatizovaly. S důsledky těchto náročných krizí se potýká i dnes a snaží se je řešit prostřednictvím psychologické péče. I tak však zdůrazňuje, že těžkosti, jež se udály, měly pro jeho život specifický význam: *„Já si myslím, že ne, že bych úplně litoval, že by se některé věci nestaly, že by to bylo trochu lepší, ale... je tam zase nějaké to, že... Někaká ta snaha to všechno jako překonat a... Zase si nemyslím, že by mě to jako udělalo vyloženě silnějším, ale... že mě to jako něco naučilo, že jsem se vlastně naučil vážit si toho svého mladého já.“*

Havárie na životní dráze se ukázala být důležitým zlomovým momentem v kontextu dalšího životního směřování. Jednalo se o téma, jež se objevilo v pěti ze šesti případů, tudíž jsme jej zakomponovali do čtyř hlavních témat, která jsme identifikovali. Tyto negativní životní zkušenosti měly vliv na změnu priorit, což vedlo k určité obměně životních strategií. Vnímáme zde potenciál tohoto tématu, jež s sebou může přinést další důležité otázky, a zároveň se v něm projevuje specifičnost kvalitativního výzkumu, který s sebou přináší překvapivá zjištění. Na samotném počátku výzkumu jsme chtěli objasnit, zda a jakým způsobem se vysokoškolské studium podílí na podobě životních plánů a strategií, a právě díky tomuto tématu, jež se v průběhu výzkumného šetření vynořilo, můžeme tvrdit, že klíčové momenty, jež s sebou přinášejí změnu perspektiv, budoucích plánů a životních strategií, jsou často charakteru osobního a vycházejí spíše z životních krizí než z institucionálního prostředí vzdělávací instituce.

16.2. Práce vs. rodina

Druhým hlavním tématem našeho výzkumu je uspořádání profesních a rodinných drah. Tyto dráhy byly vnímány jako klíčové s ohledem na teoretické ukotvení problematiky. Snažili jsme se zjistit, jaké plány participantů mají v souvislosti se svým kariéerním směřováním, a právě plánovaným rodičovstvím, pokud ovšem tyto plány vůbec existují. Chtěli jsme zjistit, jaké představy mladí dospělí mají a zda dochází k určité prioritizaci jedné nebo druhé oblasti. Tyto oblasti byly součástí naší předpřipravené osnovy k vedení rozhovoru, tudíž jsme se jim věnovali ve všech případech, avšak každý z účastníků výzkumu věnoval pozornost těmto tématům jiným způsobem, ze kterého následně vyplynulo, jaké je jeho subjektivní vnímání a postoj k daným otázkám.

Barbara s námi sdílela svou vysněnou představu mateřství, jakožto ústředního životního plánu jejího života. Přizpůsobila tomuto cíli také typ vysokoškolského studia a vyjádřila se, že pro ni kariéra není tím nejdůležitějším v životě, ačkoli si uvědomuje její význam. Přestože její vysokoškolská studia trvají delší dobu, zejména kvůli krizovým situacím, které ji na životní dráze potkaly, nemá potřebu v profesním životě dosáhnout velkých úspěchů, ale spíše se snaží o vyrovnanou kombinaci a sladění pracovního a osobního života. Nevnímá své budoucí mateřství jako formu nespravedlnosti, a svou seberealizaci hodlá uskutečnit právě prostřednictvím založení rodiny a výchovy dětí, spíše než posunu v kariéerním žebříčku: *„Asi já to vidím jako takovou svoji životní jako... Možná i ideální představu, že je to něco, na co se prostě v životě hrozně těším. Takže pro mě úplně ta kariéra asi nebude v tomhle jako nejdůležitější. (...) Protože kdybych šla dělat práva, tak si člověk taky moc nemůže dovolit jako nějakým způsobem třeba být dlouho na mateřské.“*

Křížková, Maříková, Hašková & Formánková (2011) ve své studii zmiňují několik faktorů, jež ovlivňují vstup mladých žen na trh práce. V první řadě zmiňují feminizaci profese, tedy fakt, že se ženy velice často uchylují k vykonávání takového zaměstnání, jež jim dává prostor kombinovat práci a rodinný život. Pokud si jako tuto profesi představíme právě učitelství, naše výzkumné zjištění tomuto závěru bude odpovídat. Owen Blakemore, Lawton a Vartanian (2005) tvrdí, že prioritizace rodinného života u žen se podepisuje na jejich preferenci konzervativního uspořádání rodinných rolí, což v této situaci také odpovídá.

V případě Natálie se ukázalo, že nad založením rodiny přemýšlí, vnímá tento krok jako součást svých budoucích plánů, nejedná se však o její ústřední životní cíl. Jejím hlavním plánem je snaha o zanechání odkazu, neustálý seberozvoj a vykonávání práce, ve které bude dobrá. Své vysokoškolské studium považuje za součást této cesty, a přestože se blíží jeho ukončení, participantka předpokládá, že v něm bude pokračovat. Sdílí s námi svou představu o setrvání ve vědě a výzkumu, a zároveň podotýká, že je nucena si ji neustále obhajovat před ostatními.

Plánování rodičovství v žádném případě nezavrhuje, nicméně se k němu staví částečně skepticky a klade důraz na složitost tohoto problému. Natálie se nezamýšlí nad svou potenciální mateřskou rolí pouze jako nad uspokojením emocionální potřeby, nýbrž si připouští komplikace, jež toto rozhodnutí může přinést, což vztahuje ke zkušenostem, jež má v souvislosti s rodičovstvím svého sourozence: *„...že si jako udělali dítě, protože prostě je to takový ten další krok. Měli svatbu, měli dítě, takže to je taková ta posloupnost prostě, kterou člověk jako běžně chce, ale... to tak asi, až bude čas a peníze, tak si dokážu představit rodinu.“* Doplnuje také další své obavy, jež souvisí například s problémy s početím, nad kterými přemýšlí. Jednoduše nevnímá založení rodiny jako samozřejmost: *„Nechci*

vsázet kartu na to prostě, že ty děti budou. (...) Nechci si teď dávat do hlavy myšlenku, prostě jo, za 10 let už budeme mít dvě děti.“

Katrňák, Lechnerová, Pakosta & Fučík (2010) zkoumají životní očekávání mladých lidí na prahu dospělosti a mimo jiné upozorňují na to, že po roce 1989 dochází k rozšíření možností a mladí lidé se tak nemusí uchýlit pouze k založení rodiny, tedy k typickému standartnímu rozložení životní dráhy, jako tomu bylo u generací minulých.

Valérie si svou vlastní cestu hledá a sama podotýká, že se zbývající roky vysokoškolského studia bude snažit přijít na to, jakou práci by chtěla vykonávat. Na rozdíl od těchto nejasností však od ukončení střední školy touží po dětech a ví, že mateřství je jejím hlavním životním plánem, o němž reálně přemýšlí a je schopná jej zasadit do blízké budoucnosti: *„Já vždycky říkám, že pro mě je to hlavní cíl na tomto světě, jako mít rodinu. (...) Já se na to hrozně těším a přemýšlím nad tím hrozně dlouho. Já jsem tady ty jako až mateřské pudy, když to tak řeknu, jako měla už hrozně brzo, třeba jako od osmnácti.“* Participantka také tvrdila, že je pro ni plánování budoucích věcí důležité, o to hůře vnímá své nejasné směřování na profesní dráze. Má pocit, že některé z příležitostí propásla a dle jejího názoru doslova nevěří tomu, že by se jí povedlo její profesní sny naplnit. Upíná se tedy na vizi ohledně mateřství a snaží se vytvořit náhradní kariérní plán. U participantky se projevuje tradiční mužsko-ženské rozdělení životních plánů, jež ve své studii prezentuje Šamanová (2009).

Pro Ludvíka se téma „práce vs. život“ objevovalo ve formě hledání zdravé rovnováhy. Přestože o práci mluví v souvislosti se svými budoucími plány v samotném počátku a představa uspořádání rodinného života přichází později, jeho roli rozhodně nepodceňuje a chtěl by, aby tato oblast zaujímala důležité místo v jeho životním uspořádání. Vztahy s blízkými lidmi jsou pro něj zásadní a jeho životním mottem je seberozvoj

se spoluúčastí lidí, které má rád. Jeho přání stát se otcem je v rozhovoru zmiňováno několikrát, často však v kontextu určitých obav, jelikož jeho stávající partnerka zakládat rodinu nechce.

Ludvíkovy plány vnímáme jako boj vůči společenským stereotypům – přestože jde o muže, nevnímá svou profesní dráhu jako tu hlavní, spíše se ve svých představách snaží upozornit na to, že jedno bez druhého není možné. Své ambice ohledně kariéry přizpůsobuje svojí vizi o naplněném rodinném životě: *„Já bych chtěl mít obojí, no. Jako netrvám třeba na vedoucí pozici. Protože někdo, někdo vyloženě prostě má práci, která se s rodinou neslučuje. Ale pro mě je i ta rodina důležitá. Vlastně nemírím na manažerskou pozici a nemírím na pozici, kde... kde bych musel pracovat o víkendu nebo pracovat dlouhé hodiny, nebo si nosit práci domů prostě nonstop. Takže chci tam nějaký balanc. Nemůžu říct, že je pro mě kariéra to nejdůležitější.“* Na relativizaci důležitosti profesní dráhy upozorňují Twenge, Campbell, Hoffman & Lance (2010), jejichž výzkumné šetření bylo zaměřeno na hodnotu práce u třech po sobě jdoucích generací. Nejmladší zkoumaná generace, v jejich případě se jednalo o mileniály, zpochybnila důležitost kariérního rozvoje a preferovala spíše volný čas a aktivity v soukromé oblasti.

U Tamary se nabízela profesní dráha jako ústřední, což se vztahovalo především k jejímu právě započatému doktorskému studiu. Avšak i přes ambice, jež bez pochyby má a snaží se je naplňovat, rodinný život v budoucnosti nezavrhuje, a naopak jej důsledně plánuje. V tomto jedinečném příběhu hrálo roli absentující partnerství, jež mohlo do určité míry komplikovat budování plánů souvisejících se zakládáním rodiny. Participantka svou profesní dráhu vnímá velmi pozitivně a skrze své povolání naplňuje své životní poslání. Zdůrazňuje, že se ve své práci našla a nedokáže si představit, že by se této profesi v budoucnu nevěnovala. Její

optimální životní plán by se dal charakterizovat obdobně jako u výše zmíněných účastníků výzkumu, tedy i v případě Tamary se jedná o snahu vyvážit obě sféry a nepodřizovat jednu té druhé. Participantka zde vystupuje v roli dost možná tradiční ženy, jež si mateřství rozhodně nechce nechat ujít, nýbrž se na základě svých zkušeností chce vyvarovat toho, aby rodičovství zůstalo jedinou a nejdůležitější náplní jejího života: *„Jako právě já mám jeden z těch cílů mít to dítě, ale i tu práci, protože... jsem zase dlouho dřela na to, abych ji mohla vykonávat a je... dává mi smysl. Ona mi dává smysl v tom, že opravdu vidím, že ne všem, ale že lidem pomůžu.“* Hamplová (2003) zmiňuje úsilí, které ženy investují do své profesní přípravy. Pokud je toto úsilí obzvlášť velké, může se podepsat například na finálním počtu dětí, jelikož se ženy nechtějí své profesní činnosti zcela vzdát a investovat svůj čas pouze do mateřství.

Václavovo uvažování nad budoucím povoláním i potenciálním rodičovstvím bylo nejspíše ovlivněno i jeho nízkým věkem. Nedá se říct, že by se snad nad těmito milníky nepozastavoval, nemá však jasno a v průběhu rozhovoru s námi sdílí několik možných scénářů. Václavovo hlavní téma je sociální odpovědnost, což se projevuje především v postoji k eventuálnímu zakládání rodiny. Participant si uvědomuje, že onemocnění jeho a jednoho z rodičů může být přeneseno na další generaci, a tak je otevřený i možnosti děti nemít, pokud by se ukázalo, že je pravděpodobnost tohoto přenosu vysoká: *„...když bych neměl jistotu, že to dítě bude v pořádku, tak bych do toho jako nešel.“* Jelikož má technické středoškolské vzdělání a momentálně studuje humanitní obor, vnímá své budoucí profesní uplatnění jako perspektivní a široké. Zmiňuje několik profesí, jímž by se mohl věnovat, nicméně pro žádnou z nich není finálně rozhodnutý. Vysokoškolské vzdělání pojímá jako formu zábavy spíše než

cestu k naplnění ambicí či pouhou příležitost k vylepšení pozice na trhu práce.

Jak uvádějí Csáthó & Birkás (2018) životní plánování souvisí s umístěním jedince na životní dráze a jeho aktuální situaci. V případě particpanta Václava se dost možná projevuje jeho nízký věk, jelikož výzkum probíhá v době, kdy má za sebou první semestr vysokoškolského studia. Lze se domnívat, že jeho aktuální plány jsou formovány čistě v obrysech právě proto, že jej čeká ještě několik let rozvoje v rámci studia.

Tématu „práce vs. rodina“ jsme se ve všech rozhovorech věnovali důkladně a snažili jsme se zmapovat představy o rodinné a profesní dráze mladých dospělých. Závěry byly do jisté míry překvapivé a přinesly zajímavé výsledky. Přestože se v některých případech potvrdilo, že je mateřství pro ženy nejdůležitějším životním cílem a plánem, objevily se zde i případy žen, pro které je jejich profesní dráha neméně důležitá a svůj život nechtějí zasvětit pouze výchově potomků, ale také vlastnímu seberozvoji. Nerozhodují se pro práci nebo rodinu, spíše se snaží dosáhnout rovnovážného stavu, při kterém nebude hlavním ústředním tématem jejich života jedna ze zmíněných drah, ale kombinace obojího. U mužů jsme viděli podobný úhel pohledu, přestože bychom mohli očekávat opak. Ačkoli si uvědomujeme, že nemůžeme výsledky generalizovat, vidíme, že ani u mužů není ani jedna z těchto drah dominantní takovým způsobem, aby jí podřídili vše ostatní.

16.3. Vyrovnávání se s tlakem společnosti

Jako třetí téma jsme identifikovali působení sociálního systému, jež vyvíjí na jedince nátlak, aby v určitém období svého života naplnil očekávání a vykonával konkrétní sociální role. Toto téma jsme identifikovali

u poloviny participantů, ačkoli pro každého z nich představoval tlak společnosti jinou formu působení.

Natálie se potýká s nátlakem nejbližšího okolí souvisejícího s představou o ideálním rodinném uspořádání. Participantka stále studuje a má celkem jasnou a konkrétní vizi o podobě své profesní dráhy. Ta je pro ni momentálně klíčová. Rodina však vyvíjí nátlak a snaží se jí předkládat způsob, jak naložit se svým životem v příštích letech: *„A co vy? No já vám dávám tak dva roky!“ a tak... A to je pro mě takové strašně... jako hrozný tlak a já prostě... nechci, ať mě někdo nutí do něčeho tak důležitého, jako je prostě jako udělat si dítě no.“* Stejná forma nátlaku se projevuje také v situacích, kdy Natálie se svou rodinou sdílí své další studijní ambice a nespokojenost se studiem jednoho z oborů. Zde je patrná forma místy i citového vydírání: *„No tak hlavně to neukonči, to bys nás zklamala.“*

Natálie za žádnou cenu nechce upadnout do stereotypu, ale uvědomuje si, že tlak, kterému čelí, bude o to více razantní v momentě, kdy ukončí své nynější navazující magisterské studium: *„Nechci se do něčeho nutit jenom proto, že to je prostě dané nějakou konvencí společnosti, že jako... já nevím... mně je úplně jasné, že za pět let nebo ideálně hned potom, co dostuduju, tak se budou všichni okolo nás furt ptát, kdy bude svatba a kdy budou děti a kdy bude toto. A mně to hrozně vadí.“* Na manipulaci související s vnější motivací sociální okolí upozorňuje Smékal (2002).

Ludvík při svém vyprávění tvrdí, že je očekávání ostatních původcem stresů a obav, které prožívá. Sám přiznává, že jej budoucnost a její podoba znejišťuje, a přestože se snaží v životě plánovat své kroky dopředu a držet se těchto vytvořených plánů, pociťuje především negativní emoce, jež jsou s vizí budoucnosti spojené: *„Strach z budoucnosti, obavy. Nejisté plány, nejistoty...“* Participant však zmiňuje jinou formu nátlaku než Natálie, což může souviset s jeho biologickým pohlavím. O svatbě či dětech nepadne

zmínka: „...ale pořád cítím ten stres a ten tlak, že prostě se ode mě očekává něco. Že dokončím magistra, že budu pracovat, a že budu mít takovou práci a nevím co ještě.“ Ludvík prostřednictvím sdílení svých obav otevírá téma nátlaku směřujícího na muže, který souvisí právě s jejich profesní dráhou. Maines & Hardesty (1987) ve své studii předkládají zjištění ohledně prioritizace profesní dráhy u mužů, kteří se primárně zabývají svým vlastním rozvojem, a to v opozici proti ženám, jež se připravují na kombinování profesní i rodinné dráhy. Odpovědi participanta a jeho obavy tak přinášejí nové náhledy na tradiční stereotypní uspořádání.

Tamara čelí zraňujícímu nátlaku ze stran své rodiny, která jí neustále předhazuje, že by již měla mít partnera a co nejdříve založit rodinu. Tato forma nátlaku je bolestivá právě v tom, že participantce neustále předkládá to, co by si sama přála, ale ví, že to vzhledem k okolnostem není možné naplnit. Sice se v době rozhovoru nenachází v partnerském vztahu, otázka dětí v budoucnu je pro ni však nesmírně důležitá. Svou situaci přijala a sama za sebe tvrdí, že je se svým single životem spokojená a věří, že na děti má ještě spoustu času: „...jsem se jako naučila nevnímat to, že mi všichni říkají: ‚Je ti 26, ty už bys měla být tak jako ideálně vdaná!‘, ale naučila jsem se být spokojená sama se sebou.“ Rodinné sešlosti vnímá jako události, při kterých se její stav často stává tématem diskusí, jelikož se nad ním neustále někdo pozastavuje: „Někdy je to takové zvláštní, že je rodinná oslava, přijde tam sestra s přítelem, přijdou tam bratrance s přítelkyněmi a přijdu tam já sama. Že jako ano, ze začátku to zní divně, ale proč, když jsem jako spokojená. Když jako všichni uvidí, že jsem spokojená, tak by mi snad mohli dát pokoj.“

Tamara bojuje s tlakem, jež vyvíjí její rodina a týká se především vztahovosti a potenciálního zakládání rodiny. Když ale uvažuje o společnosti jako takové, pociťuje nátlak i v dalších sférách: „Je to určitě

jako tlak, že se vlastně tlačí na to, že vlastně v mém věku už bych měla mít vystudováno, mít dostatek zkušeností v práci a už zakládat rodinu, že to je vlastně hrozně... že jsou na mě kladeny ve společnosti strašně velké nároky a je divné, když jako jeden nebudu splňovat.“ Jak zmiňuje Hamplová (2003), ženy s vysokoškolským titulem se vdávají později. Ostatně oddalování vstupu do manželství se týká vysokoškolské populace celkově, nikoli pouze žen (Karney, 2021).

Téma vyrovnávání se s tlakem společnosti se objevilo pouze u poloviny participantů, kteří s námi sdíleli své obavy, strachy a nejistoty, které s sebou přináší nátlak nejbližších společně s takovým tlakem, jež bývá vyvíjen samotnou společností. Vidíme zde očekávání týkající se rodinných drah, a to zejména v případech, kdy se jedná o ženy. Neznamena to však, že by ženy byly automaticky imunní vůči jiné formě nátlaku, jež se týká kupříkladu kariéry. Tlak může být vyvíjen v rozličných životních oblastech, důležitým aspektem však zůstává, že se rozcházejí plány a vize participantů s očekáváními rodinných příslušníků, či společnosti jako takové.

16.4. Humanismus, péče o mentální zdraví a spiritualita

Posledním téma, které jsme identifikovali, v sobě zahrnuje specifické životní strategie, jež s námi naši participanté sdíleli v rámci provedených interviews. Účastníci výzkumu prostřednictvím rozhovoru odhalili svá osobní přesvědčení, vyjadřovali názory týkající se víry a náboženství, a zároveň se hned v několika případech objevila problematika tabuizování psychologické péče.

Participantka Barbara věnovala podstatnou část rozhovoru právě způsobům, pomocí kterých se vyrovnává s těžkostmi života. Otevřela

téma nedostupnosti psychologické péče, a zároveň přiznala, že se bála této možnosti využít, jelikož vnímala, že společnost nahlíží na ty, kteří tuto formu péče využijí, jako na bláznů: *„Jakože na začátku jsem měla asi problém to říct jenom nahlas. Jakože třeba chodím k terapeutce. Ale teď, když mi někdo řekne třeba, že se necítí dobře, že už prostě ho život nebaví, že třeba si přijde v něčem bezradný, tak mu vždycky říkám, tak běž prostě. (...) A rozhodně si myslím, že to dneska není ostuda.“*

Najít psychoterapeuta však nebylo vůbec jednoduché: *„Teď zjistíš, že veškeré třeba ordinace, které mají smlouvu s pojišťovnami, tak třeba mají čekačku půlrok. Ale ty nechceš čekat půlrok, ty chceš někam jít hned.“* Terapie však nemusí být pouze formou vypořádávání se s negativními emocemi, může se jednat o způsob reflektování dosavadního života, přičemž terapeutický vztah představuje bezpečný prostor, v němž se tato témata dají otevírat: *„Ale člověk se fakt najde a odpoví si sám na spoustu věcí, na které se třeba jako bojí jinak podívat.“* Co se víry týče, Barbara by samu sebe neoznačila jako věřící, zároveň však nevyklučuje existenci něčeho nadpřirozeného: *„A já neříkám, že nic nahoře není. Ono asi je, ale prostě já tomu říkám spíš asi osud.“*

Participantka Natálie se nám svěřila, že věřící není, k náboženství má však kladný vztah. Její rodina pochází z menší obce, náboženské socializaci však vystavena nebyla. V momentě, kdy se na její postoj k spiritualitě blíže doptáváme, přiznává, že v určitou formu něčeho nadpřirozeného věří: *„Jo tak asi v nějaké takové věci jako... jako karmu nebo tak, asi věřím. A třeba... věřím v manifestaci. Já si strašně věci manifestuju a teda jako pomáhá mi to, takže člověka to pak podněcuje v to jako věřit samozřejmě.“* Můžeme tedy tvrdit, že ačkoliv Natálie nevyznává žádnou formu teismu, určitá forma spirituality jí není cizí. Praktikování spirituality, jež může mít alternativní prvky kupříkladu z východních náboženství, se věnuje Lužný (1998) a jeho závěry zmiňujeme v teoretické části práce.

Jelikož jsme měli zkušenost z předchozích rozhovorů, otevřeli jsme téma psychologické pomoci. I v tomto případě se nám dostalo pozitivního ohlasu, jelikož participantka uvažuje nad tím, že by tuto formu pomoci vyhledala: *„Celkem dlouho přemýšlím nad tím, že bych jako šla někam. Ne proto, že bych já nutně měla nějaký jako problém, spíš mi přijde, že jako v mojí rodině je tolik problémů a děje se toho strašně moc, že bych jako chtěla se o tom pobavit s někým jako nestranným asi.“*

Valérie jakožto první otevřeně přiznává, že je věřící. Byla v křesťanské víře vychovávána a ústřední postavou, jež měla na její náboženskou socializaci vliv, byla její babička. Přestože jí byla předávána nauka křesťanské církve, dnes by se za křesťanku sama neoznačila. Zároveň však přiznává, že se její víra v průběhu života proměňovala a vyzkoušela i různé ezoterické alternativy. V tomto ohledu přičítá vliv své matce: *„Hm, to je takový hrozně těžko popsateľný u mě, protože já teda nestojím za žádnou vírou, ať je to buddhismus, křesťanství atd., ale v boha věřím. Byla jsem i nějak jako vedena, ne nějak extrémně, ale když jsem byla malá, tak jsem s babičkou šla do kostela nebo takhle.“* Svůj postoj k víře charakterizuje jako něco ryze osobního, spíše než by se jednalo o kolektivní záležitost. Přestože se svou babičkou víru sdílí, religiozitu vnímá jako prostředek, který působí pozitivně na její psychiku: *„Mám to fakt jako pro sebe, že mně se třeba potom dobře usne jo, nebo mám jako lepší pocit, že to je spíš osobní záležitost.“* Václavík (2010) ve své publikaci cituje Thomase F. O'Dea, který náboženství necharakterizuje pouze jako prostředek komunitního setkávání a ritualizované aktivity, jež mohou jedinci zajistit věčný život. Víra může pomoci k uklidnění a vyrovnávání se s těžkými situacemi, ve kterých můžeme nalézt určitý smysl.

U Valérie se také projevuje silný cit pro sociální odpovědnost, její životní motto uvádíme v předchozí části diplomové práce – kdyby mohla,

zachránila by celý svět. Svou empatii promítá do své snahy o pomoc lidem i zvířatům a jak sama přiznává, je zapotřebí, aby jí její nejbližší okolí korigovalo: *„Hrozně ráda pomáhám, prostě když to jsou bezdomovci, panebože, nebo cokoliv, někdy se musím brzdit, ale od toho mám právě jako přítele, který samozřejmě je úplně na jiné vlně, takže mi řekne jako stačí.“* Její babička v souvislosti s ní dokonce používá oslovení *„matko Terezo“*. V oblasti osobního přesvědčení, kdy se spolu bavíme o hodnotách, se k tématu vrací, a nepřímo uvádí, že je pro ni důležitá určitá forma lásky k bližnímu. Způsoby pomoci uvádí na konkrétních příkladech: *„Snažím se třeba vždycky kupovat nocleženy, když můžu, vždycky mě to napadne a snažíme se třeba na útulky přispívat.“* Anýžová (2018) ve své studii mapuje situaci hodnotového uspořádání populace, a dochází k závěrům, že mezi skupinami obyvatel, rozdělených podle vzdělání, neexistují příliš velké rozdíly, a že vysokoškolákům jsou vštěpovány hodnoty úspěchu a moci, spíše než pomoci. V tomto případě bychom však mohli tomuto zjištění odporovat.

Participant Ludvík by sám sebe za nábožensky orientovaného neoznačil a jak sám říká, věří *„v dobré lidi a vědu“*. Spiritualitu ve svém životě příliš nerozvíjí, své názory by označil za ryze pragmatické a zmiňuje, že sám sebe vnímá jako centristu, jenž zastává liberální názory. Na postoj k víře se však v průběhu rozhovoru doptáváme a zjišťujeme, jak je teoretické ukotvení důležité. Přestože Ludvík sám sebe hned na počátku označí za nevěřícího, a dokonce používá spojení *„sebeoznačený ateista“*, později přiznává, že by mohl být spíše *„agnostik“*, či *„antiklerikál“*. Jeho názory bývaly více odmítavé, dnes už vnímá postavení církve jinak: *„Vlastně už to křesťanství nevnímám jako nějakou evidentně špatnou věc. Ale prostě to nějak není úplně pro mě, no.“* Participant dodává, že velký vliv na přehodnocování postoje k víře a náboženství měla jeho přítelkyně, která

na rozdíl od něj věřící je: „*A teďka i skrz to, že Markéta je křesťanka, tak jsem se na to začal dívat dost jinak, začal jsem to více přijímat.*“

Ludvík uplatňuje humanistický pohled na svět a praktikuje „*opatrný optimismus*“. Orientace na vztahy lidmi není omezená čistě na oblast osobní: „*Myslím si, že má smysl důvěřovat lidem, že má smysl dělat dobré věci, no, konat dobro, že má smysl pomáhat lidem, i když to nemusí nutně pomoci. Myslím si, že má smysl být čestný. Myslím si, že má smysl respektovat ostatní, zvláště pokud oni respektují tebe.*“ V rámci tématu se zabýváme také tím, zda ve svém konání spatřuje smysl: „*Život nemá inherentní smysl. Život má... smysl života mu musíš dát. Musíš si ho najít. A v takovém smyslu myslím, že... Život má smysl, protože se rozvíjím spolu s lidmi, které mám rád. Vím, že něco dávám některým lidem a oni dávají něco mně. A naplňuje mě... To učení se. Měnění se. Záměrně jsem vynechal zdokonalování, protože sám nemám rád doktrínu neustálého zdokonalování.*“ Ludvíkova orientace na druhé prostřednictvím altruismu může být jedním z typů hodnotového uspořádání, jež sestavil E. Spranger a my jej citujeme dle Říčana (2007). V tomto případě by se jednalo o typ sociální.

Tamara je věřící a byla vychovávána ke křesťanské víře. V případě Tamary byl ve srovnání s ostatními nejvíce patrný vliv církve. Prošla náboženskou socializací v katolické církvi, stejně jako její rodiče je pokřtěná, účastní se setkávání sboru, i když ne pravidelně, a společně se svou rodinou chodí také ke zpovědi, byť nárazově. V životě participantky zaujímá jedno z předních míst její babička, ta měla v důsledku největší vliv na utváření její víry, a přestože je její rodina katolického vyznání a neoznačila by ji za ortodoxní, sama svůj postoj k víře přehodnocuje a vnímá ji podobně jako Valérie: „*Ta víra je moje a nikomu do toho nic není. Takže jako, mám tu víru v boha, ale mám ji takovou jako osobní, že jako sice je tam ta církev nějaká, jo, ale neberu to nějak jako zvlášť...*“ Co se týče hodnot, jež

Tamara vyznává, jsou to obdobně hodnoty vycházející ze solidarity s ostatními. Je orientovaná na budování kvalitních vztahů, na prvním místě je u ní rodinná soudržnost. Zmiňuje zde také vzdělání, přičemž zdůrazňuje, že za vzdělané nepovažuje pouze absolventy vysokých škol. Tamara je jedinou účastnicí výzkumu, jež se alespoň nárazově účastní náboženských akcí a je součástí katolické církve, přestože je její prožívání víry spíše osobní záležitostí. Spadá nicméně do 53,92 % věřících, jež v Sčítání lidu 2021 uvedli svou příslušnost katolické církvi (ČSÚ).

Václav se k víře a náboženství staví spíše skepticky. Částečně byl jeho názor formován prostřednictvím oborů, které studoval a studuje, zároveň se na něm podepsala negativní zkušenost rodičů z dob socialismu. Nahlíží na tuto problematiku jako na něco čistě iracionálního a své postoje doplňuje o myšlenky z filozofie: *„Jsem jako hodně skeptický, mám nějakým stylem radši, když je tam nějaká věda a takhle, takže... a kolikrát to nejde moc k sobě, jako to náboženství, ta věda, takže... Mám asi dost existencialistickéj postoj, že i kdyby nějaký duch existoval, tak že to vlastně v podstatě až tolik neznamena, že mám pořád jako zodpovědnost za ten svůj život já sám.“* Kromě existencialismu však zmiňuje i absurdismus a objasňuje svůj náhled na smysluplnost existence: *„Vnímám jako takovou, že to jako nemá nějaký podstatnější smysl, že je to jakoby celé souhra absurdních náhod.“*

Václav má silnou sociální odpovědnost, a zároveň se u něj projevuje určitá míra aktivismu: *„Asi určitě nějaká rovnováha s přírodou a... role nějakého vzájemného respektu a nějaké vzájemné péče, že jsem jako docela levicově v tom, že si myslím, že bychom si měli jako... Navzájem si strašně moc pomáhat. (...) Ale za mě je to nějakým způsobem potřeba, že to je něco, co v té společnosti... chybí v tom, abychom nějak mohli společně nějak fungovat a takhle, no.“* Záchranu ekosystému vnímá jako jeden ze svých klíčových úkolů, což souvisí i s jeho politickou angažovaností. Enviromentalismus je pro něj

důležitou hodnotou, jež zmiňuje na prvním místě. Individualistické postoje, jak je zmiňuje Beck (2018), se u Václava neprojevují téměř vůbec, jeho orientace na druhé i záchranu přírody jasně převládá. Jeho zaměření a schopnost být sociálně odpovědný tak neodpovídá ani výzkumnému šetření Ilgové & Ritomského (2009), kteří u mladé české populace určili jako nejdůležitější hodnoty vlastní úspěch či nabytí moci.

DISKUSE

Nyní bychom chtěli naše výzkumné závěry představit v porovnání s jinými výzkumnými šetřeními, jež se zabývaly podobným či dokonce identickým tématem, a také uvedeme další potenciální směřování našeho výzkumu.

Ulrike Notarp (2020) provedla komparativní analýzu životních stylů v Evropě. Zkoumala, jaké je hodnotové uspořádání týkající se vztahů a rodinného v životě v západním a východním Německu, České republice a Polsku. Z její analýzy vyplývá, že hodnotové preference jsou mezi těmito státy značně odlišné a roli zde hraje rozdělení na západní a východní země. Zatímco v západním Německu společnost vyznává hodnoty individualistické vyznačující se důrazem na svobodu, seberealizaci, autonomii či soutěž, ve východních zemích se častěji setkáme s potřebou jistoty, rodinného zázemí a přidružené komunity, tradice či solidarity. Nicméně zde existují rozdíly mezi Českou republikou a východním Německem ve srovnání s Polskem, a to zejména ve vztahu k náboženství. Česko společně s východním Německem prosazuje do určité míry liberální hodnoty, avšak zároveň neopomínají kolektivismus. Tato hodnotová orientace dle autorky vychází ze zkušenosti se socialistickou politikou. Velmi důrazný je sekularismus, jež odděluje dvě výše zmíněné země od Polska. Co se týče rodinného uspořádání, Češi se vyznačují pozitivním postojem k zakládání rodiny a jen zlomek z nich by preferoval nezávislou podobu vztahu s partnerem, který po dětech netouží. V těchto vztazích se klade důraz především na závazek, porozumění a toleranci. Ideálním uskupením je partnerství dvou osob, jež spolu vychovávají děti, přičemž tento vztah by měl být dlouhodobý a permanentní.

Tento výzkum odpovídá také našim zjištěním. Téma životních plánů a strategií jsme zkoumali obsírněji, nicméně nám výsledky této komparativní analýzy přináší obdobné závěry. Pro mladé Čechy je rodinný život důležitý a touha po dětech je přítomná jak u mužů, tak i u žen. Většinou se stále přikláníme k tradiční podobě rodinné dráhy, nové formy vztahu a potenciální dobrovolná bezdětnost se vyskytuje pouze ve zlomku případů. Zároveň nám tento výzkum poskytuje náhled na hodnotové uspořádání společnosti a stvrzuje tak naše závěry týkající se kolektivistických životních strategií, jež všichni naši participanti vyznávají.

Centrum pro studium demokracie a kultury uskutečnilo výzkumné šetření zabývající se rozvojem osobnosti vysokoškoláků. Jejich ústředním tématem bylo pojetí vysokoškolského studia jako prostředku učení se svobodě a dalším cnostným hodnotám. Dle jejich výsledků je vliv vysoké školy na rozvoj osobnosti téměř nepatrný. Instituci se nedaří rozvíjet své studenty takovým způsobem, aby se naučili být více komunikativní, zodpovědní, tvořiví či adaptabilní. Škola tak působí na své studenty pouze v oblasti předávání informací – studenti si dokážou osvojit techniky učení se, získají potřebné znalosti a přehled o výzkumných metodách. Tyto dovednosti však mohou uplatnit především na své profesní dráze. Ve studii se také vede polemika o tzv. „dobrých hodnotách“, jež by prostřednictvím vysokých škol měly být předávány. Příkladem lze uvést vzdělávání jako takové, respektování odlišností, odpovědnost, participaci na životě komunity, tvořivost či důvěru v dobré lidi (Prudký, 2014).

Součástí našich výzkumných závěrů bylo také pojetí hodnot jednotlivých participantů. Důvěra v lidi, orientace na vztahy s lidmi a tím pádem důraz na pomáhání ostatním či vzdělanost se objevily jako klíčové hodnoty. Na základě našeho šetření však nemůžeme jednoznačně tvrdit,

že by se jednalo právě o terciární vzdělávání, které by výchovu k hodnotám poskytovalo. Vzdělávací systém je ve vyprávění participantů především cestou k nabytí znalostí a osvojení si takových schopností a dovedností, jež může absolvent uplatnit na své profesní dráze. Hodnotové orientace, které s námi participanty sdílí, se projevují v jejich jednání i v době před vysokoškolským studiem, některé z nich jsou prohlubovány například v momentě vyrovnávání se s náročnou životní událostí.

Téma životních plánů a strategií mladých dospělých nebývá v českém prostředí příliš často zkoumáno. I proto se uchýlíme k prezentaci dat dalších mezinárodních výzkumů, jež můžeme porovnat s našimi závěry.

Tým výzkumníků se ve Velké Británii zabýval právě časovými úseky životních plánů dvacátníků. Prováděli smíšený výzkum na relativně obsáhlém vzorku, blíže však nespecifikovali, do jaké socioekonomické třídy respondenti patří. Výzkumníci při svých zjištěních poukazují na to, že mladí lidé si své životní plány důsledně tvoří, časové úseky se však liší. Životní dráhu v celé její délce plánuje jen 10 % respondentů-mužů a 8 % respondentek-žen, čtvrtina respondentů vytváří plány přibližně na jeden rok. Vysoká čísla se však objevují především v oblasti plánování několika nadcházejících dnů. Ve výzkumu se však objevuje i disproporce, kdy jedinec plánuje svou životní dráhu na roky dopředu, avšak nevytváří plány pro blízkou budoucnost. Taktéž se u respondentů prokázala otevřenost vůči budoucnosti, tedy ochota měnit plány na základě změny okolností. Jejich očekávání jsou víceméně standartní, plány se týkají profesní dráhy, založení rodiny, ale také majetku a cestování. Detailní vize se týkají především profesního života, podoba rodinného uspořádání je procentuálně na druhém místě a rozdíly mezi muži a ženami zde nejsou signifikantní (Anderson et. al., 2005).

Výše zmíněný výzkum nám poskytuje obdobné závěry, jakých jsme docílili v našem výzkumném šetření. Cílem naší práce bylo zjistit, jaké jsou životní plány a strategie vysokoškoláků, přičemž jsme si museli odpovědět na otázku, zda tyto plány vůbec vytvářejí. Ve většině případů tomu tak bylo, ačkoli se objevovala i větší otevřenost vůči budoucnosti a deklarace vícero možností směřování na životní dráze. I v našem výzkumném šetření jsme nezaznamenali příliš velké rozdíly mezi muži a ženami, nicméně nemůžeme tvrdit, že by profesní dráha byla ústřední oblastí plánování. V některých případech dominovala představa o dráze rodinné, jež byla doplněna nejasnou vizí v oblasti profesní. Na základě našich zjištění, která vyplynula z výzkumného šetření, však nemůžeme vynášet obdobné soudy, jelikož výsledky kvalitativního výzkumu nelze generalizovat. Dle výsledků Andersona a jeho spolupracovníků však můžeme tvrdit, že by právě smíšená forma výzkumu našemu tématu prospěla a vedla by k detailnějšímu prozkoumání terénu. Naše poznatky bychom mohli na závěr kvantifikovat.

Scott S. Hall a Brian J. Willoughby (2019) se ve své studii *Relative work and family role centralities: Predicting changes in marriage and family* snažili objasnit jaké jsou centrální plánované role u mladých dospělých. Respondenti se rozdělovali do několika kategorií, a to „rodina a kariéra“, „dítě a manželství“, „zaměření na dítě“, „zaměření na kariéru“ či „zaměření na manželství“. Výzkumníci analyzovali přesuny mezi jednotlivými kategoriemi s ročním odstupem a zjistili, že u žen mnohem častěji dochází k přesunu do kategorie, jejíž součástí je zaměření na rodinu. Pokud byli respondenti-muži součástí skupiny „zaměření na kariéru“, jejich ochota oženit se nebyla vyšší ani po roce. Zajímavé bylo, že u mužů obecně nedocházelo k přeorientování se na rodinu, touha mít dítě se zvětšovala primárně u těch, jež zvolili kategorii „zaměření na dítě“ již

v první fázi výzkumu. Pro náš výzkum jsou důležité závěry týkající se kombinace rodinné a profesní dráhy. Ukázalo se, že je na mladé vyvíjen tlak, který v důsledku vede k větší popularitě ve specializaci rolí či přímo k ustanovení hierarchie. Mladá generace na jedné straně touží naplnit očekávání a „mít vše“, tedy kupříkladu spadat do kategorie „rodina a kariéra“, všeobecně vyvíjený tlak však velmi často vede k větší specializaci, což znamená, že bude vybrána jen jedna životní strategie, rodina či kariéra, a tento výběr vychází z vlastností a kompetencí jedince. Zvolí si zkrátka to, v čem je lepší. V jiném případě se bude snažit obsáhnout obojí, avšak učiní jistou prioritizaci, kdy ústředním tématem bude jedno ze zaměření (Hall & Willoughby, 2019).

V našem výzkumném šetření se častěji objevovala touha po rodičovství u žen, ve smyslu prioritizace této dráhy. Na druhou stranu u mužů nedocházelo k primárnímu zaměření na kariéru, spíše se zde skloňovalo kombinování pracovního a rodinného života. Přestože se v příbězích několika participantů objevily prvky nejistoty a obava z naplnění očekávání, či přímo negativní emoce vycházející z nátlaku okolí, nevedly tyto negativní aspekty k přehodnocení životních plánů ve formě eliminace jedné z klíčových životních drah.

V rámci diskuse k našemu výzkumnému tématu jsme chtěli poukázat na taková výzkumná šetření, která se zabývala identickým či podobným tématem. Výsledky jsme porovnali s našimi zjištěními a hledali jsme tak spojitosti i rozdíly. Přestože je náš výzkum kvalitativní, hledali jsme oporu právě ve kvantitativních šetřeních, která za pomoci mnohonásobně většího vzorku a v jednom případě kombinace kvalitativní a kvantitativní výzkumné strategie došla k obdobným závěrům, což vnímáme jako pozitivum. Náš výzkum si dal za cíl zjistit, zda a jaké plány a životní strategie si studenti a studentky vysokých škol vytvářejí, prostřednictvím

kvalitativního typu výzkumu jsme však chtěli nahlédnout do problematiky detailnějším způsobem, získat data ve formě hloubkových rozhovorů, a především porozumět jedinečné životní zkušenosti participantů. Typ výzkumu, jenž jsme zvolili, nám poskytl odpovědi na výzkumné otázky, a zároveň jsme díky němu učinili nové objevy. Naše výzkumné téma vnímáme jako potřebné, jelikož jsou to právě životní strategie nastupujících generací, jež se razantně podepíší na budoucím fungování společnosti.

LIMITY VÝZKUMU

V rámci realizace našeho výzkumného šetření jsme poskytli takové kroky, abychom naplnili cíl naší práce, a zároveň našli odpovědi na naše výzkumné otázky. Uvědomujeme si však, že je zapotřebí se důsledně zamyslet nad tím, jaká jsou slabá místa výzkumu a kupříkladu zda bychom nyní nezvolili jiný postup.

Za limit výzkumu považujeme výběr vzorku, a to konkrétně tu část, jež byla vybraná metodou samovýběru. Hledání dobrovolných účastníků výzkumu, jež by splňovali naše požadavky, bylo opravdu náročné. Tyto komplikace však nevycházely ze samotných požadavků, nýbrž z typu výzkumu, který jsme se rozhodli provést. Několikrát jsme se setkali s odmítnutím již dohodnuté schůzky, v některých případech byla komunikace jednostranně ukončena, a to nejčastěji z toho důvodu, že je náš výzkum časově náročný. Vzhledem k tomu, že jsme byli omezeni termínem odevzdání, rozhodli jsme se nabídnout účast na výzkumu prostřednictvím sociální sítě Facebook, kde jsme uživatele seznámili s naším výzkumným tématem a nabídli jim účast. Přihlásilo se určité množství zájemců, z nichž se našeho výzkumného šetření finálně účastnili čtyři z nich. Co se týče požadavků, nespécifikovali jsme typ vysoké školy ani obor, který bychom požadovali, náš vzorek tak tvoří studenti především humanitních a společenskovedních oborů, v jednom případě se jedná o studentku přírodovědecké fakulty a také je zde zastoupena lékařská fakulta. Tohoto limitu jsme si vědomi, avšak vzhledem k typu výzkumu, jež využíváme, nám nejde o zobecňování výsledků, ale spíše porozumění a zaznamenání jedinečných životních zkušeností participantů, tudíž jej nevnímáme jako klíčový.

Za druhý limit výzkumu považujeme zvolenou metodu analýzy dat. IPA neboli interpretativní fenomenologická analýza poskytuje výzkumníkovi prostor pro kreativitu a umožňuje reflektovat vlastní zkušenost v rámci interpretace sesbíraných dat. V této části analýzy hrozí nepřesná či chybná interpretace, jež by ohrozila validitu výzkumu. Ostatně Hendl (2005) sám upozorňuje na to, že se při tomto typu výzkumu doporučuje pracovat v týmu, své interpretace sdílet a prostřednictvím diskuse se dobrat ke správným závěrům. Podobný postup však charakter diplomové práce neumožňuje, tudíž jsme se o validitě naší analýzy museli přesvědčit sami, a to pouze skrze opětovné čtení. Uvědomujeme si, že by se významy interpretací mohly lišit, zároveň jsme si však vybrali takovou metodu analýzy, jež určité prvky subjektivity výzkumníka umožňuje a vítá.

ZÁVĚR

Cílem našeho výzkumu bylo zjistit, zda a jak si studentky a studenti vysokých škol plánují svou budoucnost v horizontu 10 let, která z oblastí by měla zaujímat dominantní postavení a jaká jsou jejich očekávání týkající se profesního a rodinného života. V souvislosti s jejich životními plány jsme se snažili identifikovat jejich specifické životní strategie, jež na své životní dráze využívají.

Uskutečnili jsme výzkumné šetření, provedli jsme interpretativní fenomenologickou analýzu dat a na základě identifikovaných témat odpovídáme na následující výzkumné otázky:

1. Jaké jsou životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol?

K zodpovězení naší první výzkumné otázky využíváme dva tematické okruhy, jež jsme v průběhu analýzy dat identifikovali. Jedná se o témata „práce vs. rodina“ a „humanismus, péče o duševní zdraví a víra“.

Prostřednictvím polostrukturovaných rozhovorů jsme zjistili, jakým způsobem participanti přemýšlejí o podobě své budoucnosti, zda si své životní plány tvoří a jaké životní strategie chtějí na své životní dráze zvolit. Na základě sesbíraných dat můžeme tvrdit, že studenti a studentky vysokých škol své životní plány týkající se budoucnosti skutečně důsledně vytvářejí. Zároveň jsou tyto plány určitými obrysy, spíše než konkrétními kroky, a to zejména v oblasti profesní dráhy. Většina participantů očekává, že se v budoucnu budou věnovat profesi, jež vychází z charakteru jejich vysokoškolského studia. Pokud například studují učitelství, představují si své budoucí uplatnění ve vzdělávací instituci. Někteří z nich si momentálně nedokážou připustit možnost, že by se podoba jejich profese

měla měnit a opustili by jejich současné oborové zaměření, a to zejména pokud je jejich vysokoškolské studium naplňuje a prožívají díky němu seberealizaci. Objevují se však i případy, kdy participanti přemýšlejí nad větším počtem možností a pro svou finální profesi se stále nerozhodli, což s sebou přináší stres a obavy z nejisté budoucnosti.

Co se týče podoby rodinného života, i ten zaujímá v životech mladé generace podstatnou roli. Většina participantů by v horizontu příštích deseti let chtěla založit rodinu. Do svých úvah ohledně rodičovství nepromítají pouze své osobní emocionální potřeby, ale přemýšlejí nad ním v souvislosti s dalšími vlivy. Kupříkladu si uvědomují, že plánovat založení rodiny může být ošemetné vzhledem k tomu, že v dnešní době mívá spousta párů problémy s početím. Zároveň je pro ně důležité být dostatečně finančně zajištěn a mít stálé zaměstnání, aby tak zprostředkovali svému dítěti stabilní prostředí pro jeho vývoj. V jednom případě se objevila obava z nebezpečí rozpoutání války, zmíněno bylo také globální oteplování a nepříznivý vývoj ekosystému či nebezpečí přenosu dědičné choroby. Na základě zmíněných výroků tak můžeme tvrdit, že se mladá generace staví k důležitým životním krokům se značnou zodpovědností a své plány důsledně promýšlejí.

Životní strategie, jež participanti na své životní dráze využívají, se napříč případy opakovaly. V rámci provedených rozhovorů jsme se zabývali osobním přesvědčením ve formě vyznávání určitého náboženství, podobou hodnot, jež jsou v životech našich participantů klíčové, ale také jsme se díky možnostem kvalitativního výzkumného šetření věnovali důležitosti mentálního zdraví a psychologické péče, jakožto oblasti, jež se vynořovala jako nosné téma formované jedinečnými životními zkušenostmi námi oslovených participantů výzkumu.

Ve dvou případech se víra ukázala být podstatnou životní strategií, jež napomáhá ke zvládnutí náročných situací. Náboženská socializace byla uskutečněna v křesťanské tradici, avšak obě participantky svůj postoj k víře charakterizují spíše jako osobní záležitost, nezávislou na církevním společenství. V podstatě jediný pravidelný rituál, jehož se aktivně účastní, je rituál modlitby.

V jednom případě se potýkáme se skepticismem a jasným odmítáním jakékoli nadpřirozené entity, kdežto u ostatních se i přes počáteční vyjádření „nejsem věřící“ setkáváme s tím, že sice nevyznávají žádnou formu tradičního náboženství, což ale neznamená, že se u nich neobjevuje víra v „něco“, či agnosticismus. Většina z nich se tedy přiklání k určité formě spirituality, byť ji nemají konkrétně vydefinovanou.

Napříč všemi případy se objevoval silný smysl pro sociální odpovědnost, liberální postoje a prvky humanismu. Většina participantů vykazuje prvky solidarity a pomáhání druhým vnímá jako důležitou součást jejich života, což vychází z jejich žebříčku hodnot. Láska, přátelství, soudržnost rodiny a altruismus se v jejich vyjádřeních opakují, objevuje se zda však i důležitost hodnoty vzdělání či ochrany přírody. Všichni jedinci, kteří se účastnili našeho výzkumného šetření, prokázali, že je pro ně důležitá spolupráce a ohleduplnost vůči druhým. Jejich životní směřování je často ovlivňováno nejen vlastními ambicemi, ale také názory nejbližších, kteří s nimi jejich životní cestu sdílejí. V důsledku toho tvrdíme, že jejich zaměření je mnohem méně individualistické, a to konkrétně ve srovnání s teoretickým konceptem Ulricha Becka (2018).

Téma mentálního zdraví a s ním spojené psychologické péče se objevilo v několika případech a velmi často bylo spojováno s náročností tragických životních událostí, jež jsme označili za havárie na životní dráze. Pět ze šesti participantů má zkušenost s vyhledáním odborné psychologické

pomoci, toto číslo odpovídá také počtu těch účastníků výzkumu, jimž se v průběhu života stala tragická či jinak náročná životní událost. Jejich postoj k této formě péče je ryze pozitivní, což je důležité vzhledem k neustálé stigmatizaci psychologické či psychiatrické péče ve společnosti. Ti, kteří tuto formu pomoci využili, ji vnímají jako vhodný způsob vypořádávání se s náročnostmi, jež je v životě potkaly. Na základě své minulé zkušenosti jsou otevření této formě péče i do budoucna, v jednom případě se participant nachází přímo v procesu terapie, v jejíž souvislosti užívá předepsané medikamenty.

b) Která z životních oblastí zaujímá v plánech vysokoškolských studentů dominantní postavení a proč?

Na naši první specifickou výzkumnou otázku můžeme odpovědět prostřednictvím tematického celku „práce vs. rodina“, a to v kombinaci s poznatky, které nám přináší téma „vyrovnávání se s tlakem společnosti“ a částečně také „havárie na životní dráze“.

U žen jsme se častěji setkávali s tím, že je pro ně mateřská role tou ústřední a přizpůsobují jí například i výběr profese. V případě dvou participantek bylo zřetelné, že je pro ně rodinný život prioritní, rodičovství vnímají jako svůj hlavní životní cíl a ambice na profesní dráze nejsou tak jednoznačné. V jednom případě jsme zaznamenali proměnu budoucí životní strategie již v adolescenci, příčiny si však ani sama participantka nebyla vědoma. Její původní volba, tedy upřednostnění rodiny nad kariérou, a následný výběr vysoké školy, jenž tomuto nastavení odpovídal, byl posílen v momentě krizové situace, tedy havárie na životní dráze, které musela účastnice výzkumu čelit. Ztráta blízké osoby posílila její orientaci na vztahy v rodině, a přestože sama

v rozhovoru přiznala, že je otevřená změně v kariérní oblasti, dominantní oblastí pro ni zůstává rozvíjení rodinného života.

V případě druhé participantky, jež uvedla jako dominantní životní oblast právě založení rodiny, lze příčinu hledat právě v souvislosti havárie na životní dráze, přičemž k tomuto závěru došla účastnice výzkumu v rámci našeho rozhovoru. Náročné dětství, a ne příliš vřelý vztah s matkou, vedly participantku k tomu, aby se ve svém životě pokusila o nápravu dětství svého, ale také dětství svých vlastních dětí.

Ostatní účastníci výzkumu mají ohledně své budoucnosti a kombinace profesní a rodinné dráhy jinou představu – v jednom případě je kariérní směřování ústředním cílem na životní dráze, zde se však neprokázala krize či havárie na životní dráze, která by za volbou této životní strategie stála. Účastnice výzkumu s námi však sdílela nátlak, jenž vyvíjí její bezprostřední okolí. Tento nátlak se primárně týká založení rodiny, jemuž se participantka nebrání, nicméně je nevnímá jako ústřední téma své životní dráhy. V tomto případě očekávání sociálního okolí způsobuje hlubší utvrzení v důležitosti kariérního směřování.

U zbylých účastníků výzkumu vnímáme snahu o kombinaci rodinné a profesní dráhy, přičemž ani jedna z nich není vnímána jako ta primárně dominantní.

c) Jaké jsou klíčové aspekty ovlivňující tvorbu životních plánů?

Na základě definice našeho výzkumného problému vstupujeme do terénu s určitými předpoklady a snažíme se zjistit, jaké jsou klíčové aspekty, jež ovlivňují výslednou podobu životních plánů, a zda můžeme považovat vysokoškolské studium za jeden z nich.

Díky metodě interpretativní fenomenologické analýzy, jež jsme pro zpracování dat použili, jsme měli možnost nahlédnout na subjektivní životní zkušenost a prožívání jednotlivých participantů. Prostřednictvím této techniky se z analýzy vynořilo téma „havárie na životní dráze“, jakožto klíčové pro zodpovězení naší druhé výzkumné otázky.

Dle získaných závěrů samozřejmě nemůžeme tvrdit, že by se vysokoškolské studium do podoby životních plánů nepromítalo, avšak díky našemu výzkumnému šetření jsme ve většině případů byli schopni identifikovat jiný klíčový aspekt, jenž se na tvorbě budoucích životních plánů podílel ve větší míře. Označení „havárie na životní dráze“ jsme vydefinovali v teoretické části naší práce. Jedná se tedy o bod zlomu, krizi, jež s sebou přináší změnu stávajícího uspořádání a tím pádem může vést k dalším souvisejícím změnám. Naš výzkumný vzorek nám v pěti ze šesti případů tuto událost poskytl, tudíž jsme mohli sledovat, jakým způsobem se tento zlomový moment promítá do uvažování a tvorby životního plánu.

Setkali jsme se s úmrtím rodiče, a to hned ve dvou případech, objevila se zde také závislost na alkoholu, blíže nespecifikovaná forma domácího násilí a také studijní neúspěch. Každá z těchto záležitostí měla svůj vliv na životní prožívání participanta, a zároveň se každý z nich s konkrétní událostí vyrovnal podle svých vlastních možností. Dle analýzy, jež jsme provedli, však můžeme tvrdit, že všechny náročné životní situace, jež s sebou přinášely negativní emoce, a do jisté míry působily na účastníky výzkumu traumaticky, se po uběhnutí určitého časového období ukázaly být částečně pozitivní. Těžkosti, se kterými se participant museli vyrovnávat, vedly k sebeuvědomění, důslednější prioritizaci hodnot a změně náhledu na to, co je v životě skutečně důležité. To vedlo

v několika případech k upřednostnění rodinné dráhy, jelikož si po ztrátě blízkého člověka jedinci uvědomili, jak je pro ně rodina důležitá.

Klíčových aspektů, jež se podílejí na finální podobě životních plánů, je větší množství a velmi často vycházejí ze subjektivního a jedinečného prožívání jedince. Dle našich závěrů však můžeme obecně tvrdit, že klíčovým aspektem určujícím další směřování, je právě havárie na životní dráze, doprovázená typem vysokoškolského studia, na jehož základě jedinci volí své budoucí profesní směřování.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Alan, J. (1989). *Etapy života očima sociologie*. Praha: Panorama.

Anderson, M., Bechhofer, F., McCrone, D., Jamieson, L., Li, Y. & Stewart, R. (2005). Timespans and Plans Among Young Adults, *Sociology* 39(1), 139-155. <https://doi.org/10.1177/0038038505049006>

Anýžová, P. (2018). Liší se vzdělanostní skupiny v hodnotových orientacích? In D. Hamplová & T. Katrňák (eds.), *Na vzdělání záleží: Jak vzdělanostní rozdíly ovlivňují osudy v české společnosti* (s. 137-151). Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Arnett, J. J. (1994). Sensation seeking: A new conceptualization and a new scale. *Personality and Individual Differences*, 16(2), 289-296. [https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0191-8869\(94\)90165-1](https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/0191-8869(94)90165-1)

Arnett, J. J. (1997). Young people conceptions of the transition to adulthood. *Youth & Society*, 29(1), 3-23. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1177/0044118X97029001001>

Arnett, J. J. (1998). Learning to stand alone: The contemporary American transition to adulthood in cultural and historical context. *Human Development*, 41(5-6), 295-315. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1159/000022591>

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teens through the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1037/0003-066X.55.5.469>

Basuil, D. A. & Casper, W. J. (2012). Work-family planning attitudes among emerging adults. *Journal of Vocational Behavior*, 80(3), 629-637. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1016/j.jvb.2012.01.017>

- Beck, U. (2018). *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně* (3.vydání). Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Berger, P. L. & Luckmann, T. (1999). *Sociální konstrukce reality*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.
- Billari, F. & Liefbroer, A. C. (2016). Why still marry? The role of feelings in the persistence of marriage as an institution. *The British Journal of Sociology*, 67(3), 516-540. <https://doi.org/10.1111/1468-4446.12202>
- Cakirpaloglu, P. (2012). *Úvod do psychologie osobnosti*. Praha: Grada Publishing.
- Clarkberg, M., Stolzenberg, R. M. & Waite, L. J. (1995). Attitudes, Values, and Entrance into Cohabital Versus Marital Unions. *Social Forces*, 74(2), 609-632. <https://www.jstor.org/stable/2580494>
- Csáthó, A. & Birkás, B. (2018). Early-Life Stressors, Personality Development, and Fast Life Strategies: An Evolutionary Perspective on Malevolent Personality Features. *Frontiers in Psychology*, 9. <http://dx.doi.org/10.3389/fpsyg.2018.00305>
- ČSÚ. (n.d.). *Sčítání 2021 - Náboženská víra*. <https://scitani.gov.cz/nabozenska-vira#null>
- Deci, L. E. & Ryan, M. R. (2000). The „What“ and „Why“ of Goal Pursuits: Human Needs and the Self-Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
- Elder, G. H. (1998). The Life Course as Developmental Theory. *Child Development*, 69(1), 1-12. <https://www.jstor.org/stable/1132065>
- Fafejta, M. (2016). *Sexualita a sexuální identita*. Praha: Portál.
- Farková, M. (2009). *Dospělost a její variabilita*. Praha: Grada Publishing.

Feber, J. & Petrucijová, J. (2020). *Obecná etika*. Trnava: Typi Universitatis Tyrnaveinsis.

Gestsdóttir, S., Lewin-Bizan, S., von Eye, A., Lerner, J.V. & Lerner, R. M. (2009). The structure and function of selection, optimization, and compensation in middle adolescence: Theoretical and applied implications. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 30(5), 585-600.
<https://doi.org/10.1016/j.appdev.2009.07.001>

Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society. Outline of the theory of Structuration*. Berkeley: University of California Press.

Giddens, A. (2000). *Unikající svět*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Giddens, A. (2009). *Sociologie*. Praha: Argo.

Giddens, A. (2012). *Proměna intimity: sexualita, láska a erotika v moderních společnostech*. Praha: Portál.

Giddens, A. (2013). *Sociologie* (2.vydání). Praha: Argo.

Hakim, C. (2000). *Work-Lifestyle Choices in the 21st Century: Preference Theory*. Oxford: Oxford University Press.

Hall, S. S. & Willoughby, B. J. (2019). Relative work and family role centralities: Predicting changes in marriage and family beliefs. *Marriage & Family Review*, 55(7), 667-685.
<https://doi.org/10.1080/01494929.2019.1589617>

Hamplová, D. (2003). *Vstup do manželství a nesezdaného soužití v České republice po roce 1989 v souvislosti se vzděláním*. Sociologické texty/ Sociological Papers 03:4. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Hamplová, D. (2004). *Životní spokojenost: rodina, práce a další faktory*. Sociologické studie / Sociological Studies 04:06. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Hareven, T. K. & Masaoka, K. (1988). Turning Points and Transitions: Perceptions of Life Course. *Journal of Family History*, 13(1), 271-289. <https://doi.org/10.1177/036319908801300117>

Hartl, P. & Hartlová, H. (2000). *Psychologický slovník*. Praha: Portál.

Hasmanová Marhánková, J. & Kriedl, M. (Eds.) (2012). *Proměny partnerství: Životní dráhy a partnerství v české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Hašková, H. (2009). *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Hašková, H. & Dudová, R. (2014). Kvantitativní a kvalitativní přístupy ve výzkumu životních drah. *Data a výzkum – SDA Info* 8(1), 5-24. Dostupné z: http://dav.soc.cas.cz/uploads/8fec7b305dfff88dcca7740aadad23dd8517c46_DaV_2014-1_Web_5-24.pdf

Hellevik, T. & Settersten Jr, R. A. (2013). Life Planning among Young Adults in 23 European Countries: The Effects of Individual and Country Security. *European Sociological Review*, 29(5), 923-938. <https://doi.org/10.1093/esr/jcs069>

Hendl, J. (2005). *Kvalitativní výzkum: Základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál.

Heyd, D. & Miller, F. G. (2010). Life Plans: Do They Give Meaning to Our Lives? *The Monist*, 93(1), 17-37. <https://www.jstor.org/stable/41419195>

Holásková, K. (2010). Dospělost. In J. Šimíčková-Čížková a kol. *Přehled vývojové psychologie*. (s. 131-140) Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

Chaloupková, J. (2009). *Rodinné a pracovní dráhy mladých*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Ilgová, J. & Ritomský, A. (2009). Hodnoty mladých Čechov a Slováků – komparativní empirický výzkum. *Sociálne a politické analýzy*, 3(1), 73-113. http://sapa.fhvp.unipo.sk/images/files/83_1336263308_44_Ilgova_ritomsky.pdf

Janošová, P. (2008). *Dívčí a chlapecká identita*. Praha: Grada Publishing.

Jaspers, K. (2015). Úlohy univerzity. In J. Jirsa (ed.), *Idea university* (s. 52-70). Praha: Academia.

Ježek, S., Macek, P., Bouša, O. & Kvitkovičová, L. (2016). Přejít do dospělosti. In L. Lacinová, S. Ježek & P. Macek. *Cesty do dospělosti: Psychologické a sociální charakteristiky dnešních dvacátníků*. Brno: MUNI Press.

Kalibová, K. (2006). Zaměstnání rodičů, výchova dětí a očekávaná role státu. In J. Kocourková & L. Rabušic (eds.) *Sňatek a rodina: zájem soukromý nebo veřejný?* Praha: Univerzita Karlova v Praze.

Karney, B. R. (2021). Socioeconomic status and intimate relationships. *Annual Review of Psychology*, 72(1), 391-414. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1146/annurev-psych-051920-013658>

Katrňák, T., Lechnerová, Z., Pakosta, P., Fučík, P. (2010). *Na prahu dospělosti: Partnerství, sex a životní představy mladých v současné české společnosti*. Praha: Dokořán.

Keller, J., Tvrдый, L. (2008). *Vzdělanostní společnost? Chrám, výtah a pojišťovna*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Knapík, J. (2018). *Vplyv vysokoškolského prostredia na adaptáciu a socializáciu študentov*. Ružomberok: VERBUM – Vydavateľstvo KU.

Kohoutek R., a kol. (1998). *Základy sociální psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství.

Koutná Kostínková, J. & Čermák, I. (2013). Interpretativní fenomenologická analýza (Interpretative phenomenological analysis). In T. Řiháček, I. Čermák & R. Hytych. *Kvalitativní analýza textů: čtyři přístupy*. Brno: Masarykova univerzita.

Kriedl, M. (2010). Dochází v ČR ke konvergenci hodnotového profilu lidí žijících v manželství a nesezdaném soužití? *České hodnotové proměny 1991-2008 (European Values Study)*, 7(4), 85-100. <https://doi.org/10.5817/SOC2010-4-85>

Křížková, A., Maříková, H., Hašková, H. & Formánková, L. (2011). *Pracovní dráhy žen v České republice*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Kubíková, K., Boháčová, A., Pavelková, I. & Štech, S. (2021). *Příčiny (ne)úspěchu na vysoké škole*. Praha: Grada.

Kuchařová, V. a kol. (2019). *Česká rodina na počátku 21. století: Životní podmínky, vztahy a potřeby*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Lorenzová, J. (2016). *Kontexty vzdělávání v postmoderní situaci*. Praha: Filozofická fakulta UK.

Lužný, D. (1998). Náboženská situace v České republice po roce 1989. *Religio*, 6(2), 213-225. <http://hdl.handle.net/11222.digilib/124855>

- Maines, D. R. & Hardesty, M. J. (1987). Temporality and Gender: Young Adults' Career and Family Plans. *Social Forces*, 66(1), 102-120. <https://doi.org/10.1093/sf/66.1.102>
- Maříková, H. (2006). „Proměny rodiny v současné společnosti: ženy, muži a rodina.“ 6. studijní den ERC v ČR, Praha 19.10.2006.
- Maslow, A. H. (2017). *Náboženství, hodnoty a vrcholné zážitky*. Šlapanice u Brna: Nadační fond Holar.
- Máslo, L. A. (2021). Primát ekonomie jako příčina krize. In P. Bahník, J. Brož, R. Cardal, Š. M. Filip, J. Fuchs, J. Hejlek, T. Kouřil, T. Machula, L. A. Máslo, M. Mrázek, L. Novák, O. Selucký, A. Steinhauser, R. Ucháč, J. Vítovec. *Obnova hodnot a návrat ke kritickému myšlení*. Praha: Společnost pro Svatováclavská studia.
- McFarlane, D. (2014). A Positive Theory of Stereotyping and Stereotypes: Is Stereotyping Useful? *Journal of Studies in Social Sciences*, 8(1), 140-163. <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=2dfe22a3b8abf90b0b660de3a2a65012cdd4be6e>
- Millová, K. (2012). *Psychologie celoživotního vývoje: Uvedení do moderních teorií*. Brno: Host.
- Miovský, M. (2006). *Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu*. Praha: Grada Publishing.
- Moen, P. & Sweet, S. (2010). From ‚work-family‘ to ‚flexible careers‘. *Community, Work & Family*, 7(2), 209-226. <http://dx.doi.org/10.1080/1366880042000245489>
- Možný, I. (1999). *Sociologie rodiny*. Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

- Možný, I. (2006). *Rodina a společnost* (2. vydání). Praha: Sociologické nakladatelství SLON.
- Nakonečný, M. (1993). *Základy psychologie osobnosti*. Praha: Management Press.
- Nakonečný, M. (2021). *Psychologie osobnosti*. Praha: Triton.
- Novotná, H., Špaček, O. & Šťovíčková Jantulová, M. (Eds). (2019). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: Fakulta humanitních studií UK.
- Notarp, U. (2020). *Cultural Differences in Concepts of Life and Partnership: A Comparative Study on Lifestyles in Europe*. Praha: Karolinum.
- Nový, L. (1989). *Životní dráha jako sociologický problém*. Brno: Univerzita J. E. Purkyně.
- Owen Blakemore, J. E., Lawton, C. A., & Vartanian, L.R. (2005). I can't wait to get married: Gender differences in drive to marry. *Sex Roles: Journal of Research*, 53(5-6), 327-335. <https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s11199-005-6756-1>
- Pakosta, P. (2009). Proč chceme děti: hodnota dítěte a preferovaný počet dětí v České republice. *Sociologický časopis/Czech Sociological Review*, 45(5), 899-934. <https://sreview.soc.cas.cz/pdfs/csr/2009/05/02.pdf>
- Pavelková, I., Purková, V. & Menšíková, V. (2010). Časová perspektiva jako významný regulativ v lidském životě a žákovské motivaci. *Studia pedagogica*, 15(1), 29-45. <https://journals.phil.muni.cz/studia-paedagogica/article/view/18702/14763>
- Prudký, L. (2014). *Rozvoj osobnosti vysokoškoláků jako součást kvality výuky: Témata a otázky k pojetí vysokoškolského studia jako učení se svobodě*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

- Příhoda, V. (1974). *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN.
- Rabušic, L. & Chromková Manea, E. (2007). Preferenční teorie Hakimové v českém kontextu. *Demografie: Revue pro výzkum populačního vývoje*, 49(2), 77-86. (odkaz není k dispozici).
- Robins, A. & Wilner, A. (2001). *Quarterlife Crisis: The Unique Challenges of Life in Your Twenties*. London: Penguin Publishing Group.
- Rossi, N. E. & Mebert, C. (2011). Does a Quarter-life Crisis Exist? *The Journal of Genetic Psychology*, 172(2), 141-161. <http://dx.doi.org/10.1080/00221325.2010.521784>
- Říčan, P. (2007). *Psychologie osobnosti: Obor v pohybu*. Praha: Grada Publishing.
- Schwartz, S. (1996). Value Priorities and Behavior: Applying a Theory of Integrated Value Systems. In C. Seligman, J. M. Olson, & M. P. Zanna (Eds.) *The psychology of values: The Ontario symposium*, 8, 1-24.
- Sizemore, K. M. & Olmstead, S. B. (2018). Willingness of Emerging Adults to Engage in Consensual Non-Monogamy: A Mixed-Methods Analysis. *Archives of sexual behavior*, 47(5), 1423-1438. <https://doi.org/10.1007/s10508-017-1075-5>
- Smékal, V. (2002). *Pozvání do psychologie osobnosti: Člověk v zrcadle vědomí a jednání*. Brno: Barrister & Principal.
- Smékal, V. & Řehulková, J. (2009). Osobnost a hodnoty. In J. Pospíšil & M. Roubalová (eds.), *Mládež a hodnoty 2008: Výchova k hodnotám v kontextu pluralitní a multikulturní společnosti* (s.7-30). Hanex.
- Sobotka, T., Šťastná, A., Zeman, K., Hamplová, D. & Kantorová, V. (2008). Czech Republic: A Rapid Transformation of Fertility and Family Behavior

after the Collapse of State Socialism. *Demographic Research*, 19(14), 403-454.
<https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.14>

Stapleton, A. (2012). Coaching Clients through the Quarter-Life Crisis: What works? *International Journal of Evidence Based Coaching and Mentoring. Special Issue. 6*, 130-145.<https://radar.brookes.ac.uk/radar/items/8b8ac814-69c2-45fa-a1f9-93fc3c2e6878/1/>

Stephens, A. K. & Emmers-Sommer, T. M. (2020). Adults' identities, attitudes, and orientations concerning consensual non-monogamy. *Sexuality Research & Social Policy: A Journal of the NSRC*, 17(3), 469-485.
<https://psycnet.apa.org/doi/10.1007/s13178-019-00409-w>

Šamanová, G. (2009, 12. leden.). *Partnerství, manželství, rodičovství*. [tisková zpráva].

https://cvvm.soc.cas.cz/media/com_form2content/documents/c2/a677/f9/100993s_ov100112.pdf

Špatenková, N. a kol. (2004). *Krize. Psychologický a sociologický fenomén*. Praha: Grada Publishing.

Špatenková, N. a kol. (2017). *Krize a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing.

Štípková, M. & Kriedl, M. (2012). Proměna načasování událostí životních drah. In J. Hasmanová Marhánková, M. Kriedl (eds.), *Proměny partnerství: Životní dráhy a partnerství v české společnosti* (s. 38-72). Praha: Sociologické nakladatelství SLON.

Tuček, M. & Křížková, A. (1998). Stratifikace společnosti a hodnotové orientace – shody a rozdíly mezi muži a ženami v oblasti práce. In M. Tuček a kol. *Česká rodina v transformaci – Stratifikace, dělba rolí a hodnotové orientace*. Praha: Sociologický ústav AV ČR.

Twenge, J. M., Campbell, S. M., Hoffman, B. J. & Lance, C. E. (2010). Generational Differences in Work Values: Leisure and Extrinsic Values Increasing, Social and Intrinsic Values Decreasing, *Journal of Management* 36(5), 1117-1142. <http://dx.doi.org/10.1177/0149206309352246>

Václavík, D. (2010). *Náboženství a moderní česká společnost*. Praha: Grada Publishing.

Vítečková, M. & Klímová Chaloupková, J. (2014). De-standardization of family trajectories: Childbearing in unmarried cohabitation not only as an alternative but also as a pathway to marriage. *Kontakt*, 16(2), 138-148. <https://doi.org/10.1016/j.kontakt.2014.05.001>

Wang, I., Michalak, N. M., & Ackerman, J. (2018, June 27). *Life History Strategies*. https://doi.org/10.1007/978-3-319-16999-6_1926-1

SEZNAM TABULEK

Tabulka 1 - Přehled participantů	79
Tabulka 2 - Témata participantky Barbary	86
Tabulka 3 - Témata participantky Natálie	92
Tabulka 4 - Témata participantky Valérie	98
Tabulka 5 - Témata participanta Ludvíka	103
Tabulka 6 - Témata participantky Tamary	109
Tabulka 7 - Témata participanta Václava	116

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1 – Informovaný souhlas

Příloha č.2 – Ukázka přepisu rozhovoru s participantkou Tamarou

Příloha č. 1 - Informovaný souhlas

Název práce: Životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol

Autor práce: Bc. Dominika Dobišová

Vedoucí práce: doc. PhDr. Helena Kubátová, Ph.D.

Termín realizace výzkumného šetření: 08/2023-01/2024

Prohlašuji, že jsem byl/a seznámena/a s podmínkami účasti na výzkumu "*Životní plány a strategie studentů a studentek vysokých škol*", a že se ho chci dobrovolně účastnit.

Beru na vědomí, že údaje poskytnuté pro účely tohoto výzkumu jsou anonymní a nebudou použity jinak než k interpretaci výsledků v rámci diplomové práce.

Zároveň beru na vědomí, že mohu z výzkumu kdykoli odstoupit.

Dne: Jméno a příjmení:

Podpis:

Příloha č. 2 - Ukázka přepisu rozhovoru s participantkou Tamarou

V: Takže kdyby sis měla tak jako představit, jak by měl vypadat tvůj život? Nebo jaké jsou tvoje sny? Kdyby si se to měla namalovat v ideálním světě?

T: V ideálním světě... (povzdech) Tak asi bych chtěla jako dál se věnovat svému oboru, který jsem si zvolila. A chtěla bych mít děti. To jsou asi dvě takové věci, které já bych v tom životě chtěla. Že vážně bych chtěla mít vlastní rodinu a chtěla bych dál dělat to, co mě baví a co mě naplňuje.

V: Dobře, já ti nebudu do toho, jestli chceš, tak můžeš...

T: Jo, jo, jo, jako to jsou... tím že to jsou prostě dvě velké věci, jako zbytek беру jako takovou variabilitu, že co bude, to přijde. Ale to jsou takové dvě věci, které vážně od toho života chci.

V: Jo, jakože...

T: Především.

V: ... a možná, že kdyby to třeba nedej bože nějak nevyšlo, tak bys možná vnímala nějakou lítost nad tím...?

T: Lítost, zklamání, že by to pro mě bylo těžké zpracovat.

V: A jako obecně, jsi třeba člověk, co si takhle jako věci plánuje, nebo to spíš tak nějak necháváš?

T: Dlouhé roky jsem byla člověk, který musel mít všechno do puntíku naplánované, i včetně prostě odjezdu autobusu. Jak mi to nevyšlo, já jsem byla v nervech, ale právě tím, že babička tehdy onemocněla, tak jsem začala všechno brát skoro ze dne na den, protože ona... má leukémii a tam... prostě se to měnilo z hodiny na hodinu, ten její stav. Takže v jednu chvíli jsem prostě s ní byla v pohodě, po druhém dni už jsem volala sanitku, takže jsem se naučila jako trošku víc rozvolnit se.

V: A ty říkáš, že to je nějaká doba zpátky, co ses to dozvěděla?

T: Už to budou tři roky, takže už tři roky jsem v procesu toho, že se víc jako nějak uvolňuju v tom svojem režimu. Já jsem pořád člověk, který má rád věci naplánované, ale už jsem schopná z těch plánů slevit.

V: A vy se teda jakoby stýkáte?

T: Já ji mám doma.

V: Aha, takže ty se o ní přímo takhle staráš?

T: Jo, já se o ní starám.

V: Aha, takže ty jako chodíš do práce, staráš se o babičku, děláš doktorské studium...

T: Jo...

V: A... to zní, že toho máš celkem dost.

T: Ale ono to tak spíš zní. Ehm, jako, čekala jsem, že ta škola bude taková hodně časově náročnější, ale dá se to zvládat, jako že dokážu všechno udělat v těch termínech a už se jako od toho oprostit, že jsem se naučila tu školu zapojit do svého života. A nemám už to naopak, že fakt jsem jako... předtím všechno podléhalo té škole, i na tom magisterském studiu, i na tom bakalářském. A teď je to naopak jako, že ta škola, už je to víc jako flexibilnější, za což jsem ráda. A babička je ještě dost samostatná na to, aby prostě... že ji nemusím přebalovat, že s ní nemusím... jako takovou tu velkou péči.

V: A jinak ona je jako, jak se zeptat, ona je jako ve stavu, kdy jako normálně komunikuje s tebou, ale ty ji máš jako doma.

T: Jo, mám ji doma na dohled, protože kdyby se cokoliv stalo, třeba co se týče krvácení, tak já jsem ten, kdo to umí jako všechno vyřešit.

V: Ale myslím si, že to nebylo, nebo vnímám to tak, že to z té strany nebylo, jenom že by to bylo to praktické hledisko, že jsi zdravotník, ale že prostě máš s ní blízký vztah...

T: Jo, protože já si neumím představit, že... bych s ní nebyla.

V: Rozumím. Ty jsi říkala, že chceš děti. Ehm, máš třeba nějaké představy i takové jako ohledně toho vůbec jako partnerství, že třeba lidi mají představu, jak to tak bude vypadat, koho si najdou, jestli budou mít svatbu nebo ne, tak jestli se nad tím nějak zamýšlíš...

T: Zamýšlím se nad tím, tím že to беру jako v uvozovkách flexibilněji, ale jsou tam takové představy, že bych se chtěla vdát, jo, chtěla bych mít partnera jako celoživotního, ale jako tak si říkám třeba, že ta svatba není úplně důležitá. Že důležité prostě je najít někoho, s kým si člověk sedne.

V: A ty jinak co se týče práce, tys třeba vždycky dělala jenom v oboru, nebo máš i třeba nějaké jiné pracovní zkušenosti?

T: Dva roky při studiu magistra dělala v ambulanci praktika. To jsem tam dělala jako tak brigádně, takže jako když nepočítám praxe, tak... jako pracovní zkušenost s nemocnicí mám jenom z (anonymizace oddělení).

V: Ehm, vydefinovala sis třeba pro sebe nějaký svůj smysl života? Nebo je to něco, co si třeba myslíš, že přijde časem?

T: Já si myslím, že se to možná postupně utváří, ale nějak to jako zatím neřeším. Jo, že... Zatím jako čekám, kdy přijde takový ten wow, k tomu budu všechno cílit, zatím to fakt ještě moc neřeším.

V: Ehm, když bych se jako obecně zeptala na ty cíle, tak... to myslíš, že by byl vyloženě ten cíl v tom jako dělat práci, co tě baví, naplňuje nebo nevím, třeba dokončit to studium doktorské, dělat tady tu práci v tomhle tom oboru, plus mít třeba ty děti?

T: Jo, to jsou takové ty hlavní cíle. Já jsem člověk, který jako, když už něco začnu, tak já se to snažím dokončit, jo. Takže když už jsem začala to studium, tak ho chci dokončit. A pokud jako budu moct dělat v tom oboru, tak budu dělat. Zase já nejsem takový člověk, který by měl ambice na vedoucí pozici, i když to tak někteří jako můžou brát, ale jinak že bych musela dělat nějakou vedoucí pozici,

to fakt ne. Spíš jako bych to fakt chtěla skloubit s tím, abych mohla mít ty děti, abych mohla mít tu rodinu, abych se fakt nezacílila jenom na tu práci.

V: Takže jako když by sis měla třeba představit, je to vůbec jako reálné jít na mateřskou, vystoupit z toho celého nebo by ses spíš snažila za každou cenu kombinovat, třeba na půl úvazku, že bys nechtěla úplně vypadnout tady z toho...?

T: Jako kdyby... Doufám, že až nastane ta situace, že bych měla to dítě, tak si umím představit, že prostě na dva roky úplně odejdu z oboru a že bych se potom třeba vrátila na částečný úvazek. Že bych asi... jako takhle z toho praktického hlediska si neumím úplně představit, že bych dokázala se vrátit na celý, a i z toho citového hlediska bych možná asi to dítě nedokázala tak brzo opustit.

V: A máš třeba představu kolik dětí nebo vůbec...?

T: Ehm, jako kdysi jsem si malovala pět, ale jako, tak si říkám, tak i jedno bude fajn, že jako jak to přijde, tak to přijde. Hlavně, že to přijde.

V: A jenom jestli se můžu zeptat tak jako neslušně na věk?

T: Mně je 26.

V: Takže stejně, jako mně, no, ale mám pocit, že jsi toho strašně stihla, a ještě jako tím, jak jsi měla jako různé... jak se jako posunovaly věci, tak vlastně vůbec jako nevím, jak jsi to dokázala. Ale možná...

T: Já nevím, já jsem si to tak možná... Teďka jako zpětně, jak jsem to musela říct, tak mi to teďka taky přijde, že toho bylo hodně. Ale jinak mám pocit, že... jako zatím nic moc. Jakože prostě, že jsem... dobře, vystudovala jsem si to. A teďka vlastně, že nabírám ty zkušenosti v té práci, jo.

V: Jo, já si myslím, že já jsem se hodně možná jako by zasekla tím, jak jsi říkala, že sis musela počkat na tu maturitu, než jsi ji měla, pak jsi říkala, že jsi měla vlastně pauzu rok...

T: Jo, jo, dala jsem si schválně pauzu právě.

V: Tak ono to tak vyznívalo, že to bylo jako strašně dlouho, to trvalo, ale když nad tím zpětně uvažuji, tak já jsem prodlužovala za covidu a teď vlastně prodlužuji znova, takže to jsou ty dva roky...

T: No, ono se to může zdát, že toho je... Jako já jsem zpětně strašně ráda, že jsem dostala ten kopanec od toho života v rámci toho, že se mi nepovedla ta maturita, protože to fakt bylo první takové velké prozření, že ten život není úplně jako jenom sluníčkový. A že jsem ho dostala relativně brzo, protože někdo... když to vidím třeba u své rodiny, tím že jako jsem právě zmiňovala, že jsem druhé vnouče, tak mám ještě dva mladší bratrance a když u nich vidím, že oni proplouvali strašně dlouho a že teďka jako narazí na sebemenší potíž a oni se s tím nedokážou vyrovnat, jo, ale protože jim všechno vždycky bylo usnadněno, i tím jako, oni jsou to kluci, takže moji jako prarodiče z tačkovy strany, jim vždycky jako tak všechno prominuli, všechno se jim usnadňovalo. A fakt jako jde poznat, že ten kopanec je ještě čeká, a já jsem ráda, že já už ho mám za sebou.

V: Mě tak napadlo, protože ono se to často objevuje jako téma, že... ty jsi říkala, že třeba táta vyvíjí nebo vyvíjel nějaký nátlak na tebe, že prostě... jestli je to dost a tak. Tak mě zajímá, jak on je na tom, se školou, jestli se jim (rodičům) podařilo získat vysokoškolské vzdělání?

T: No, tam to je možná... tam to je možná z toho hlediska, že taťka to... On má vysokou školu nakonec, ale on si... dodělal maturitu v 35. Že dlouhé roky jako by tak měl ten výuční list a že možná jako i proto, že... mu to vadí, vadilo, tak si to dodělal, potom si fakt udělal i tu výšku a že to možná vyvíjel takový tlak jako, abych já si to dodělala dřív, abych... potom neměla problémy, jako že si to chci třeba dodělávat ve třiceti, ve čtyřiceti. Že tak jako, chtěl jako, ať jsem dost, jako ať mám takový ten předstih.

V: Jo, jo, jo, ať prostě neopakuješ to, co...

T: Ať nedělám jeho chyby právě, no.

V: A mamka?

T: Mamka si taky dodělávala maturitu právě později, i když jako mojí mamce to bylo jedno. A ona, taťka ukončil studium na té škole a jako hned ji přihlásil. Takže... prostě jo, od září chodíš do školy a mamka jako hm, tak jo...

V: Takže to nebyla její iniciativa?

T: Ne, mamka tak jako vždycky šla hodně s proudem. Ona taky měla hodně za cíl mít spokojenou rodinu, což bych řekla jako, že se jí podařilo. Jo, ona měla mě, ségru, a to jí stačilo. A teďka jí to tak nějak... 'Budeš tady toto dělat' a ona prostě řekne: 'Jo.' 'Tady, přihlásil jsem tě na ty zkoušky.' 'Hm, tak jo.' Že taťka je takový ten iniciátor tady tohohle všeho.

V: Takže ona... Ale tak vlastně teďka má děti velké.

T: Hm.

V: Tak teď jestli třeba se ta pozornost nebo jako to, co mě naplňuje, nepřesunulo trošku jinam?

T: No, ona změnila... jako vlastně od základu práci svojí. Ona... byla dlouho... prostě manuální dělník a teď poslední rok a půl dělá v kanceláři. Jako dělá ve svém oboru, že vlastně celý život, jak dělala tu práci, co dělala, tak teďka plánuje jiným lidem tu práci. Takže u ní se ta pozornost obrátila v tom... se učí vlastně všecko úplně od znova.

V: To je taky zajímavá situace... Ehm... Možná, že můžeme pomalu jít k nějakým těm strachům a problémům. Jestli máš prostě nějaké oblasti v životě, co tě... kde třeba zažíváš, nějaký velký stres nebo konflikt, něco, co tě spíš tak jako negativně ovlivňuje.

T: No, nás v poslední době to bylo... v celé rodině, že se všeobecně hodně zhoršilo zdraví všem. Bylo tam i hodně diagnóz, co se týče jako rakoviny. Takže i bych řekla, jako takovej ten stres toho, že jestli se pohromadě všichni někdy uvidíme ještě. A vlastně mojemu tatínkovi diagnostikovali rakovinu, takže... prostě takové to, jestli se za rok zase uvidíme, takové jsou ty nejhorší obavy. Prostě, co bude. Jinak, prostě to je ten jako největší zdroj toho strachu, stresu,

ehm, protože v práci, jako tam je samozřejmě vždycky nějaký ten stres, převážně z toho hlediska, že... když si tak jednou za čas uvědomím, že mám vlastně na starost životy 26 lidí a že vlastně já musím zajistit, aby přežili všichni do střídání služby, tak to si tak jako uvědomím jednou za čas vlastně, že mám takovou v uvozovkách moc, i když já to jako moc vůbec neberu.

V: Zodpovědnost.

T: Zodpovědnost, no. Spíš jako fakt, že mě to napadne jednou za čas. Ale jako konstantně spíš jako ty obavy o tu rodinu.

V: Řekla bys jako v tomhle, že ta práce je vyloženě něco, z čeho jako cítíš nějaké naplnění, že prostě děláš to ráda, cítíš v tom nějakou... Myslím si, že lidi, kteří dělají obecně pomáhající profese, se prostě pro to snad už musí narodit, aby to dělali s nějakým přesvědčením, že je to pro ně důležité, že se v tom sami najdou.

T: Určitě cítím naplnění, když... vidím jako ten posun v tom našem, v té naší léčbě, v té naší péči, když... prostě vidím, že ten pacient se najednou začne usmívat, nebo když vidím, že se jakoby uvolní, že to je jako určitě takové naplňující, zvlášť když jde vlastně pacienta, o kterém vím, že přišel strašně špatný, já se o něj měsíce starám a odchází domů a je v pořádku, ale zároveň je to jako v tom našem oboru i trošku takové pesimistické, že když vidím, že se nám někteří pacienti opakovaně vracejí. A přitom třeba vím, že... tam máme třeba starší lidi a jediné, co by jim pomohlo, je, aby nebyli doma sami. A vím, že to se prostě nezmění, že... prostě oni budou sami až do konce života, a do konce života se k nám budou vracet. A... ale zase je v uvozovkách hezké, že oni jsou rádi, že nás vidí a my jsme rádi, že je vidíme, jo, že někteří pacienti nám vyloženě řeknou, že jsme jeho rodina. S některýma navážu pouto, aniž bych věděla jak. A... to pouto se prostě drží.

V: A není potom náročné jako občas nebrat si tu práci domů?

T: Ze začátku to bylo hodně náročné, jako že jsem pak brala si všechno hodně, co se s nimi dělo a hodně jsem nad nimi přemýšlela, ale docela rychle jsem se od toho oprostila, že prostě teď jsem v práci a teď jsem doma. A nějak jako... Co se

týče pacientů, tak to si pak snažím oprostít, horší je to jako co se týče interpersonálních vztahů, co se týče jako kolegů. Ale i na tom jako se dá už pracovat.

V: Ehm... Zkusím... Ty jsi říkala ten bod zlomu, když ses třeba dozvěděla tu diagnózu. Máš zpětně, vybavuješ si třeba něco, co ti pomohlo se s tím vyrovnávat?

T: Jako mně všeobecně pomáhá se vyrovnat, jako při vyrovnávání to, že si o tom zjistím co nejvíc. Jo, takže já jsem vlastně hned začala zjišťovat, jaká je prognóza, jaká bývá léčba a jak tomu člověku můžu pomoci. A potom jsem se na to zeptala i babičky. Vlastně nám hodně všeobecně pomohla otevřenost, že sice jako to bylo pro někoho možná drsné, ale já jsem se musela zeptat i na takové věci jako jaký chce pohřeb, co ona prostě chce od toho konce života, a to mi pomohlo se jako vyrovnat s tím, že jí můžu splnit ten konec.

V: A ty jsi říkala třeba, že to zdravotnictví u tebe bylo už odmalička. Tak... se chci zeptat, ono je to možná, že si to člověk ani neuvědomí, ale jestli právě na těch plánech a na těch vizích do budoucna, jestli tady tenhle moment se v něčem nepodepsal, jestli nezměnil něco ve vnímání toho, co by sis vlastně přála.

T: Jako, že jsem chtěla odmala dělat to s tím...

V: No, myslím teďkom jakoby, že tys to právě jako říkala, že jsi to chtěla dělat odmalička, takže to není jako, že ses dozvěděla, že je babička nemocná a teď najednou... ty jo, chtěla bych možná pomáhat lidem, to už tam bylo předtím.

T: To už tam bylo předtím.

V: Ale jestli v něčem jiném, v nějaké jiné oblasti jsi třeba nevnímala nějakou změnu, náhledu, jo, že možná něco jsem chtěla dřív, ale teď došlo k nějaké jako změně a vnímám ty věci jinak. Jestli tě něco takového napadá, třeba není.

T: Víš jako jsem si tak uvědomila, že bych si víc měla užívat čas s těmi, které mám ráda. Že opravdu víc se zaměřit na to, s kým jsem, než co děláme. To spíš

bylo jako tady tenhle zlom. V: Pokud to teda dobře chápu, tak ty se staráš o tu babičku, a tak jako pracuješ a momentálně v partnerství nejsi.

T: Nejsm.

V: Ale přijdeš mi, nebo já to tak vnímám, že mi v tom přijdeš spokojená.

T: Já jsem se naučila být spokojená i s tím, že jsem sama. Že... jsem se jako naučila nevnímat to, že mi všichni říkají, je ti 26, ty už bys měla být tak jako ideálně vdaná, ale naučila jsem se být jako spokojená sama se sebou.

V: Na to já jsem se právě chtěla zeptat, jestli třeba čelíš nějakému tlaku v okolí, které prostě neustále jako věk, a že jsi holka ještě, tak to je asi víc jako...

T: Ano, ano.

V: ...se klade důraz na to, že prostě někdy máš mít děti, kdy by to tak mělo být, že to okolí se snaží podsouvat, že nejlíp ví...

T: Jo, jako já to beru tak jako... v naší rodině byly ty extrémny, že moje mamka měla v devatenácti děti, teď je má dospělé a... ona vyrůstala v takovém jakoby zvláštním... symbióze se svými bratřenci a sestřenicemi, že oni sice bratranec a sestřenice byli, ale oni byli vychováváni jako sourozenci. A tam to zase bylo jako v opačném tom, že mamka začala v 19, její sestřenice měla první dítě v 31 a její bratranec měl první v 45. A já si zase jako tak říkám, každý k tomu dospěl v jiné fázi, tak proč bych nemohla dospět já? Že jako po třicítce můžu taky být naprosto spokojená ve vztahu jako i v rodině.

V: Jako já spíš tak si myslím, že obecně, já si myslím, že se to tak všeobecně ví, že právě ten tlak právě na tu rodinu a tyhle věci, že přece jen na ty holky je větší. I když zároveň třeba říkáš, že taťka nebo tak, že tam určitý nátlak na vzdělání byl, ale pořád si tak nějak myslím, že na tohle víc nebo možná že jako obecně rodina...?

T: Jo jako je, obecně se... někdy to je takové jako zvláštní, že je rodinná oslava, přijde tam sestra přítelem, přijdou tam bratřenci s přítelkyněmi a přijdu tam já sama. Že jako ano, ze začátku to ní divně, ale proč, když jsem jako spokojená.

Když jako všichni uvidí, že jsem spokojená, tak by mi snad mohli dát pokoj. A jako byla jsem překvapená, že právě mamka je taky tak orientovaná na tu rodinu, že ona je s tím nejvíc v pohodě. Že... prostě ségra jako taky tak tlačí, že jak to, že ještě nemáš přítele. Tak jsem říkala jako dobré, ty jsi s tím svým pět let a taky ještě nemáš děti, tak mi dej pokoj.

V: Ona je teda starší...

T: Ona je o čtyři roky starší a když si vezmu, že začínala v podobném věku jako já první vážný vztah a ten trvá doteď, tak si říkám jako, že mám taky jako ještě čas.

V: Určitě.

T: Je to určitě jako tlak, že se vlastně tlačí na to, že vlastně v mojem věku už bych měla mít vystudováno, mít dostatek zkušeností v práci a už zakládat rodinu, že to je vlastně hrozně... že jsou na mě kladeny ve společnosti strašně velké nároky a je divné, když jako jeden nebudu splňovat. Že zároveň se říká, že ženská má mít děti strašně brzo, ale když vidím jako v dnešní době, že devatenáctiletá maminka, ježišmarja, ona je strašně mladá, jo. Moje kamarádka, právě se kterou jsem celý život studovala, měla, má teď ročního chlapečka a taky je prostě v pětadvaceti, vždyť je mladá. Ale zároveň jako už to po ní společnost chce.

V: Jo, jako určitě tam je nějaký střet toho, kdy vlastně... protože nikdo to vlastně neví, jak je ten ideální věk. Jo, nebo zase na druhou stranu, jako lékař může říct, tohle je ideální věk, tady je nejlepší plodnost, ale to třeba neznamená, že ten člověk je finančně zajištěný a dostatečně zralý na to, aby tu rodinu zakládal. Takže to je určitě jako složitá otázka.

T: Právě jako mamka s tatškou byli ready jako zakládat rodinu, jemu bylo 23, mamce bylo 19 a právě její bratranec a jeho manželka měli... malému bylo kolik, no jí bylo 40, jemu bylo 45, když zakládali jako rodinu. Druhé dítě měli teďka a jemu je 50. Ale až teďka jsou... prostě byli zralí na to mít děti, že. A... jako si to naši užívali v tom mladém věku, tak oni si to užívají teďka.